Wahrmann, Judah
Ma'arekhet

לוח הטעיות·

צד	שורה	תמורת	צ"ל·
22	10	קִוי	שְׁערי
	15	כנפי	כנפות
26	8	יריעות	י ר י ע ו ת
29	29	אשלה	אֲשַׁלח
31	33	שמים	שאול
30	9	בשוי	בשווי
37	20	והרמין	והרמיון
8	21	בשוי	בשווי
	24	השיר	שיר ידוע
55	9	ענים	עינים
58	18	הנאית	הנאה
65	3	הית	היית
82	23	המסגרת	כמסגרת
92	16	אחוך	אחיך
103	29	מעיינות	מעינות

מלבד איזה אותיות דומות בתמונתן אשר נחלפו, כמו ד· ר;
וב, כ; ה, ח·

וכל אשר בו, אז ירננו כל עצי יער (תהלים צ"ו) · אינם בכלל ההנשמה הפרטית, כי אין במושגים האלה ענין דומה, אשר יביאהו להמשילם לבני אדם שמחים; ולולא הנשמנו אותם, לא עלה על רוחנו, למצא בהם דמיון אל האדם, רק המליץ ברוב התפעלותו ירחיב שמחת בני אדם על כל הטבע, א"כ הוא חליפת החלק בכלל או מליצת סינעקדאכע ·

הערה ב׳ · לפי מה שבארנו במושג ההנשמה׳ וההבדל בין ההנשמה הפרטית ובין אשר איננה פרטית, נעיר ג"כ כי נוכל לצייר ההנשמה, אשר איננה פרטית אצל כל מיני ההעתקות הנזכרות; אך לכלן דרך אחר, כפי טבע המין אשר תחשב עליו, ובכל אלה נבדלת מההנשמה הפרטית · במין הראשון, שהוא העתקת יחס פנימי, נמצאת הנשמה אשר אין בה כל דמיון, רק הרחבת המקרה המיוחד לעצם בעל חיים על פני כל הטבע, והוא חליפת החלק בכלל, כמו: ורננו על בבל שמים וארץ וכל אשר בהם · במין השני, שהוא העתקת יחס חיצון, נמצאת ג"כ הנשמה, כאשר נציע מקרה המיוחד לבעל חיים תחת מושג אחר הראוי ג"כ לנשלל החיים, בעבור יחסם זה אל זה, כמו: ופחדו אל ה׳ באחרית הימים, ת׳ ימהרו · במין השאלה יש הנשמה אשר בה הצעת מושג המיוחד לעצם בעל חיים תחת מושג אחר המיוחד ג"כ לנשלל החיים בעבור דמיונם זה אל זה, כמו: ונסו יגון ואנחה, ענין הניסה במאמר הזה מהירות העדר ההתפעלויות האלה · והדרך האחרון הוא ההנשמה הפרטית, אשר סבתה ג"כ דמיון, אך אין הדמיון הזה בין המושג המליצי ומושג נחלף בו, כי אם בין המושג הראשי מהנמשל והמשל, אשר איננו מפורש במאמר, רק מושגו התפל יצמד אל הנמשל ·

I m p r i m a t u r.

Pesthini die 11. Maii 1831.

Ioannes Carolus Kohlmann m. p.
Surrogat. p. T. Libr. Hebr. Revisor.

ותצויר גם המליצה הזאת כבחינת הקפה כשני פנים:

א) אם יקטן גדרה, כמו: עין הכבוד, חבלי המות, ואז תהי׳ פרטית.

ב) אם תורחב, ויצמדו לנמשל מקרי המשל ותאריו ופעלותיו, ואז היא כוללת, ד״מ:

חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה, טבחה טבחה, מסכה יינה אף ערכה שלחנה, שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת: מי פתי יסור הנה חסר לב אמרה לו, לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי, עזבו פתיים וחיו ואשרו בדרך בינה (משלי ט׳).

הערה א׳. במליצת ההנשמה צריך שנשים על לב, כי בלעדי ההנשמה יש תמיד רעיון דומה בשני הענינים הנמשלים, ע״כ יתעורר המליץ, לתת הנמשל מוחש ע״י ההנשמה, והדמיון היא הסבה הפועלת, אשר התעורר על ידה, לתת מוחש ע״י ההנשמה, שהיא האמצע, אשר על ידו תושג כונת ההחשה; א״כ הדמיון וההנשמה שני ענינים נבדלים, והאחד סבה להוליד האחר, ד״מ: קדמוני מוקשי מות, אשר כונתו הפלא להנצל ממנו, ובעבור אשר הרעיון הזה נראה ג״כ אצל החיה הנוקשת מחבלי הציד, ע״כ ימשיל המות לציד וינשימנו בהצמיד לו חבלים ומוקשים, וע״י זאת יחלוק לנמשל החשה מופלגת. והנה רעיון הדמיון, שהוא הפלא להנצל משחת, יש במושגי המות והציד בלעדי ההנשמה, וע״כ יתעורר המליץ לתת המושג הנמשל מוחש ע״י ההנשמה, א״כ הדמיון וההנשמה שני ענינים נבדלים, והאחד סבה לאחר. וכן: כי אמר ים מעוז הים לאמר: לא חלתי ולא ילדתי וגו׳ כונתו שממון הים הסמוך לצור, ומדמה את הים לאשה שכולה מבניה. הנה רעיון הדמיון הזה, שהוא השממון, נראה בשני המושגים האלה לפני ההנשמה, וע״כ יתעורר המליץ, לתת המושג הנמשל מוחש ע״י ההנשמה, א״כ הדמיון וההנשמה שני ענינים נבדלים, והאחד סבה לאחר. — ע״כ אמרנו למעלה, כי המאמרים: ורננו על בבל שמים וארץ וכל אשר בהם (ירמי׳ נ״א); ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלואו יעלוז שדי

במשלים הנזכרים המלות המליציות שמות; ואולם כאשר תאמר ההגשמה על מושג הדברים, כן יהי׳ לה מקום בפעלים. ויתכן בשני דרכים:

א) כאשר יחברו עם שמות ההגשמה אשר יהיו או נושאי המאמר או שאר שמות צדדים מורים ציור תפל למושג המשלי, ובעבור אשר צריכים המושגים שיתאחדו בכל משל, לכן אין לבקש בפעלים הא׳ה הוראה נשאלת (אשר יסודה בדמיון אל מושג נחלף), כי אם נמצאים במאמר, בעבור התיחסם אל השמות, והם א״כ הגשמות בעבור הגשמות, ד״מ: אפפוני חבלי מות, בעבור אשר הצמיד למות חבלים, אמר גם בלשון: אפפוני הנכונה למושג הזה, ואין לבקש הוראה נשאלת במלה הזאת. וכן: וכל עולה קפצה פיה, בעבור אשר ייחס לעולה הפה, אמר גם קפצה הראוי למושג הזה.

ב) כאשר יתן אומר מסודר בפי עצם נשלל החיים או מושג מופשט לתת מוחש רעיון ידוע בנמשל אשר דמיונו נראה ג״כ במשל, ד״מ: כי אמר ים מעוז הים לאמר: לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים רוממתי בתולות? (ישעי׳ כ״ג), הכונה בו שממון הים הסמוך אל צור, אשר בימי קדם עוברי ים מלאוהו, ורב שאונה ועלז בה; ובעבור אשר ירצה לתת מוחש הרעיון הזה, ידמה מושג הים אל אשה שכולה מבניה, וישים בפיו דבריה אשר יכללו עוצם השתאותו על אבדן בניו ובנותיו, כאלו לא נתנה לו נחלת זרע מעולם.

אם יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח׳). כונתו לרמוז, כי חזק מצב העץ, ולא יוכל כל אמיץ לתת למוט גזעו. ע״כ ימשילהו לאיש אמיץ כח אשר ישחק לכל מתקומם נגדו, ויתן דברים בפיו לאמר: לא ראיתיך.

תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי (שם כ״ח). הכונה, כי גם בתהום וים לא ימצא דרך השגת החכמה, וע״כ ממשילם לאדם האומר: חנם תבקשו ממני דבר, אשר אין בידי לתתו לכם.

יש חליפת הציורים בעבור הסבות הנזכרות שהן היחס (פנימי וחיצון) או הדמיון לבדו או יחס ודמיון נקשרים; ואולם יש אשר לא יתעורר המליץ להחליף שני ציורים דומים בענין שיפורש הציור המשלי הראשי, כי אם בראותו בענין ידוע תאר מה, אשר דמיונו נמצא ג"כ בענין אחר רב החשה, ימשיל בעוצם כח דמיונו ועוז התפעלותו את המושג מעט החשה או מופשט אל הענין ההוא שהוא יתר שאת לו במוחשים, ויעתיק ממושג המשלי ציוריו התפלים להצמידם לנמשל, ויחלוק בזה לרעיון החשה מופלגת. וכאשר יהי' המושג המשלי עצם בעל חיים נקראנה בייחוד הנשמה (פערזאָני־פיקאַציאָן Personificatio), ד"מ: הנגלו לך שערי מות (איוב ל"ח), אין במושג שערי שהוא מקום המליצה ומעורר את כח דמיוננו נסתר מושג אחר פרטי ונמשל, כי אם בראותו ברעיון המות נקשר ענין הרבוי העצום מהנבראים אשר יאספם יום יום המות, ואשר דמיונו נראה ג"כ בבית אשר יכנסו המון האדם בשעריו, יקחנו למשל, ויצמיד חלקיו לנמשל במאמר שערי מות, וע"י זאת יתן לרעיון ההוא החשה יתרה. וכן: אפפוני חבלי מות (תהלים י"ח); קדמוני מוקשי מות (שם), בראותו במות נקשר רעיון הפלא (דיא מידעע דער מאָגליכקייט) להנצל ממנו, שהוא נראה ג"כ אצל חיה הנוקשת מהַצַּיָּד. ימשיל המות לאיש ציד, ויצמיד לו חבלים ומוקשים לצוד בהם את העובר. וכן: קול הפקודה (ירמי' מ"ו); עין הכבוד (ישעי' ג'); פי העולה (תהלים ק"ז), המושגים המופשטים האלה נמשלים לאדם, וע"כ יצמיד להם חלקי המשל.

והנה ההפלגה הזאת היא המדרגה הגבוה מכל המליצות אשר חשבנו עד הנה, כי יתרומם בה רוח המליץ אל תמונות מתמונות שונות המרחפות על פני כח דמיונו, ויעתיק ממנן חלקיהן הנכונים לתכליתו, לחברם לציורי מעטי ההחשה או המופשטים, ויראנו המושג הנמשל לבוש בציורי המשל, אשר אין בהם כונה נסתרת, כי אם נמצאים להשלמת המשל.

כי חזק יהי' מצבו עד מאוד, כאלו יסבכו שרשיו על גל אבנים, וכן: בית אבנים יחזה, יסתבך ויקשר בשרשיו החזקים, עד אשר ידמה לבית אבנים, והיא שא"ה מעורבת, וטעם יחזה הסתבכות כאשר פרשו המפרשים מן: קרן חזות, וכן: ועם שאול עשינו חוזה (ישעי' כ"ח), בעדות הכפל. (יח) ואם יבלענו ממקומו, וכחש בו: לא ראיתיך, אם ימלא אדם את לבו לבלע ממקומו, הנה יכחש בו העץ לאמר: לאראיתיך. כי לא יוכל כל אמיץ לתת למוט גזעו. (יט) הן הוא משוש דרכו, ומעפר אחר יצמחו, פרושי המפרשים הם נגד הדקדוק; ולפי דעתי אחרי הזכירו בפסוק (יז) שני נושאים, העץ ושרשיו, יאמר כי העץ הזה הוא משוש הדרך אשר נמצא בו, כי כלם ישמחו ויגילו על מראהו, והוא מליצת מעטאנימיע שבאופן השני, וכן: כי ששון לבי המה (תהלים קי"ט), ושעור דרכו הדרך אשר נמצא בו, כמו: מלא רוחב ארצך עמנו אל (ישעי' ח'), הארץ אשר אתה נמצא בה; ומעפר אחר ורחוק יצמחו וישגו ע"י יונקותיו שרשים אחרים. ובפסוק (כ') הולך ומבאר המשל: הן אל לא ימאס תם ולא יחזיק ביד מרעים; ונהפוך הוא, כי בעוד שימלא שחוק את פיך, הנה שונאיך ילבשו בשת, ואהל רשעים איננו. וענין עד כמו בעוד, כמו: עד זה יוצא וזה בא (למעלה א', י"ח); עד עקרה ילדה שבעה (שמואל א', ב').

הדרך השני להעתקות המליציות.

הדרך השני להעתקות המליציות הוא, אם תשאר המלה כמושגה העקרי, רק נעתקת מיחסה הרגיל אל יחס אחר, בעבור אשר נמשל המושג הראשי אל עצם אחר רב החשה. ונמצאת בדרך הזה העתקה אחת נקראנה הגשמה (פערזינגליכונג Sensificatio), ונבדלת במהותה מאלה אשר הזכרנו עד עתה; כי בכל אלה

ולא נוכל לאמר כי ההעתקה היא אל מתיחס המשל, כי המתיחס בעצמו הוא משל; ויתר מזה, כי אם נחשוב, שהציור החלקי דיו להיות המשל, והמליץ יבחר הציור הכללי, הנה ייטיב בזה המשל וישימהו שגיא כח, ד"מ: ונשתו מים מהים ונהר יחרב ויבש, והאזניחו נהרות דללו וחרבו יאורי מצור, קנה וסוף קמלו. ערות על יאור על פי יאור, וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו (ישעי' י"ט). הכונה בו העונש אשר ישיג את מצרים; ובעבור אשר שבח כל הארץ ההיא ע"י נילוס, פי אין הגשמים יורדים שם, רק הנילוס עולה ומשקה דרך יאורים העשויים בידי אדם, וחסרון המים יסבב רעה כללית, ע"כ מדמה עונשה ליובש יאורים, כמו שהטיב לפרש שם רש"י ז"ל. והנה רעיון מעוט מימי הנילוס לבדו דיו להיות משל העונש, אך הנביא הזה נקל לו, להודיע מעוט המים, רק יפליג להודיע הכלל תחת החלק, והוא כי ינשתו המים מהים, ולא יראה לחלוחית בנהר, כי יחרב וייבש; וגם מזרע היאור, שהם השדות הרחוקים, ייבשו וינדפו וגו'. והנה אם נחשוב, כי מעוט המים דיו להיות משל אל העונש אשר ישיג הארץ, לא נוכל להוסיף לאמר, כי הועתק הענין אל מתיחס המשל, שהוא הכלל, כי ע"י הכלל יורחב המשל וירבה תקפו, מאשר נאמר: ימעטו מימי נהר נילוס; ע"כ לא תתכן השאלה המעורבת, רק אצל העתקת היחס החיצון, ולא אצל העתקת היחס הפנימי.

ועם תום המליצה הזאת ירשוני להרחיב מעט מלתי ולהציע הנה באור מאמרי איוב, בפרשה (ח) מן פסוק (טז) עד סוף הפרשה. אחרי המשילו הרשע לגמה בלא בצה, אשר עודנו באבו לא יצלח להקטף ולפני יבוש כל חציר יבול ואיננו, יעבור בפסוק (טז) אל דמות התם, וימשילהו אל עץ רענן אשר ירבה לחלוחו תמיד, וגם קרני השמש יחממוהו, ויאמר: רטוב הוא לפני השמש ועל גנתו יונקתו תצא, ענינו, כי ירבה לחלוחו לפני השמש, ויונקות חדשות תתערינה על אדמת פרחיו. (יז) על גל שרשיו יסבכו, בית אבנים יחזה, ענינו לפי דעתי,

כי

מושג השמחה באור, בעבור הדמיון אשר לה אל השמחה שהיא תולדת האור, ותפש הסבה תחת המושג המשלי תולדתה; ממעמקים קראתיך ה׳ (תהלים ק״ל) ענינו צרת הנפש והחליף מושגי הצרה והמעמק בעבור הדמיון אשר לצרת נפשו אל הצרה הנולדת לכלוא במעמקים . וכן: מן המצר קראתי יה (שם קי״ח) . וכן: רמה קרני בה׳ (שמוא׳ א׳, ב׳) ענינו התוקף, אך התוקף הזה איננו דומה לקרן, כי אם לתוקף הקרן ותפש העצם תחת המושג המשלי שהוא מקרהו . ויקל למצוא המשכיל, כי ההעתקה הזאת היא שאלה מעורבת עם העתקת היחס החיצון (אעטאָניאיע), והיא מדרגה גבוהה בהפלגה; כי לא יעבור הכח המדמה מדומה אל דומה, כי אם יעוף מדומה אל מתיחס הדומה, וזה יורה התאמצות הדמיון וחדוד ההתפעלות . ע״כ נקרא מין ההעתקה הזאת שאלה מעורבת (פֿעראיטטע אעטאַפֿער, Metaphora mixta), ר״ל שהיא מעורבת עם העתקת יחס החיצון, ושאלה הנזכרת למעלה היא שאלה צרופה (רייגע אעטאַפֿער, Metaphora pura) . והנה אמרנו למעלה, כי בשאלות לא תובן המליצה, כי אם בהסמך השם אל מושג מגביל; וזה רק בשאלה הצרופה, ואולם בשאלה המעורבת יראה, כי תושלם המליצה גם בבוא השמות לבדם כמו: ממעמקים קראתיך; העם ההולכים בחשך ראו אור גדול . והטעם, כי עזה בה יד העתקת היחס החיצון, והיא תרמוז על ההוראה האחרת גם בבוא המלה לבדה .

הערה . השאלה המעורבת אשר הזכרתי אין לה מקום, רק אצל העתקת היחס החיצון, ולא אצל העתקת היחס הפנימי; כי בהעתקת היחס החיצון ראינו, כי אין למושג העקרי דמיון אל המושג המפורש; אך בכל זאת יחליפם זה בזה, בעבור דמיונו אל המתיחס, שהוא המשל האמתי, וע״כ יתפוש הנקשר עם המשל; ואולם בהעתקת היחס הפנימי, שהוא החבור בין החלק והכלל לא יתכן זה; כי החלק והכלל לא יבדלו זה מזה רק בבחינת הכמות, וא״כ אם המושג העקרי דומה לאחר מהציורים המתיחסים, הלא ידמה ג״כ לאחר, ויהי׳ גם הוא משל,

המשלים מסודרים היטב · באמור גרוזי, נדחה אני, שומרה וצלה לא ישאג בקול, גלתי שיח בחקיו, וחכי ערב וגו' (מוסף ליום שני של ר"ה), אחרי אשר דמה את כנסת ישראל לשה פזורה, והצמיד לה נשואה, שב ואמר גלתי שיח בחקיו, אשר לא יתכן רק לנמשל ·

הערה · ויוכל להשיב, כי מצאנו ג"כ בדברי המליצים העברים המפוארים העברות מהמשל אל הנמשל, ד"מ: בתהלים (י"ח), אחרי אשר דמה דוד את אויבו למים רבים, עבר אל הנמשל, ואמר: יצילני מאויבי עז ומשונאי כי אמצו ממני, וכן (כ"ג), אחרי אשר דמה את נפשו לשה רועה על מי מנוחות ושבט הרועה ומשענתו ינחמוה, עבר אל הנמשל ואמר: תערך שלחן נגד צוררי; אפס אין הנדון דומה לראי', כי במאמרים האלה הֻתם המשל בשלמותו, ואחרי שיך רוח התפעלותו וגבר כח שכלו עבר במאמר אחר אל הנמשל · ובאר ע"י זאת את המשל הקודם; משא"כ בדברי הפיוט הנזכרים, במאמר אחד החל במשל והתם בנמשל · ע"כ אמרתי: ע"י העברה בלי נכונה מהמשל אל הנמשל ·

IV. העתקת יחס ודמיון נקשרים או השאלה המעורבת ·

כל דבריני עד הנה בהעתקת השאלה, שהיא בעבור דמיון מוחלט בין שני המושגים, והמליץ יחליפם ויתפוש את הציור המוחש מהאחר · ואחשוב, כי יש מין העתקה אחרת, לא זכרו אותה חכמי המליצה הנודעים לי; והוא חליפת המושגים בעבור הדמיון הנקשר ביחס או בעבור הדמיון אשר יש למושג האחד אל הציור המתיחס למושג השני (מיינע פֿערוועכסלונג דער בעגריפֿפֿע וועגען דער עהנליכקייט דעם מיינען בע=גריפֿפֿעס מיט דער פֿערהעלטניססמארטטעללונג דעם מנ=דערן), ד"מ: העם ההולכים בחשך ראו אור גדול (ישעי' ט'), הנה החליף מושג הצרה בחשך בעבור הדמיון אשר לה אל הצרה שהיא תולדת החשך, ותחת המושג המשלי (צרת החשך) תפש סבתו · וההפך באור, החליף

מושג

האומה הישראלית לשה פזורה, ואמר אצפצף, שהוא מציין קול העוף (צוויטשערן); יולבנו כתמי שושנה (מוסף ליוה"כ) המשיל האומה לשושנה, והצמיד לה כתמים מולבנים, שהם משלים לחטא, אך הם תפלים לבגד אשר מלבנין אותה ע"י כביסה. גבעת שרש מאוסת בנים ורבעה היום מארבעה אבנים (שחרית לר"ה), ר"ל רחל נסבה היום מארבעת בני לאה, הנה המשיל רחל לגבעה ולשרש ולבית! מליצה מעוכה וכתותה, ומלבד זה מלת רבעה אין לה שחר, כי לפי הוראת השרש הזה בבנין פֻעל ענינו נעשה שוה בארבעת צדדיה (יחזקאל מ׳, מ"ז) וכן בלשון המשנה: שדה מרבע׳ ואולי הוא מלשון בהמתך לא תרביע כלאים; ארחי ורבעי זרית, והוא נרדף ל רבץ, ונמצא לרוב בארמית: תרגום שלשה עדרי צאן רובצים עליה, רביעין עלה, ושעור רבעה, כמו: והלחות כתובים באצבע אלהים. אך בכל זאת הלשון נשחתת, כי לפי תבונת המלה הזאת ענין המאמר שהאבנים היו מרבצות על גופה ע"ד: הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך. וגם ארבעה טעות וצ"ל ארבע או ארבעת (שהוא שם דבר מספרי ונופל על שני המינים) כי אבן לשון נקבה. שדים נכונו ליונה מסתרה (ליל שני של שבועות) ראה, כי נעים הזמירות המשיל האומה הישראלית ליונה: כנפי יונה נחפה בכסף (תהלים ס"ח), וביחזקאל (ט"ז) נמשלת לאשת דודים, והנה הרכיב שני המשלים ויצר לו יונה עם שדים. מי לא ימלא שחוק פיו בראותו הבריאה החדשה אשר הראנו הפייטן הנפלא!

ג) ע"י העברה בלי נבונה מהמשל אל הנמשל; וע"י זאת יוחלש המשל, והתאר אשר רצינו להראותו במדרגה מופלגת ע"י דמות הענין אל המושג המשלי ישפל אל מדרגת הנמשל, ד"מ: עלי נדף הוא, קש יבש הוא, חרש את חרשי אדמה הוא, ובמה נחשב הוא, אנוש אנוש הוא (פיוט שחרית ליוה"כ) אחרי אשר דמה את כנסת ישראל לעלה נדף ולקש יבש, שהוא מורה יתרון החלשה והנפילה, איך ישוב ויאמר: אנוש אנוש הוא, שהוא מעט מהמשלים הנזכרים. גם איך

השני אשר המשל בהם נשוא, והשמיט כף הרמיון להורות הליפת הענין בעצם! המשל, ולולא כן הם נחשבים למליצה הנקראת משל דמיוני (גלייכניסס) כמו: כאיל תערוג על אפיקי מים, כן נפשי תערוג אליך אלהים. והיה יכול להביא ראיה ממשלים אחרים אשר חסרון הכף בהם דומה יותר להסרון הכף במאמר שושן וגו' לפי פרושו מאצל המשלים הנזכרים כמו: ויקרא ארי' על מצפה אדני אנכי עומד (ישעי' כ"א) כארי'; צנוף יצנפך צנפה כדור (שם כ"ב). ככדור; הר נופל יבול (איוב י"ד) כהר נופל יבול, ר"ל, האדם; סגים השבת כל רשעי ארץ (תהלים קי"ט) כסגים; נהר יוצק יסודם (איוב כ"ב) כנהר; יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו (שם כ') כנגרות; ותירוש ינובב בתולות (זכרי' ט') כתירוש. אך גם אלה לא יעזרוהו, כי כונת השמטת הכף במאמרים האלה להפליג הרמיון בבחינת הנשוא, כמו; ויקרא ארי', השמיט הכף להוראת הפלגת הרמיון, כאילו היה עצם הארי'; משא"כ במאמר שושן עמק איומה, הפלגת הרמיון אל השושן לא תתכן בבחינת הנשוא סימה. ע"כ חשבתי למשפט, כי טענת הראב"ע נגד רבי אליעזר הקלירי ישרה ונכוחה, ולא מצאתי בדברי החכם היידענהיים תשובה נצחת, אשר תביאנו להודות לדבריו, כי לא ירד האיש הגדול הראב"ע אל תוך כונת הקלירי! וידידי אשר חבר התרגום על הפיוט הזה, נטה ממנו בפרושו, ותרגם: „דיא לו איינער רא־זע איס טהאלע פערגלייכבארע כאליאן איזט זעהר בעקוא־ווערט וגו' ועל: שרש וענף סימה, שוים יחד לציימה תרגם: שטאם אונד אסט שטעהען איינאירטהיג פאסטענד דא." נפל ברשת טעות הקלירי, הכי יצומו השרש והענף!

ב) ע"י הרכבת שני משלים זרים; והוא אם יתערבו במושג המשלי חלקי משל אחר אשר לא יאותו לו ולא יכינו להתם עמו המשל, וע"י ההרכבה הזאת יתבלבל הדמיון וההחשה המכונת לא תושג, ד"מ: אנוסה לעזרה אבצא נגדי אל קרוב לי בעת קראי בקול אשר בעדת אל בקרבי נצב, ופה במקדש מעט אצפצף לו בקול, בקרני דרשני, שה פזורה אני נגזרתי ונאלמתי וגו' (פיוט למוסף יום שני של ראש השנה) המשיל

שני השמות בדבקות הבאור (מַפפּאוּרלִימַן) . איומה שהיא שושן, ולמה זה צורך שמירת המין? שנית אם שושן עמק מבאר איומה, ראוי להתאחר, כמשפט כל שם מבאר בדבקות, כמו: זרח בחשך אור לישרים, חנון ורחום וצדיק (תהלים קי"ב), הנה אלהיכם נקם יבוא (ישעי' ל"ה); עיניך תראינה ירושלים, נוה שאנן (שם ל"ג) . וגם מהמאמרים: דן גור אריי; יששכר חמור גרם, אין להביא ראיה, כי באלה אין השמות בדבקות הבאור, כי אם המשל נשוא המאמר, וע"כ יקדם לפעמים כדין כל נשוא המאמר שיקדם לפעמים לנושאו, כפי אשר ירצה המדבר לעורר עליו הכונה; ואולם במאמר: שושן וגו' שושן חלק מהנושא, שהוא איומה, והנשוא: שרש וענף סימה, לפי דבריו . שלישית לא הועיל דבר בפשטו, כי הרא"בע התאונן על הפיטן, כי ענין האיום לא יתאחד עם מושג השושנה, וא"כ אם נאמר, כי כונת איומה כנסת ישראל, הלא יקשה עוד, אחרי אשר כנה ישראל בשם איומה, בעבור שהיא מטלת אימה על חיילי המלכים, כמו שפרש"י ז"ל: על: איומה כנדגלות בשיר השירים, שוב לא יתכן לדמותה לשושנה, שהיא מצוינת במקרה הנעימות והיופי שהם מתנגדים לאימה . והוא אמר, כי המצא השווי בדברים הנרחקים, (רצונו הנבדלים) הוא יותר נעים ויותר נאות במליצה, וכן: היה אפרים עגה בלי הפוכה, (ואולי ג"כ כונתו באמרו: ואין צורך לשמור המין במשל. שיוכלו להיות הנמשלים שוני הטבע) ואיננו נכון, כי בשאלות אשר המשל בהם נשוא, יציג המליץ לעינינו הליפת המושגים, וממציא לנפש ערבות רבה בהראיתו, כי דברים נבדלים בטבע דומים להם במקרה אחד, כמו שהערני למעלה אצל השאלה מהדרך השני, כמו: היה אפרים עגה בלי הפוכה, הנה עגה נשוא המאמר, ויודיענו, כי אפרים נחרב ודומה לעגה בלי הפיכה הנשרפת מחום האש, וכן: ה' אורי; עינים הייתי לעור; אולם אם המשל איננו נשוא כי אם באיר הנושא, צריך להיות הדמיון ברור ונודע בהשקפה ראשונה, אשר לא יתכן במושגים מתנגדים כאיומה ושושן, ומטעם הזה גם במשליו, אשר הביא לעדות חסרון כף הדמיון, לא כון היטב, כי אינם דומים ממש למאמר: שושן עמק איומה, בעבור אשר כל אלה שאלות מהדרך

א) אם יהיו התארים או הפעלים הסובבים על המושג הראשי בלתי נכונים לו, ולא יכינו להשלים עמו משל אחד, ד"מ, אם נאמר: פלצו פרחיה (פיוט לר"ה) הנה המשיל בני ישראל לפרחים, וע"כ לא יאות להם נשוא פלצו, שהוא התפעלות הראוי' לאדם, וכן: צבאות צאנך מצלצלים (שם) צלצל יציין קול כלי זמר ידוע אשר לא יתכן על הצאן, וכן: שושנת העמקים קבלה מצות וחקים (ל"ש של שבועות), אחרי אשר המשיל ישראל לשושנה, לא יוכל עוד לאמר: קבלה המצות, וכן: פעה ממדבר צפור ממצרים (מוסף ליום שני של ר"ה), הפעיה לא תתכן על הצפור, וכן: שושן עמק איומה (מוסף ליה"כ); אחרי אשר דמה האומה הישראלית לשושנה, לא יתכן לה תאר איומה.

הערה. כבר העיר החכם ראב"ע ז"ל בפרושו לספר קהלת על המאמר הנזכר: שושן עמק איומה, אשר מלבד היותו נגד הדקדוק, כי שושן ממין הזכר וצ"ל איום, הנה נשחת בו המשל, כי מושג האימה לא יתכן אל השושן. והציגו למופת, להורות בו על המון הטעיות הנמצאות בפיוטים. והחכם התירני מו"ה וואלף היידענהיים בפרושו על הפיוטים התעורר לעמוד על ימין הפייטן ר' אליעזר, ולהוכיח, כי נבחרת לשון הקלירי, וכי הראב"ע לא ירד אל תוך כונתו. ודעתו, כי אין איומה תאר נשוא לשושן, כי אם הוא נושא המאמר, והשעור: איומה (כנסת ישראל) שהיא נמשלת לשושנת עמק, הנה כדי לקיים שבת שבתון כראוי, מסיימה שרשי וענפי מצות יוה"כ ואוספת אותם שוים יחד. עוד אמר, כי תהסר כף הדמיון במלת שושן כמו: יששכר חמור גרם, דן גור ארי', נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם. ואין צורך במשל לשמור לא את המין ולא את המספר; ונהפך הוא כי המצא השווי בדברים הנרחקים הוא יותר נעים ויותר נאות במליצה, כנודע בחכמת ההלצה. וכן אמר הושע: אפרים היה עוגה בלי הפוכה וגו'. והנה ראשונה לא ידעתי כונתו באמרו: ואין צורך במשל לשמור לא את המין ולא את המספר, אחרי אשר לפי דבריו אין איימה תאר נשוא לשושן, כי אם

שני

אכלו על שלחנו רבו כל כן, עד אשר השתוממו לאמר: „מי יתן לנו די מחסורנו לחם, הלא מבשר גופו לא נוכל לשבוע“, וכי לא ילין גר בחוץ, ודלתותיו לאורח פתח, אמר בתכלית דבריו: מי יתן שומע לי, הן תוי, שדי יענני, וספר כתב איש ריבי, פרוש, מי יתן לי דַיָּן צדק, שישמע את טענותי וטענות שדי מתנגדי, והוא יענני, למה זה חמס יכאיבני, ולברר דיני ידרוש מעל ספר כל הטבע לנגדי, אשר כתב איש ריבי שהוא ה׳, וגם כי אני תו מצדי ר״ל, יחיד וצעיר, וכנגדי המון כל הטבע, הנה בכל זאת לא ימצא אחד אשר יצעק עלי חמס. ובשני כנוים שדי ואיש ריבי כון אל ה׳, גם השתמש בכונה במלת שדי, לרמוז, כי בכל התאוננו, כי לא יוכל לריב עם אמיץ כח אשר בשערה ישופהו; אך עתה בהיות לו שומע טענותיו, יתאוה תאוה, שיענהו אמיץ כח הזה בכל היותו חלוש ונדכה. והפסיק במאמר: שדי יענני, מעוצם מרירותו וכליון נפשו, להוכיח תמת דרכו, כמו פסוק ו׳, שהוא ג״כ! הפסק בין הדבקים ה׳ ו׳ ז׳. מלחץ התפעלותו, ומלת הן נמשכת למטה, והשעור: מי יתן שומע לי הן תוי (צעיר ונכאה) — לו שדי יענני! — וגם הנה ספר הטבע אשר כתב איש ריבי שהוא ה׳ — — אם לא על שכמי אשא את השומע להוכיח ביני ובין שוטני וגו׳, כמו נגיד אקרבנו, פרוש, אקבלנו אלי, כי קרוב בבנין פעל יוצא, ותרגומו: ווער שאפט איר דאך איי= נען אנהערער! היער בין איך, איין ווינציגער טטריך (א, דאס דער אללגעוואלטיגע איר דאך אנטוואורטען אעכטע!) אונד דא — דאס בוך דער נאטור, דאס איין ווידערזאכער געטריעבען. — —

אחרי אשר הזהרנו על אחדות המשל, שהוא הראוי והמחויב בכל קניניו, נוסיף להעיר על האופנים הפרטיים אשר תבטל בהם האחדות. בטול האחדות יהי׳ בשלשה אופנים:

לא פקדו, כי פי הוא צוה, ורוחו הוא קבצן (ישעי' ל"ד), ענינו: שימו עיניכם על כל הברואים האלה אשר הזכרתי, וכלם תמצאו לפניכם; והנה בעבור אשר אמר: ספר ה', השתמש גם במושג הנאה לו, ואמר: דרשו וקראו. גם אדונינו משה ע"ה בחר במליצה הזאת, בראותו, כי חרה אף ה' ישראל, ויבקש כפרה לעמו, באמרו: ועתה אם תשא חטאתם, ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת (שמות ל"ב), הענין: הסירני מספר הטבע, כי טוב מותי מראות באבדן עמי, ובעבור אשר אמר: ספרך, השתמש גם במושג הנכון לו כתבת, והנה ענהו ה': מי אשר חטא לי, אותו אסיר מכלל הנבראים החיים.

הערה. ורש"י ז"ל פרש: מחה את שמי מהתורה, כדי שלא יאמרו הבריות, שלא הייתי כדאי להתפלל; ואיננו נכון בעיני, כי שמות עובדי ע"ז לא נזכרו בתורה, ואיך ישיב ה': מי אשר חטא לי אמחנו מספרי! והרמב"מן ז"ל כתב שהוא ע"ד: כל הכתוב לחיים בירושלים; וגם זה לא ינעם לי, כי המושלים ימשלו להם גם ספר המות לרשעים, והיו ראוי שיאמר: מספר החיים אשר כתבת, ולא מספרך סתם.

והנה אם כללות הנבראים נקראת בפי המליצים הקדושים בשם ספר ה', הלא נברא אחד בבחינתו לתו לבד יחשב, ואדמה, כי גם איוב ברעתו השתמש במליצה הזאת, ויבואר לנו מאמר סתום מאוד בדבריו: הן תוי שדי יענני, וספר כתב איש ריבי (פרשה ל"א), והענין, כי אחרי אשר התאמץ להוכיח את תמת דרכו, ויחשוב הנה כל מיני בני אדם, אשר לא עשקם ולא עצבם כל ימיו; ונהפוך הוא, כי ברית כרת לעיניו, ורק זמן מה היה רגיל להתבונן על בתולה, ולא נפתה על אשת רעהו, כי לא מאס משפט עבדו ואמתו בריבם עמדו, וכי לא מנע מחפץ דלים, וגם עיני אלמנה לא כלה, ליתום חנן מלחמו, ואת האובד מבלי לבוש כסה את בשרו, כי תמיד היה לבו נכון בה', ומתי אהלו אשר

אכלו

הכלל השלישי הוא, שישים המליץ על לבו לשמור האחדות במשל; ר"ל שיהי' המשל, אשר כונתו לתת הרעיון מוחש, שלם בכל חלקיו, ולא יתערב בו דבר זר, וכל מושגיו התפלים יאותו למושג הראשי, ואם היא מרחב, סופו צריך שיהי' מסכים לתחלתו, ד"מ: ולא תכבה את נר ישראל (שמואל ב' כ"א). בעבור אשר המשיל את המלך לנר, אמר גם: תכבה, הנאה לו, ולא יצדק האומר: ולא תמית את נר ישראל. וכן בעבור אשר המשיל איוב (פרשה ו') את התנחומים האמללים אשר דברו אליו מנחמיו לתפל בלי מלח, כי חשבוהו בתחלת דבריהם למואס ביראת ה' (הלא יראתך כסלתך, תקותך ותום דרכך) תחת אשר היה להם להראותו יגונם על אידו, ולהשקותו אח"כ כוס תנחומים: לכן השתמש גם במושג האכילה הנכון למושג הראשי תפל בלי מלח, והרחיב משלו ע"פ המושג הראשי, באמרו: היאכל תפל בלי מלח, אם יש טעם בריר חלמות, מאנה לנגוע נפשי, המה כדוי לחמי, פרוש, האם יוכל אדם למצוא מרגוע בדברי תנחומים אמללים כאלה, הלא כשחוק היו בעיני בימי שלותי, ואלה יכינו עתה את לבי בעת צרתי!

הערה. המפרשים הפסוק הזה כמשמעו, כי התאונן איוב על אכלו כעת מאכלים רעים לא כן ידברו: כי איך יתאונן האדם, אשר פתאום נטרפו בניו ובנותיו בשני המית, ואשר צעק מריב צרתו, כי חצי שדי נחתו בו, וכי יכבד היתו מהול ימים, על המאכלים הרעים אשר יאכל! ורש"י ז"ל כין אל האמת בתחלת דבריו, שהוא משל; אך בסוף דבריו (פסוק ז') נטה לפרש הדברים כמשמעם; ואיננו כי אם הרחבת המשל.

וכן מצאנו ישעי' הנביא ע"ה מכנה כללות הנבראים (נאטור) בשם ספר ה', בעבור אשר הם מספרים את כבודו. ואחרי הציעו את כל החזיות המדבריות אשר תקנינה בארץ אדום בעת מפלתה, אמר: דרשו מעל ספר ה' וקראו, אחת מהנה לא נעדרה, אשה רעותה

לא

ויעלני מבור שאון מטיט היון ויקם על סלע רגלי, כונן אשורי (תהלים מ׳)· ושר המליצה ישעיהו הנביא ע״ה יעננגו במפלאות אמרותיו, בהרחיבו ראשונה משל החשך, שענינו שבר שונאי ישראל, ויאמר: יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום (הכוכבים), ועל מלכי האדמה על האדמה, ואוספו וגו׳; ואח״כ יעבוד אל ציור השלוה אשר תהי׳ ביהודה באמרו: וחפרה הלבנה ובושה החמה, כי מלך ה׳ צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד (ישעי׳ כ״ד)· הענין כי גדול יהי׳ השלום והשלוה ביהודה, עד כי תחפור הלבנה ותבוש החמה, להפיץ אורה הנקל בבחינת אור ה׳, והוא אור השלום והכבוד אשר יהי׳ ליהודה, כי מלך ה׳ צבאות בירושלים ונגד זקניו כבוד! ונשנה המליצה בשנוי מעט (למטה ס׳): לא יהי׳ לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך, והיה לך ה׳ לאור עולם ואלהיך לתפארתך (*).

מאשר אמרנו, כי ישגיח המליץ לבחור משל אשר יש בו יפוי הרעיון, ממנו יבין, כי צריך להזהר, לבל יהי׳ במשל חסרון התפארת או מחשבה מגועלת, ד״מ, אם נאמר על מלאכי מעלה: קמואל שואג, רפאל גועה (פיוט לש״ע), געה ענינו צעקת הבקר (ברילּען), או אם נאמר שהם מצפצפים: אלו מצפצפים (פיוט ר״ה), מצפצפים ענינו הוצאת קול העופות (צוויטשערן), או שהם מלהגים: אלו ואלו בלהג מלהגים (שם), ענינו הרבות דברים בלי התבוננות (שוואַצען), או אם יכנה החטא בלשונות מגועלות אשר לא אציגן הנה, להוס על כבוד הקוראים (**), הנה יש בכל אלה גרעון התפארת, ובקצתם גם תועבה המצערת נפש האיש המתוקן, והמשתמש בהם הוא נלעג לשון וחוטא נגד כללי המליצה·

(*) והרב המורה ז״ל (בפרק כ״ט משני) כון אל האמת, שהוא משל; אך בכונת המשל נטה אל דרך אחר·

(**) ראה פיוט לשחרית יוה״כ אשר תחלתו א מ צ ת ומקומות רבים אחרים·

ידך ממרום, פצני והצילני ממים רבים, מיד
בני נכר (שם קמ״ד).
ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מימי
הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת
כל כבודו, ועלה על כל אפיקיו, והלך על
כל גדותיו, וחלף ביהודה שטף ועבר, עד
צואר יגיע, והיה מטות כנפיו מלא רחב ארצך
עמנו אל (ישעי ח׳).

ונעים זמירות ישראל ירחיב משל הגשם השוטף והרעש, שהוא משל על הרעה המשגת את אויביו, ויחזה בעוצם דמיונו ענגים אפלים פורשים מעיל החשך על פני הארץ, ועבי השחקים הרוים אש עלעקטרום מורים ברקי השחת לקרוע מסכת הרוח, וע״י זאת גם הרעש הנורא ישמיע קולו, והסופה והסער ירעישו הטבע; התהומות יגיחו נהרותיהם מתחת, וארובות השמים יריקו ממעל זרם מים כבירים למלא פני התבל, ובתוך הרעש הגדול הזה יטה ה׳ את חסדו על עבדו, וימשהו ממים רבים ויצילהו:

ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו
ויתגעשו כי חרה לו, עלה עשן באפו ואש
מפיו תאכל גחלים בערו ממנו, ויט שמים
וירד וערפל תחת רגליו, וירכב על כרוב
ויעף וידא על כנפי רוח, (עד: יצילני מאויבי
עז תהלים י״ח).

ויאהבון ג״כ להמשיל הרעה לנגעי ב״א המעוררים כאב אנוש, ד״מ: יסבו עלי רביו, יפלח כליותי ולא יחמול, ישפוך לארץ מררתי (איוב ט״ז). הענין יכאיבני עד מאוד, כאילו הייתי חיה נרדפת מציד אכזר, ויפלח בחץ כליותי וישפוך לארץ מררתי. וע״פ הדרך הזה: כמים נשפכתי והתפרדו כל עצמותי, היה לבי כדונג, נמס בתוך מעי (תהלים כ״ב); חמרמרו מעי נשפך לארץ כבדי (איכה ב׳).

ותשפר המליצה הזאת כאשר יחבר המליץ שני משלים מתנגדים ויעבור ממשל אחד אל האחר, ד״מ:

הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל, ומלאו פני תבל תנובה; ילכו גם עשו פרי, ודומיהם. ולהפך ימשילו׳ הרעה המסבבת אימה ופחד לחשך: ונבט לארץ והנה חשך צר, ואור חשך בעריפיה. ובצד הרחבה: כי כוכבי השמים וכסילהם לא יהלו אורם חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו. ואוהבים ג״כ להמשיל הרעה המסבבת שממה וכליון למושג האש: אש יצאה מחשבון, להבה מקרית סיחון, שענינו המלחמה; ימטר על רשעים פחים, אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם; ימוטו עליהם גחלים באש יפילם; ישלח ממרום אש בעצמותי וירדנה; כי ערוך מאתמול תפתה, גם היא למלך הוכן העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה; נאום ה׳ אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים; מי יגור לנו מוקדי עולם; תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה. כלם ענינים העונש המופלג. ובצד הרחבה יאמר ג״כ:

כי יום נקם לה׳ שנת שלומים לריב ציון ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית, והיתה ארצה לזפת בוערה, לילה ויומם לא תכבה לעולם יעלה עשנה, מדור לדור תחרב, לנצח נצחים אין עובר בה (ישעי׳ ל״ד).

וימשילוה ג״כ לשטף מים כבירים ולרעם ורעש:

מעם ה׳ צבאות תפקד ברעם ורעש וקול גדול סופה וסערה ולהב אש אוכלה (שם כ״ט).

לכן כה אמר ה׳ אלהים: ובקעתי רוח סערות בחמתי, וגשם שוטף באפי יהי׳ ואבני אלגביש בחמה לכלה, והרסתי את הקיר אשר טחתם תפל (יחזקאל י״ג).

טבעתי ביון מצולה ואין מעמד, באתי במעמקי מים ושבולת שטפתני (תהלים ס״ט).

ה׳ הט שמיך ותרד, גע בהרים ויעשנו, ברוק ברק ותפיצם, שלח חציך ותהמם, שלח

ידך

אמרו, שר המות, ואין לו טעם· ולפי דמיוני הושאלה מלת בדים להוראת הגידים הנראים על פני העור, בעבור הדמיון אשר להם אל התפשטות העצים, וכאשר מצאנו גם שמות עֶצֶה ועץ שניהם מסתעפים משרש אחד עצה בעבור הדמיון אשר להם, ומלת בכור נראה בעיני, כי הב׳ לשמוש, והשם כור, שענינו מקום עמוק, כי שרשי כיר וכור קרובי הענין עם כרה, ומזה: תנור וכירים יתץ, בעבור החפירה שמשימין בו לקדרות וגם במשנה: כירה שהסיקוה, ופרש״י: עשויה כעין קדרה ונותנין לתוכה שתי קדרות, וגם: כור הברזל בשורק, בעבור העומק אשר לו, והועתק גם לשם כלי המדה כור בחולם, בעבור צורת העומק אשר לו, ואח״כ לכמות המדה; ובמקום הזה, בעבור הסמכו אל מלת מות, ירצה בו לפי דעתי הקבר העמוק· והנה אמר בדרך המליצה כי יאכל האיד (הנזכר בפסוק הקודם) את הגידים על פני עורו במעמקי הקבר·

הכלל השני, בהיות פעלת המשל לתת הרעיון מוחש וליפותו, ע״כ צריך המליץ להשגיח בהשתמשו במשל, שיקרב התכלית הזאת, והוא אם יבחר במשל אשר יתפלא ע״י צורתו או אשר יגלה עצמה וכח בפעלתו, וע״י זאת יעורר כח הדמיון והשכל בדרך נעים וערב, ד״מ, אם יכנה המליץ שפתי הלויתן: דלתי פנים, או חרעב: חצי הרעב· ואוהבים המליצים לקחת משליהם מעניני הטבע הסובבים אותם תמיד ופועלות החשה יתרה בנפש, ד״מ, בהמשילם ההצלחה למושג האור: ה׳ אורי; אור צדיקים ישמח; ועל דרכיך נגה אור· ובצד הרחבה יאמר:

והי׳ אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה
יהי׳ שבעתים כאור שבעת הימים; ביום חבוש
ה׳ את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא (ישעי׳ ל׳).

וכמו כן ימשילו המושג הזה אל גשם נדבות: גשם נדבות תניף אלהים, נחלתך ונלאה אתה כוננת· וג״כ אל ענין הצמח והפרי: בן פורת יוסף, בן פורת עלי עין;

הועתק שם צור אל השם יתעלה, בעבור היותו התחלה וסבה פועלת לכל אשר זולתו, כהיות הצור התחלה לאבנים הנחצבות ממנו. והנה הדמיון הזה איננו ברור ואיננו מובן בהשקפה ראשונה, כי הצור הוא לאבנים הנחצבות ממנו סבה חומרית, והשם יתעלה סבה פועלת לכל אשר זולתו; ואולם נקרא השם יתעלה צור, בעבור שהוא מנוס ומחסה לכל מבקשי עזר, כהיות הצור מנוס ומחסה לנרדפים. ויורו על זאת השמות הסמוכים, סלעי ומצודתי ומפלטי (תהלים י"ח).

גם לא הטיבו המפרשים: בדי שאול תרדנה (איוב י"ז) אברי האדם, שהם כמו הבדים לאילן, או ירכתי שאול, כי מלבד שלפי הפרוש הראשון אין מקום לסמיכות בדי, והיה ראוי להיות הבדים, וגם אז הוא מאמר סתום, והיה צריך להיות: בדי האדם (ע"פ דברינו, שהשאלה אין לה מקום, בלתי אם יסמך המושל אל מושג מגביל), ולפי הפרוש השני אין מקום לרבוי תרדנה, הנה אין לבדים, שהם הענפים, דמיון מבואר אל אברי האדם או ירכתי שאול. ולפי דעתי יכנה כן העצים הנטועים על הקברים להשאיר זכר ישני עפר, כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם; כי עקר הוראת המלה הזאת ענפים, כמו: ותעש בדים (יחזקאל י"ט), וטעם תרדנה ענין שבירה כמו: וירד יער הבציר (זכרי' י"א); והנה אמר, כי העצים הנטועים על ראשי הקברים יעלפו וישברו, אם יחד על עפר נחת, באפס תקוה להקיץ המתים מתרדמת נצחם.

וגם בפסוק: יאכל בדי עורו, יאכל בדיו בכור מות (איוב י"ח), פרשו קצתם האברים, שהם לאדם כמו הבדים לאילן, ועורו הוא כמו בשרו, ואין דעתם מקובלת לי מטעם הנזכר. וקצתם פרשו: בדי עורו ובדיו הם הבנים, שהם לאדם כמו הבדים לאילן, ועורו כמו בשרו; וגם לפי הפרוש הזה הדמיון איננו ברור, כי הענפים מחוברים לאילן, והבנים נפרדים מבשר אביהם, וגם חלוף עורו בבשרו דחוק. ועל: בכור מות, אמרו,

שהם גבולי הגוף אשר יתייחסו להם הפעולות, ואם הם יוצאים, מלבד גבולי הגופים האלה גם בענינים אחרים נקשרים, אשר עוברות אליהן הפעולות, צריך להתבונן שיהיו הגופים או הענינים ההם בלתי ראוים להצמד להם מושגי הפעלים בהוראתם העקרית, ואז הפעלים ההם בגדר השאלה; ולולא כן ישובו להוראתם העקרית, או יפורשו בצד העתקת היחס, כמו: מבלי מחסה חבקו צור (איוב כ"ד); האמונים עלי תולע חבקו אשפתות (איכה ד'); החבוק לא יוכל בהוראתו העקרית להתחבר למושגים האלה, ע"כ הם שאלות, וירצה בו רוב שמחת האמללים האלה במצאם מקום מנוחה, גם כי הוא בתכלית הרוע, וכן: גערת גוים אבדת רשע (תהלים ט'), ויגער בים סוף ויחרב (שם ק"ו), הגערה לא תוכל בעצם וראשונה להצמד לה', ע"כ נאמר שהוא בצד השאלה, וירצה בו רצון הבב"ת להשחית דבר. ובדרך בלתי מוגבל או המקור נחשבים כשמות.

ושלשה כללים ישים המליץ אל לבו בהשתמשו במליצה הזאת.

הכלל הראשון, שיהי' הדמיון ברור ונקל להבינו בהשקפה ראשונה, וזה בהיות ערכי המשל והנמשל או תאריהם שוים בשלמות זה אל זה, עד שזכרון האחד ימהר לעורר זכרון האחר, וגם הדבר הדומה בשניהם עצמי ולא מקרי, ד"מ: אם יכנה הנביא את ה' מוסדות הארץ (ישעי' מ'), בעבור אשר הוא מקיימה בהשגחתו, ובלעדה תשוב לאפס, הנה ערך ה' אל הארץ בענין הקיום שוה ממש לערך המוסדות אל הבית, וזכרון האחד ימהר להעיר זכרון האחר, וגם מושג הקיום בשניהם קנין עצמי, לא יפרד ממנם בכל עת. וכן אם יכנה המלחמה בשם אש: אש יצאה מחשבון ולהבה מקרית סיחון, בעבור היות שתיהן דומות ממש בבחינת ההשחתה והכליון, וזכרון האחד ימהר לעורר זכרון האחר. ואדמה, כי לא צדקו דברי הרמב"ם ז"ל בספרו מורה נבוכים (פרק י"ז מהראשון), שאמר, כי

מיער וזיז שדי ירענה · אלהים צבאות שוב נא, הבט משמים וראה ופקוד גפן זאת, וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אמצת לך, שרופה באש כסוחה מגערת פניך יאבדו וגו׳ (תהלים פ׳).

שאלה כוללת נפלאת, כה ממשיל האומה הישראלית לגפן מצרית, ומצמיד לה כל המושגים התפלים הנמצאים בגפן ההיא · וכן:

ה׳ רועי לא אחסר, בנאות דשא ירביצני, על מי מנוחות ינהלני, נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו, גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע, כי אתה עמדי, שבטך ומשענתך המה ינחמוני (שם כ״ג).

הממשיל את נפשו לצאן וה׳ לרועה המשגיח בעין חמלתו אל חלשת טבע החי׳ ההיא, וע״כ מצמיד למושג העקרי כל המושגים התפלים הראויים לו ·

והנה כאמרנו אצל השאלה הפשוטה, כי אין למלה הנשאלת ההוראה הנעתקת, בלתי אם תסמך אל מושג מגביל, כן צריך להתבונן אצל השאלה הפרטית מדרך הראשון, שהיא משתמשת למליצה, כי לא תוכל המלה לרמוז על הציור הנשאל, בלתי אם תסמך אל מושג מגביל, שהוא זר להוראה העקרית אשר לה ומתיחס להוראה המשלית, או שהוא הנמשל, ובשני האופנים יוכל להיות המושג ההוא או השם הסומך, כמו: ניב שפתים (*), או תשוב אליו המלה בנטית הכנוי: וסלער ממגור יעבור (ישעי׳ ל״א), שענינו האיש החזק, או יבאר המליץ מחשבתו, אם ע״י הכפל: כי הנה ה׳ צבאות מסיר מירושלים ומיהודה משען ומשענה כל משען לחם וגו׳ (שם ג׳), או ע״י המשך הדברים: עלה ארי׳ מסבכו וגו׳ (ירמי׳ ד׳); ואולם בבוא המלה לבדה תשאר על הוראתה העקרית · ובפעלים אשר בדרך המוגבל כפי טבעם נקשרים תמיד במושגים אחרים,

(*) וע״כ צדקו דברי הראב״ע נגד רש״י בענין הוראת מלת נביא; כי הוא פרש נביא המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות, והוא מלשון ניב שפתים; ואולם ניב שפתים ענינו פרי שפתים, ואיננו מורה הדבור, רק בהסמך ניב אל שפתים, ובבואו לבדו ישוב להוראתו העקרית ·

נסמכים זה אל זה, וכן: ניב שפתים; פרי מעללים; דלתי פנים; בני אשפה; חצי שדי׳ ב) אם מושג הדמיון בהסכמת התארים אשר להם, והמשל יסמך אל הנמשל, מפני באור הכונה, ד״מ: שמש צדקה, המושגים האלה בעצמם דומים זה לזה, בעבור עוררם שניהם התפעלות השמחה, וע״כ נסמכים זה אל זה. וכן: מטה לחם; חצי הרעב; שבט פה; צל החכמה; זכחי צדק; חבלי האהבה. הדרך הראשון מהשאלה הוא קנין עצמי לדבור הפשוט ולדבור המליצי והשירי; ואולם הדרך השני סגלת הדבור המליצי והשירי לבדו, ורק לפעמים ישתמש בו בתוך הדבור הפשוט כאשר יחפוץ לערב בתוך הגדתו הפשוטה התפעלויות חזקות.

הערה. בהרבה ספרי המליצה בדבריהם בגדר השאלה הביאו למשל rosae genarum (שושני הלחיים), ואמרו, כי יש במאמר הזה חליפת המושגים בעבור הדמיון; כי באמרו שושני׳ ענינו האדמימות, ונחלף מושג האדמימות בשושנים. ואיננו נכון בעיני; כי האדמימות אין לה דמיון אל השושנים, כי היא מקרה והשושנים עצם, ואין למקרה דמיון אל העצם בלתי בפעולות שוות, כמו שמש וצדקה; רק הלחיים להם דמיון אל השושנים, כי שניהם אדומים, או אדמימות הלחיים יש לה דמיון אל אדמימות השושנים. ולפי דברי הוא דומה למאמרים: שמש צדקה; אש הקנאה; מטה לחם, אשר יש בהם סמיכות המשל אל הנמשל.

בבחינת ההקף תצויר השאלה ג״כ בשני דרכים: א) אם ישוב המשל רק על ענין אחד כמו במאמר: פרי פה, מטה לחם. ואז תהיה השאלה פרטית; ב) אם יורחב המשל ויתואר בכל ציוריו התפלים הנבונים למושג הראשי, ואז נקראה שאלה כוללת או מאמר משאל, אללעגאריע (Allegoria) כמו:

גפן ממצרים תסיע, תגרש גוים ותטעה,
פנית לפניה ותשרש שרשיה ותמלא ארץ,
כסו הרים צלה, וענפיה ארזי אל, תשלח
קציריה עד ים ואל נהר יונקותיה. למה פרצת
גדריה וארוה כל עוברי דרך, יכרסמנה חזיר

והמליצה הזאת תתחלק גם היא בשתי בחינות, בבחינת פעלת ההמשלה, ובבחינת ההקף.

בבחינת פעלת ההמשלה תתכן בשני דרכים: א) אם דמיון המושגים והחלוף הנוסד עליו קדם כבר בנפש המליץ, והוא יציע הציור המשלי תחת הנחלף, כמו במשלים הנזכרים; ב) אם החלוף הזה לא קדם כבר בנפש המליץ, אך הוא יציג לעינינו חליפת המושגים, בעבור הדמיון החשוב שביניהם, ד"מ: אמור לחכמה אחותי את (משלי ז'), אהוב אותה כאלו היתה אחותך, ומציג לעינינו חליפת החכמה באחות, בעבור האהבה אשר תאות לשתיהן; לשחת קראתי אבי אתה (איוב י"ז), הטעם תדבק כי כדבוק הבן באביו; תחתיך יצע רמה ומכסך תולעה (ישעי' י"ד), תסבך הרמה והתולעה מתחת וממעל, כסבב היצע והמכסה את האדם השוכב על ערשו; עינים הייתי לעור ורגלים לפסח אני (איוב כ"ט). המצאתי להם עזר כעינים ורגלים לעור ופסח. וכן: ה' אורי; ה' רועי. והנה השאלות אשר מדרך הראשון יראה כי עלולות הנה לעורר הכח המדמה וההתפעלות מאשר מדרך הראשון, בעבור אשר נודע בהם הדמיון, והשומע מוכן להשיגו, משא"כ בשאלות הדרך השני אשר ירמז לנו בהן הדמיון בעת הדבור. אבן גם לאלה יתרון רב, כי תורונו איך יחברו מושגים מתחלפים ומתנגדים כפי טבעם ע"פ הדמיון אשר להם. וע"י זאת יתעוררו המדמה וההתפעלות עם הולד ערבות רבה בנפש.

ושאלות הדרך הראשון תצוירנה גם הן בבחינת מושג הדמיון בשני פנים: א) אם מושג הדמיון בהסכמת הערך אשר בין המשל והנמשל, ר"ל שערך המושג העקרי אל מושגו המתיחס כערך המושג המשלי אל מושגו המתיחס, ד"מ: פרי פה, אשר ענינו הדבור; ערך הדבור אל הפה כערך הפרי אל העץ, וע"כ יסמך החלק הראשון מהערך השני אל החלק השני מהערך הראשון, ואין במאמר זכר מהמשל, רק מושגי הערך

היו מליצות, ממהלכן בהיותן תולדת החסרון והעוני; כי אז דרך העתקתן באחד הוא, ולא ישתנה לשוב אחור, ד"מ, אצל העתקת היחס החיצון דרך ההעתקה מהסבה אל המסובב, והפכו לא יתכן, כי קדמה הסבה בטבע וצוינה בשם לפני הראות המסובב; ואולם אצל המליציות ההעתקה גם תהפוך את דרכה, כאשר הראינו למעלה והטעם, כי באמת אין בהעתקות המליציות האלה העברת ההוראה, כי אם רמיזה אל מושג אחר ע"י הצעת המושג האחד, והרמיזה ההיא תוכל להיות בדרכים שונים כפי אשר תאות להפלגה.

III. השאלה.

המין השלישי מההעתקות המליציות יקרא השאלה, מעטאפֿער (Metaphora), והוא חליפת המושגים בעבור דמיון חשוב שביניהם; ומעוצם הכח המדמה וההתפעלות יחליף את המושג מעט ההחשה במושג רב ההשה, ד"מ: חרבות בשפתותיהם (תהלים נ"ט), הטעם דברים רעים אשר ישחיתו את האדם כהשחית החרבות, ותפש מושג החרבות בעבור הגלות השחתתו, וכן: פרי פה, ניב שפתים תמורת הדברים, בעבור הדמיון אשר ביניהם, כי שניהם, ר"ל הפרי או הניב וגם הדבור, יצאו מגוף אחר, וערך הדבור אל הפה כערך הפרי או הניב אל העץ. וכן בפעלים, ד"מ: תבענה שפתי תהלה (תהלים קי"ט), ענינו: הוציא תהלה בלי הפוגות כהביע מים הנחל; מות ירעם (שם מ"ט), יסכב האספם בעמקי השאול כהאסף הצאן ע"י הרועה. והנה גם המליצה הזאת מקורה בהפלגה, והמליץ כאשר תלחצהו ההתפעלות, יחליף הציור מעט ההחשה בציור רב ההחשה, אשר לו דמיון חשוב אל הענין הנרצה.

מי האמין לשמועתנו וזרוע ה' על מי נגלתה, ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה, לא תאר לו ולא הדר ונראהו ולא מראה ונחמדהו וגו' (שם נ"ב עד סוף הפרשה נ"ג).

האומה הישראלית יכנה בשם אביה שהיה עבד ה', אך ישמיט השם הפרטי, ויראנו הנביא, כי יתמהו שרי האומות באחרית הימים על הכבוד והתפארת אשר יהיו לה, ואז ינחמו על הרעה אשר עשו עמדו, בהיות בשפל מצבו, וכל החמס אשר נעשה במין האדם, אך בו תלו, וכל הרשעה עליו טפלו; ובכל הביאו צדק בלב רבים ע"י מראה קורותיו הנפלאות, עונות שאר האומות הוא יסבול.

הערה. והמליצים הרבו לכנות האומה בשם אביה, אף כי ישעי' הנביא ע"ה בספרו, ד"מ: למה תאמר יעקב ותדבר ישראל, נסתרה דרכי מה' (ישעי' מ' כ"ז). הטעם האומה הישראלית, ותפש שם יעקב שהוא אבי האומה, וכן: אל תיראי תולעת יעקב (שם מ"א י"ד). וכן: ועתה שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו וגו' (שם מ"ד, א'). ובפרשה (מ"ט) יתן הנביא דברים בפי העבד יעקב שהוא קורא אל כל איי הארץ בשם האומה הישראלית: שמעו איים אלי, והקשיבו לאמים מרחוק: ה' מבטן קראני וממעי אמי הזכיר שמי (הן הן הדברים הנאמרים מ"ו, ג', ד') וישא אותי כחרב חדה, בצל ידו החביאני, וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני. (הן הן הדברים הנאמרים מ"א, י"ד, ט"ו) ואח"כ יסיים: ויאמר לי עבדי אתה, ישראל אשר בך אתפאר. ובפסוק (ו') אין שעור: נקל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב שהעבד יקים, כי העבד הוא יעקב; אך מלת להקים סובבת על נקל; והשעור: נקל להקים את שבטי יעקב ונהתיך וגו' והנה בפרשה נ"ב מן פסוק י"ג עד סוף פרשה נ"ג ידבר ג"כ על העבד יעקב במקום האומה הישראלית; אך ישמיט השם הפרטי ויכין אליו. וכפרש"י שם הנכון.

ועם תום שני מיני ההעתקות המליציות האלה יש לי להעיר על שנות מהלך העתקות היחס, כאשר

היו

(כפי מה שפרשנו במכתב-בכורי עתים קפ"ז) עצם הכבוד · והחליף העצם במקרה, וכן: ושמתי פקדתך שלום ונוגשיך צדקה (שם ס'); וקראת ישועה חומותיך ושעריך תהלה (שם) (*). בכלם יציג לעינינו חליפת הציורים המתיחסים ·

בבחינת ההקף תצוייר המליצה הזאת ג"כ בשני אופנים: א) אם ישוב החלוף על ציור אישי, כמו: ושמים לא זכו בעיניו; מתיך בחרב יפולו וגבורתך במלחמה; ויאמר לי עבדי אתה, הנזכרים למעלה; ב) לפעמים ירחיב המליץ בעוז התפעלותו לתאר את העצם המתיחס רב החשה בכל תאריו ופעולותיו הראויים לו, להמציא לנו ציור שלם מהענין הנרצה מכלא נפשנו חזקת הדמיון והתפעלות, עד אשר נחשוב לראותו לפנינו, ד"מ:

כי רותה בשמים חרבי, הנה על אדום
תרד ועל עם חרמי למשפט, חרב לה' מלאה
דם הדשנה מחלב, מדם כרים ועתודים
מחלב כליות אלים, כי זבח לה' בבצרה
וטבח גדול בארץ אדום, וירדו ראמים עמם
ופרים עם אבירים, ורותה ארצם מדם ועפרם
מחלב ידשן (ישעי' ל"ד) ·

המלחמה הנוראה אשר תהי' באדום, ואשר על ידה תהרב ותשומם, יבאר לנו ע"י החרב, שהוא העקר בכלי המלחמה, ויצמיד לה כל המקרים הראוים לציור הזה ·

הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה
מאוד · כאשר שממו עליך רבים: כן משחת
מאיש מראהו ותארו מבני אדם, כן יזה גוים
רבים, עליו יקפצו מלכים פיהם, כי אשר לא
ספר להם ראו, ואשר לא שמעו התבוננו:

מי

(*) מתרגם ההפטרה ר' דוד פריעדלענדער עבר על פני האמת הגלוי ולא התבונן עליה, כי תרגם: פֿאָן הייל זאָללען דיא מויערן, פֿאָן לאָבגע־זאַנגען דיא טהארע ערטהאָנען ·

ע"פ המנהג, כי הראשון מחויב; ואולם השני יסודו בהרגל ומנהג קבוע. ואם גם זה לא ימצא. ורק ע"פ דרך זר נקשרו שני ציורים, לא יתכן החלוף; כי לא יעזור הכח המדמה ע"י עלות הציור האחד על הנפש להעיר הציור האחר.

ג) יחס הסמן והדבר המסומן על ידו, ד"מ: לא יסור שבט מיהודה (ראשית מ"ט) הטעם המלוכה; ירכיבהו על במתי ארץ (דברים ל"ב), הטעם: ינשאהו, כי דרך הנשיאים לשבת במקומות גבוהים.

וכאשר יצויר חלוף המושגים בבחינת הדברים המצוינים ע"י השמות, כן יצויר ג"כ בבחינת הפעולות, ד"מ: ועילם נשא אשפה ברכב אדם פרשים, וקיר ערה מגן (ישעי' כ"ב), מלות נשא ועירה הן בעליל מהמליצה הזאת, כי כונת המאמרים האלה ירית החצים, ותפש הקודם תחת המתאחר. וכן: אשר קמטו ולא עת (איוב כ"ב), ענינו נכרתו. וכן: ופחדו אל ה' באחרית הימים, הנזכר למעלה.

האופן השני, אם חלוף הציורים איננו נמצא כבר בנפש המליץ; אך יציג לעיננו בדרך הפלגה, כי נחלף עצם מה ונעתק ממעמדו אל מדרגת הציור המתיחס, ד"מ: ויאמר לי עבדי אתה, ישראל אשר בך אתפאר, (ישעי' מ"ט), הענין, כי יקר אתה בעיני, בעבור היותך זרע עבדי יעקב, אשר אהבתיהו מפני רוב צדקתו; ותחת אשר יאמר: זרע עבדי אתה, יכנהו עבדי ישראל, להורות חזוק הכונה, והחליף המסובב בסבה. וכן: ואתנך לברית עם (שם), הנביא מדבר אל האומה הישראלית, כי יתנה לכורתת ברית בין העמים; ותחת אשר יאמר כורתת, יכנה ברית עם, להורות חזוק הענין, כי נעתקה ממעמד הסבה אל עצם המסובב. וכן: ותהי סחר גוים (שם כ"ג); לץ היין הומה השכר (משלי כ') וכמו כן: והיתה מנוחתו כבוד (ישעי' י"א), תחת אשר יאמר: מנוחתו תהי' נכבדת או בכבוד, אמר, כי תהי' מנוחתו, ר"ל מקום מנוחתו

(כפי

הטעם כלי הכורת העצים ; מה יעשה בשר לי (תהלים נ"ו), הטעם האדם, וכן: כל הבשר חציר (ישעי' מ'), הטעם האדם.

הדרך השני כאשר יחס הקודם והמתאחר נוסד בהרגל ומנהג. בהצעת הקודם ירמוז אל המתאחר, ד"מ: אל חכך שופר כנשר על בית ה' (הושע ח'), הטעם קרא למרחוק: כנשר על בית ה', ודרך הקוראין למרחוק לתקיע ראשונה בשופר ; נשקו בר פן יאנף (תהלים ב'), הטעם המליכו ; בהצעת המתאחר ירמוז על הקודם, ד"מ: ועשה ה' צבאות לכל העמים בהר הזה משתה שמנים וגו' (ישעי' כ"ה), הטעם השמחה המופלגת אשר תהי' להם ע"י מפלת האויב האכזר ; ואויביו עפר ילחכו (תהלים ע"ב), הטעם ישקו רגליו ; וקדמונים אחזו שער (איוב י"ח), השעור אחזו את שער ראשם מפני רוב השתומם. ודרך הזה במליצה יקרא לעמים עוד בשם (Metalepse).

הערה. כן פרוש: אחזו שער, לפי דעתי, ושער השין בקמץ בעבור ההפסק, כמו שער בשין ימנית, ועקרו שַׂעַר בשני פתחין, ונמצא המשקל הזה שתי פעמים: שערך כעדר העזים (שיר ה') שהנפרד שַׂעַר, כי מן שֵׂעָר ראוי להיות שְׂעָרֵךְ. וגם: שַׂעַר הרגלים (ישעי' ז'), מנפרד שַׂעַר, כי משקל פֶּעֶל שוה בנפרד ובסמיכות ; ואולם מן שֵׂעָר ראוי להיות שְׂעַר בסמיכות. ונעלם מרש"י במ"כ על: אחזו שער, וגם על: שער הרגלים לא דקדק היטב, כי כתב, לפי שהוא דבוק נשתנה לינקד בפתח, ואיננו כן, כי גם בנפרד ראוי להיות בפתח, והנה לפי דברי שענין וקדמונים אחזו שער, שאחזו את שער ראשם, נושא המאמר וקדמונים, וע"כ יתכן הרבוי אחזו ; ואולם לפ"ד רש"י שאיננו מגזרת שער רק מלשין סער וכמו שתרגם אחריו החכם ר"א וואהלפֿסזאהן, שער היא נושא המאמר וקדמונים הפעול, לא יתכן הרבוי, והיה ראוי להיות אחז.

והנה ההפרש בין שני מיני היחס האלה, ר"ל בין יחס הסבה הגורמת והמסובב ובין יחס הקודם והמתאחר

ב) יחס הציורים המתאחרים, או אשר הם זה אחר זה, ויתכן בשני דרכים: א) אם היחס בין הקודם והמתאחר מחויב; ב) אם היחס בין הקודם והמתאחר נוסד בהרגל ומנהג.

ואמנם הדרך הראשון יצויר ג"כ בשני פנים: א) אם הציור הקודם הסבה הפועלת, והציור המתאחר המסובב; ב) אם הציור הקודם הוא סבה המרית, והמתאחר הוא הדבר הנעשה מהחומר.

יחס הסבה הפועלת והמסובב. בהצעת הסבה ירמוז אל המסובב, ד"מ: אל תירא עבדי יעקב (ישעי' מ"ד, ב'), הטעם האומה הישראלית שהיא יוצאת מיעקב; ישלח דברו וימסם (תהלים קמ"ז), הטעם קרני השמש; ורצון שוכני סנה (דברים ל"ג), הטעם הברכה אשר סבתה רצון ה'; בהצעת המסובב ירמוז אל הסבה, ד"מ: וחית כפרים תמלא (איוב ל"ד), הטעם מאכל בעדות הכפל; מחבש לעצבותם (תהלים קמ"ז), הטעם מכותם; ויז נצחם על בגדי (ישעי' ס"ג), הטעם דמם, שהוא מסבב הקיום; נתתי לכם נקיון שנים (עמוס ד'), העדר המזון. והנה לדקות העיון יסוד כל המליצות האלה הפלגה, כי במאמר: אל תירא עבדי יעקב, יתלה חמלת ה' על האומה הישראלית בעוצם ערך אביהם, אשר היה יקר בעיני ה' מפני תום דרכו; במאמר: ישלח דברו, הפצו, כי ברצון ה' לבדו ימס הקרה, וכן במאמר: ורצון שוכני סנה, ירצה, כי רצון ה' לבדו ימלא ארץ דשן; במאמר: וחית כפירים תמלא, יפליג אמרו, כי החיות שהיא פעלת המאכל יתן לכפירים, וכן במאמר: מחבש לעצבותם, חפצו, כי לא ימצא רמז המכה, כי עצמותה יבלע ואיננה; במאמר: ויז נצחם על בגדי, יפליג להראות תבוסת כל סבת כח היתם; במאמר: נתתי לכם נקיון שנים, ירצה, כי יבלע להם כל רמז המאכל.

יחס הסבה החמרית והדבר הנעשה מהחומר, ד"מ: ונקף סבכי היער בברזל (ישעי' י')

הטעם

בעתותי; לא יחרף לבבי מימי (איוב כ"ז), מהמעשים אשר בימי; משדי לא נצפנו עתים (שם כ"ד), קורות העתים; כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם ונשא ושפל (ישעי' ב'), העונש העצום אשר יהי' ביום ההוא.

ג) המקרה תחת העצם אשר ימצא בו, ד"מ: מתיך בחרב יפולו וגבורתך במלחמה (ישעי' ג'), אנשי גבורתך, ובדרך הפלגה יאמר, כי מעצם הגבורה לא יראה דבר; תועבה יבחר בכם (ישעי' מ"א), שעורו איש תועבה; צמתו בבור חיי (איכה ג'), אותי; אמונים נוצר ה' (תהלים ל"א), השעור אנשי אמונים, והענין, כי בכל אשר תמצא מדת האמונה, שם עין ה' לשמור מפיד ופגע, כי אמונים שם מקרה ולא תאר, ועד אמונים (משלי י"ד) יעיד (*). וכן: כליון חרוץ שוטף צדקה (ישעי' י') שעורו איש צדקה, והנביא אומר, כי אם יהי' ישראל כחול הים, אף גם זאת רק מצער יהיו השבים לארץ אחזתם, כי הכליון החרוץ מהקב"ה ע"י העלות על יהודה את מי הנהר העצומים והרבים, את מלך אשור ואת כל כבודו ישטוף גם הרעים גם הטובים, ע"ד: כיון שנתן רשות למשחית איננו מבחין בין טוב לרע. וכן: וירא און ולא יתבונן (איוב י"א), שעורו איש און, וטעם: ולא יתבונן, אין צורך לו להתבונן, כי במראה לבדו יכיר מחשבות האדם הנסתרות.

הערה. ורש"י ז"ל פרש: עשה עצמו כאלו לא התבונן; ודבריו דחוקים, כי אם אמנם מצאנו ההתפעל מורה פעלה מדומה, כמו: יש מתעשר, הנה פעל התבונן לא מצאנו בהוראה זאת. והחכם רבי אהרן וואלפסאהן תרגם: דאס זאכט ניעמאנד בעווערקט; וגם זה דחוק, כי ברצותו להעיר על שנות דרכי האדם, היה ראוי להזכיר גם הנושא האחר: ולא יתבונן אדם.

ב)

(*) והמשורר אמר: תוך אמוני עם סגלה. וצ"ל נאמני; ואם תאמר שהיא המליצה הנדברת, זה לא יתכן, כי אין מקום להפלגה במאמר הזה. ונמצאת לרוב הטעות הזאת בשירי הפייטנים הצרפתים.

עניננו, כי אם חליפת הציורים המתיחסים יחס פנימי, ולא תבדל ממליצת סינעקדאכֿע הרגילה, כי אם ע"י הציע החלוף בבחינת הפעלה והמיר הקפה הקטן בהקף הגדול.

II. העתקת יחס חיצון.

המין השני הוא מליצת מעטאנימיע (Metonymia), והוא חלוף הציורים המתיחסים יחס חיצון; ובעבור עוצם התפעלות המליץ ותשוקתו להפליג דבר, יחליף הציורים המתיחסים, ויתפוש את הציור רב העלילה לרמוז על האחר. ותצויר המליצה הזאת ג"כ בשתי בחינות: בבחינת פעלת חלוף המושגים ובבחינת ההקף. בבחינת פעלת חלוף המושגים תתכן בשני אופנים: א) אם קדם החלוף הזה בנפש המליץ לפני הדבור, והוא יודיענו הציור המתיחס תחת הנחלף; ב) אם יציג לנגד עינינו חליפת המושגים, ויודיענו, כי נעתק עצם מה ממעמדו אל מדרגת המושג המתיחס רב העלילה.

האופן הראשון, אם המליץ יודיענו בעוצם התפעלותו הציור המתיחס תחת הנחלף. ואלה היחסים החיצונים המסבבים חלוף המושגים:

א) יחס הציורים המתלוים, או שהם תמיד זה אצל זה, והם:

א) המקום תחת הדבר הנמצא בו, ד"מ: ושמים לא זכו בעיניו (איוב ט"ו), הטעם השכלים הנבדלים; ה' ידין אפסי ארץ (שמואל א' ב'), השעור יושבי אפסי ארץ; הביטוי ארחות תימא (איוב ו'). בעלי ארחות תימא, ויסוד כל אלה הפלגה, כי גם על המקום אשר ימצא בו העצם, תתפשט הפעלה.

ב) העת תחת הדבר הנמצא בו, ד"מ: בידך כל עתותי (תהלים ל"א), השעור כל אשר תקרינה בעתותי;

א) אם ישוב החלוף על ציור אישי, כמו במאמרים הנזכרים, ד"מ: אל תחוק כל בוגדי און, ת' שונאי, וכן: והי' המדבר לכרמל; ב) אם ירחיב המליץ אמריו בעוז התפעלותו, ויתאר את המושג המתיחס רב ההחשה עם כל מושגיו התפלים הנכונים לערך ההקף אשר לו, להשלים לעינינו ציור נפלא מהענין המוחש מאושש כח דמיוננו, וממלא נפשנו התפעלות חזקה וחיה, ד"מ:

כי קצף לה' על כל הגוים וחמה על כל צבאם, החרימם נתנם לטבח, וחלליהם ישלכו, ופגריהם יעלה באשם, ונמסו הרים מדמם, ונמקו כל צבא השמים, ונגלו כספר השמים, וכל צבאם יבול כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאנה (ישעי' ל"ד).

אחרי אשר החליף ציור אדום במושג כל הגוים, שהוא רב החשה, יוסיף להצמיד למושג המתיחס הזה כל המקרים אשר היה צריך להצמידם לציור אדום, ויחליף הנשוא מעט הערך, שהוא שפיכת הדם הרגילה במלחמה, בנשוא רב הערך, והוא המוס ההרים מתגבורת ים הדם והעלות באוש הפגרים, עד כי ימותו כל צבא המעופף בשמים, והשמים האלה (ר"ל האויר) יתגוללו כספר מפני רוב התעבותם! וכן: על כן תאבל הארץ ואמלל כל יושב בה, בחית השדה ובעוף השמים וגם דגי הים יאספו (הושע ד'), החליף ציור ארץ יהודה בציור כל הארץ, והוסיף לאמר, כי גם עוף השמים ודגי הים יאספו מפני העדר המזון ללקוט מהארץ. המשלים האלה הם בדרך הגדלה; ואולם לפעמים ישתמש במליצה הזאת בדרך הקטנה, כמו: כי רוח יזרעו וסופתה יקצורו, קמה אין לו, צמח בלי יעשה קמח, אולי יעשה זרים יבלעוהו. (שם ח') ונקראת ההפלגה הזאת לעמים היפערבעל (Hyperbole).

והנה יראה המשכיל, כי לפי דברינו לא כן ידברו החושבים ההפלגה הרגילה למליצה נבדלת; כי אין

ענינה,

ה) המספר המצמצם תחת הכללי, ד"מ: שבע יפול צדיק וקם; והכהו לשבעה נחלים; זה עשר פעמים תכלימוני.

וכאשר יתכן חלוף המושגים בבחינת הדברים המצוינים ע"י השמות, כן יצויר ג"כ החלוף בבחינת הפעולות; ובמשפט אחד בזה למליצה ולהעתקה הפשוטה, ד"מ: פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי (איכה ג'), אמר תרד ת' תבכה, כאלו מרוב דמעיו נתכת ויורדת עינו, והחליף הפעלה הקלה בפעלה החזקה, בעבור אשר הן מתיחסות זאת אל זאת, כהתיחס החלק אל הכלל, וכן: והטיפו ההרים עסיס, (עמוס ט'), תחת ירטבו, השתמש בלשון חזקה להחליף הפעלה קלה בחזקה, וכן: והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים והגבעות תלכנה חלב וכל אפיקי יהודה ילכו מים, (יואל ד'). וכן: שלחותיה נטשו עברו ים (ישעי' ט"ז); אריוך דמעתי (שם).

האופן השני, אם חלוף המושגים לא היה כבר בנפש המליץ, רק יציגנו לעינינו, ויודיענו, כי נהפך ציור מה אל ציורו המתיחס רב ההחשה, ד"מ: והיה המדבר לכרמל, והכרמל ליער יחשב (ישעי' ל"ב), יודיענו, כי המקום אשר לא יצלחו שם צמחי הקנה כחטה והשעורה רק חציר ושאר צמחים שפלי הקומה ראוים למרעה הבהמות, ישתנה והיה לכרמל שהוא המקום אשר יצלחו גם צמחי הקנה; וגם צמחי הכרמל יגדלו כל כן, עד אשר יחשבו ליער, שהוא מקום העצים הגבוהים. וכן: אפתח על שפים נהרות ובתוך בקעות מעינות, אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים (שם מ"א), יאמר, כי גם על השפיים (ראשי ההרים) אשר אינם יוצאים שם, כי אם מעיינות. יפתחו נהרות, ובתוך בקעות אשר לא יראו, כי אם אגמי מים המתאספים מהמטר הנופל, יהיו נובעים מעינות וגו'.

בבחינת ההקף תצויר המליצה הזאת ג"כ בשני אופנים.

(א

ב) אם ינתן אומר מסודר בפי הציורים המפורשים הכולל רעיון הנערך לכל אחד כפי טבעו, ד"מ:

נחה שקטה כל הארץ, פצחו רנה, גם ברושים שמחו לך, ארזי לבנון: מאז שכבת לא יעלה הכורת עלינו! שאול מתחת רגזה לך, לקראת בואך, עורר לך רפאים, כל עתודי ארץ הקים מכסאותם כל מלכי גוים, כלם יענו ויאמרו אליך: גם אתה חלית כמונו, אלינו נמשלת, הורד שאול גאונך, המית נבליך, תחתיך יצע רמה ומכסיך תולעה! (ישעי' י"ד).

ב) הכלל ההקפי או הסוג תחת החלק או המין, ד"מ: בלע המות לנצח (ישעי' כ"ה), הטעם הרג המלחמה; וראו כל בשר יחדיו, כי פי ה' דבר (ישעי' מ'), כל משכיל; ולהפך המין החשוב תחת הסוג, ד"מ: קשת גבורים חתים (שמואל ב', ב'), הטעם כלי מלחמה; קול ה' שובר ארזים (תהלים כ"ט), העצים הגבוהים.

ג) המין תחת האיש, ד"מ: והניף ידו על הנהר בעים רוחו (ישעי' י"א), הטעם פרת; אתה הכינות מאור ושמש (תהלים ע"ד), הירח והשמש; ומה יענה מלאכי גוי (ישעי' י"ד), ישראל; ולהפך האיש החשוב תחת המין, ד"מ: לבנון ושריון כמו בן ראמים (שם כ"ט), השעור ההרים; הליכות שבא קוו למו (איוב ו') ארצות ושני המינים האחרונים האלה, ר"ל המין תחת האיש והאיש תחת המין, יקראו לעמים עוד בשם (Antonomasia).

ד) היחוד הבא כח המין תחת הרבוי, ד"מ: כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור (ראשית נ') השעור אנשים, שורים; אביך הראשון חטא (ישעי' מ"ג), אבותיך הראשונים במדבר; חונה מלאך ה' סביב ליראיו (תהלים ל"ד), מלאכים.

(ה

הרהיב בכח דמיונו ועוצם התפעלותו את שמחת בני האדם ראשונה על כל הארץ, ואח"כ שב להלקים החשובים וגדולי ההקף אשר בה, שהם הים ושדי וכל עצי היער; ע"כ הקדים הכלל ואחר החלקים ·

הערה· לפי ההשקפה הראשונה הי' ראוי שיקדים הציורים החלקיים, ויאחר הציור הכללי, בעביר שהציור הכללי ירבה לעורר ההתפעלות מהצייר החלקי, והדרך המליץ לעלות מהקל אל ההזק; אך לפי דברינו נכונה המליצה הזאת, כי הציורים החלקיים כשדה ועצי היער אינם מתיהסים אל מושג האדם, לא בדרך פנימי ולא בדרך דיצון, וגם אינם דומים לו, לאמר שהובא המליץ להמשילם למשכילים שמחים, ע"כ לא יכול להעביר שמחת בני האדם אל הציורים האלה; ואולם בבחינת הארץ אי התבל האדם חלק ומתיחס אליהם, כהתיחס החלק אל הכלל, ע"כ נקל לעביר אליהם בדמיונו, ואחרי אשר הקיף ברוחו את הכלל, שב אל חלקיו החשיבים· ואין תשובה מהמאמר: כי בשמחה תצאו ובשלום תיבלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה, וכל עצי השדה ימחאו כף (ישעי' נ"ה), והנה מעביר התפעלותו אל הענינים החלקיים האלה, בקראו אליהם, שישמחו גם המה, גם כי אינם מתיהסים לאדם ואינם דומים לו· כי שם על הדרך אשר ילכו בו השבים מבבל כונתו, ונמצאת לו בזה סבה מיוחדת, לקרוא אל הענינים האלה רבי ההחשה אשר בדרך ההוא, שישמחו עמו בשום השבים אליהם את פניהם; וגם אין שם אחור ענין כללי, לאמר שנהפכה ההדרגה; משא"כ במאמרים הנזכרים בפנים, אין בציירים החלקיים ההם סבה מיוחדת לקרוא אליהם, רק ברוב התפעלותו מעביר שמחתו אל ענינים זולתו, והיה ראוי שיקדים הציור החלקי, ויאחר הציור הכללי, לולא הטעם הנזכר, כי אין בציור החלקי יחס או דמיון אל הנושא המדבר ·

והצמודת פעלות בעלי חיים לעצמים נשללי החיים על פי יחס פנימי תתכן בשתי מדרגות :

א) אם נצמיד להם פעולות בעלי חיים לבדן, כמו במשלים הנזכרים ·

האופן הראשון, אם המליץ יודיענו בעוצם התפעלותו את הציור המתיחס תחת הנחלף. ואלה הם היחסים הפנימיים המסבבים חלוף המושגים:

א) הכלל הנצמד תחת החלק, ד"מ: אבלה נבלה הארץ, אמללה נבלה תבל (ישעי' כ"ד), הטעם ארצות עמים רבים; אל תחון כל בוגדי און (תהלים נ"ט). שונאי הידועים; ולהפך החלק החשוב תחת הכלל, ד"מ: ירגזון יריעות ארץ מדין (חבקוק ג'), הטעם אהלי מדין; נואלו שרי צען, נשאו שרי נוף, (ישעי' נ"ט), הטעם מצרים; אל תבואני רגל גאוה (תהלים ל"ו) ת' אנשי; ישועות פני (שם מ"ב) ת' ישועתי. ויחשב ג"כ הנה תפשו השר תחת העם היוצא אחריה, כמו: מני מכיר ירדו מחוקקים ומזבולן מושכים בשבט סופר (שופטים ה').

ויש אשר יהי' המושג החלקי האדם, ואז יחליפנו בכללות הנבראים, ויצמיד פעולות האדם לשמים וארץ וימים והרים ולשאר ענינים נשללי החיים וגדולי ההקף, והוא הנקרא ג"כ הנשמה, פערזאָניפיקאציאן (אך איננה ההנשמה הנקראת כן במליצה מיוחדת, כאשר נבאר למטה), ד"מ: ורננו על בבל שמים וארץ וכל אשר בהם (ירמי' נ"א), הטעם בני האדם, והרחיב רנון בני האדם על השמים והארץ, בעבור אשר מתיחסים זה אל זה, כהתיחס החלק אל הכלל, וכן:

> ישמחו השמים ותגל הארץ, ירעם הים ומלואו, יעלוז שדי וכל אשר בו, אז ירננו כל עצי יער לפני ה' כי בא, כי בא לשפוט הארץ. ישפוט תבל בצדק ועמים באמונתו (תהלים צ"ו).

ודמיונו (שם צ"ח). וכן:

> רנו שמים כי עשה ה' הריעו תחתיות הארץ, פצחו הרים רנה, יער וכל עץ בו, כי גאל ה' יעקב ובישראל יתפאר (ישעי' מ"ד)

הרחיב

פרק שלישי

העתקות מליציות

מושג ההעתקה המליצית הוא שמוש ציור רב עלילה תחת מעט עלילה בעבור קרבה שביניהם, ויתכן ג"כ בשני דרכים:

הדרך הראשון אם נשים מושג מליצי תחת מושג אחר ונחליפם זה בזה; הדרך השני אם המושג המליצי בעצמו לא יושם תחת אחר, רק נעתק מיחסו הרגיל אל יחס אחר, בעבור אשר נמשל המושג הראשי אל עצם אחר רב הערך. ונחלקת ההעתקה המליצית בדרכה הראשון לארבעה מינים, והם העתקת יחס פנימי, העתקת יחס חיצון, השאלה והעתקת יחס ודמיון נקשרים או השאלה המעורבת.

I. העתקת יחס פנימי.

המין הראשון הוא מליצת סינעקדאכע (Synecdoche), והוא חלוף הציורים המתיחסים יחס פנימי; ומעוצם התפעלות המליץ ותשוקתו להפליג דבר יחליף הציורים המתיחסים, ויתפוש את הציור רב ההחשה לרמוז על האחר. ותצויר המליצה הזאת בבחינת פעלת חלוף המושגים, ובבחינת ההקף.

בבחינת פעלת חלוף המושגים תתכן בשני אופנים: א) אם היה החלוף הזה כבר בנפש המליץ, והוא יודיענו את הציור המתיחס תחת הנחלף; ב) אם יציג לעינינו חליפת הציורים, ויודיענו, כי בא הציור המתיחס רב ההחשה תחת הציור מעט ההחשה.

 האופן

ענין הממשלה על ארץ (נעוואַלט): ארץ ממשלת ידו (ירמי' ל"ד)· ז) מהוראת המקרה אל הוראת העצם, והוא המקום אשר מגעת שמה הרשות (אָרט, פּלאַץ): והארץ הנה רחבת ידים (ראשית ל"ד); ויד תהי' לך (דברים כ"ג)· ח) הועתק מהוראת הסבה אל הוראת המסובב· והיא המכה שהיא פעלת היד: הנה יד ה' הויה במקנך (שמות ט')· ט) להוראת אחזת הדבר (בעזיטץ): וכל טוב ארוניו בידו (ראשית כ"ד· י) להוראת החזוק והעמדה (דויער), והוא או העמדת הגוף; ופעלך אין ידים לו (ישעי' מ"ה)· או בצד השאלה, העמדת הזכר: יד ושם (שם נ"ו)· יא) להוראת הנבואה: ותהי עליו שם יד ה' (יחזקאל א')· יב) להוראת הפעלה אשר לאדם בדבר (ווירקונג, איינפלוסס): היד מואב אתך בכל זאת (ש"ב י"ד) ר"ל פעלתו· יג) להוראת החלק המיגבל ביד; והוא או חלק המוגבל בההלט (טהייל): חמש ידות (ראשית מ"ג); וארבע הידות (שם מ"ז)· אי אשר יש לו עליו זכות (אנטהייל): עשר ידות לי במלך (שמואל ב', י"ט)· יד) מהוראת הפעלה אל הסבה, והיא להוראת המצבה: והנה מציב לו יד (שמואל א', כ"ו)· שהוא משאיר זכר האיש· בצד השאלה הועתק טו) להוראת העֵבר בעבור הדמיון אל היד שהוא בצד הגוף: אל יד הירדן (מדבר י"ג) וכן: כל יד נחל יבוק (דברים ב')· בהעתקה ההיא הועתק טז) להוראת חלק הגוף הבולט לחוץ (צאַפּפען, אקסע): שתי ידות לקרש (שמות כ"ו); וידות האופנים במכונה (מלכים א', ז') ובצד הנשמה יאמר יז): ידי פח (תהלים קמ"א)·

אחרי אשר הקדמתי העתקות הלחץ והחסרון, אשר היו יסוד לכל בנין הלשון, אשים הנה את ההעתקות המליציות אשר כלנה מיני הפלגה הנה לפי דעתי; ואציגם כפי מדרגתן, וכפי אשר נפלאה ההפלגה ע"י עזר האמצעים, או נשערה הנפש מבלעדיהן, להגדיל דבר על אמתתו· וגם ירשוני להאריך מעט, אם אכון להשים עין על באור איזה כתובים כתומים·

פרק

ונשוב ונאמר ג"כ בענין הפעלים הנאמרים אצל העצם הכב"ת, כי רק בחבורם עם שמות ההגשמה שהם מורים תמיד מושגים תפלים מהמשל, נאמר שהם ג"כ הגשמות, ונשארים בהוראתם העקרית; ואולם אם יבואו לבדם עם הנמשל בלעדי שמות ההגשמה הם שאלות, כי לא נוכל לאמר, שהם בהוראה העקרית, אשר לא תתכן אצל המושגים אשר נקשרים עמם הפעלים, ד"מ: ויאמר ה' לדג, ענינו הערה להקיא את יונה, ויאמר ה' אל משה, הנבואה אשר השרה עליו ה', כי האמירה העקרית (בפה ולשון) לא תתכן אצל ה' הנעלה על כל דמיון גשמי. והירע כח הפעלים מכח השמות, כי אלה יוכלו להדבק אל מושגים זרים בדרך ההגשמה; אך בפעלים איננו כן, כי הם יבואו, בהצמדם למושגים כאלה בלתי אמצע, תמיד תחת מושגים נמשלים.

הערה. אם נשים לבנו על ההעתקות אשר הצגנו עד הנה, נמצא במעט העיון, כי יש מלות רבות אשר שלטו בהן איזה מההעתקות הנזכרות, והסתבכו במלה אחת הוראות רבות. ואציג הנה שם יד שהיא שגיא כח, וגברו בו כל ההעתקות הנזכרות למעלה, וממנו יבין ויקיש המשכיל על שאר המלות, לדעת איך השתלשלו בהן מושגים ממושגים שונים. השם הזה שרשו ידה שהוא ענין תנועה: וידו אבן בי (איכה ג'), והונח ראשונה להוראת האבר הידוע (האַנד), בעבור אשר מניעין בו הדברים. והועתק בצד העתקת יחס פנימי ב) אל הוראת כל הגוף (פערזאָן): ביד משה (מדבר ל"ו) וכן: מיד כל חיה אדרשנו (ראשית ט'). וכן: וידיו לא שטף במים (ויק' ט"ו) ענינו כל גופו, לדעת רבים. ובצד העתקת יחס חיצון הועתק ג) מהוראת העצם אל הוראת מקרה הכח הנמצא ביד (קראַפט): ולא הי' בהם ידים לנוס (יהושע ח'). בהעתקה הזאת הועתק ד) להוראת יכולת האדם לפעול ע"י אמצעים חיצונים (מאַכט): כיד המלך (מלכים א'), כמסת חנכסים אשר לו. ה) אל ענין היקר והגדולה הנקשרים עם שרות נכבדת (ווערט): למלאית את ידם (שמות כ"ח). ו) אל

הנצחית, אך הוראת המלה עקרית; למען השלים רעיון הבטחון בעזור ה׳, ימשילהו הכתוב לנשר, ויצמיד לו כנפים, באמרו: אשר באת לחסות תחת כנפיו׳ וכן בפעלים הנקשרים עם שמות ההגשמה, כאשר המשיל השם במאמר: ואתה ה׳ לעולם תשב, כסאך לדור ודור, למלך אנושי, יחס לו הכסא, ובעבור שיחס לו הכסא, הצמיד לו גם הישיבה הנאותה לכסא · והנה אין בכסא ובישיבה הוראות נשאלות (אשר יסודן בדמיון אל מושגים נחלפים בהם) רק הם בהוראתם העקרית· וכן במאמר: ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים, הוראת מלת ועמדו כפשוטה, ובעבור אשר יחס לה׳ הנמשל לאדם הרגלים, ישתמש גם בלשון העמידה הנאותה למושג הזה; כי הכלל שהמושג התפל צריך שיהי׳ נכון למושג הראשי· ואמת כי אם נתבונן על הכונה במאמרים האלה, נמצא, שהיא נוסדת בדמיון המושג הנמשל אל המושג הראשי מהמשל, ד״מ: אתה ה׳ לעולם תשב, ר״ל על כסאך, וכונתו על המלוכה הנצחית, וסבת הודיעו הכונה הזאת ע״י המאמר ההוא, בעבור אשר המשיל השם יתברך אל מלך מבני אדם יושב על כסא; ואולם אחרי אשר לא הזכיר את המושג הראשי מהמשל, רק ציוריו התפלים, הנה יתבאר לנו, כי אין בציורים התפלים האלה, יהיו שמות או פעלים נקשרים עמם, הלוף במושגים נמשלים, רק נמצאים, בעבור היותם מקרי המשל, וע״כ הגשמות הם, ולא שאלות·

ואין בדברי מרי נגד מאור עינינו הרמב״ם ז״ל, כי כל מגמתו לבאר הרחקת הגשמה מהעצם הבב״ת, והתכלית הזאת הלא תושג בשלמות גם לפי דברי· וכן כתב בשרש עבר (כ״א שם), אחרי אשר הביא פרושים רבים על הפעל הזה הנאמר על ה׳: „בחר איזה מן הדעות שתרצה, כי הכונה כלה שלא תאמין אמרו הנה: ויעבור ה׳, כמו: עבור לפני העם, כי השם יתעלה איננו גוף ולא תכשר עליו התנועה, ואי אפשר שיאמר שהוא עבר לפי ההנחה הראשונה בלשון·“

והנה לפי דעתי אין בכל המלות האלה העתקה בעבור הוראה אחרת הנאה אצל השם ב"ה, כי אם למען הבין כונתו לאחרים, ימשיל המושג הראשי שהוא העצם הכב"ת לעצם ב"ת, ויצמיד לו חלקיו ומקריו. וע"כ הוראת המלות האלה עקרית, ורק הכונה במשל על מושג הנאה אצל העצם הכב"ת, ד"מ, מלת נפש, למען הודיענו כונת רחמי ה' והיותו בלתי סובל לראות צרת ישראל, ידמהו לאדם ויצמיד לו הנפש (ענין הנשימה) באמרו: ותקצר נפשו בעמל ישראל (*); למען הודיענו כונת עשות ה' נוראות בהר הזיתים, ידמהו הכתוב לאיש עריץ מרעיש מלחמות ומחזק מצב רגליו על הארץ, להתגבר על אויביו ולהעיר אימה סביביו, וע"כ ייחס לו הרגלים באמרו: ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים; כאשר ירצה להודיע כונת שבועת ה' להלחם בעמלק, ולהראות עוצם ערך השבועה הזאת, ידמהו למלך יושב על כסאו ונשבע להקים דברו, ואשר נותן ע"י שימת ידו על הכסא תוקף גדול לשבועתו באמרו כי יד וגו', וכן: כסאך לדור ודור, הכונה המלוכה הנצחית,

---

(*) גם לשון ותקצר לא תתכן לפי פרוש הרמב"ם, כי לרצון לא יאות מקרה הקצירה, ולפרושי ענין ותקצר נפשו כמו מקוצר רוח ומעבודה קשה (שמות ו') ופרש שם רש"י ז"ל: „כל מי שהוא מצר רוח נשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו." ומצאנו גם נפש בהוראת הנשימה: נפשו גחלים תלהט (איוב מ"א), וכן ותקותם מפח נפש (שם י"א) (עיין רד"ק שרש נפש) וכן: וינפש בן אמתך והגר (שמות כ"ג) שישיב נשימתו בהרגיעו מטרח המלאכה. וכן ותקצר נפש העם בדרך (מדבר כ"א) ענינו מרוב טרח הדרך קצרה נשימתם, כמו מקוצר רוח הנזכר. ורש"י ז"ל פרש שם בענין אחר „כל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו דבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו צער ובדבר המוטרית נופל לשון גודל וגו'." וכן בזכרי' (יא): „כל לשון קוצר נפש הוא הוא דבר צרה או דבר מאוס שאין הדעת סובלתו וקצר הלב והמעים מלהכיל וגו'" ולא ידעתי למה נדחק לפרש כן, ומדוע לא נפרשהו כמו: מקצר רוח, אחרי אשר מצאנו נפש בהוראת הנשימה? והנה גם במקום הזה בעבור אשר רצה להודיע, שה' ב"ה לא סבל עמל ישראל, דמהו לאדם והצמיד לו קצור הנפש.

יתעלה הוא בענין הרצון, כמו שקדם לנו (ל"ט) באמרו: כאשר בלבבי ובנפשי יעשה, כלומר ברצוני ובדעתי; ולפי זה הענין יהי' פי' ותקצר נפשו בעמל ישראל, פסק רצונו מענות ישראל, וזה הפסוק לא תרגמו יונתן ב"ע כלל וגו', ותהי' הבית באמרו: בעמל מקום מים וכאילו אמר: מעמל ישראל, וכבר מנו מזה בעלי הלשון הרבה: והנותר בבשר ובלחם, וכן: אם מעט נשאר בשנים וזה הרבה. רגל (כ"ח מהראשון) הועתק אל הוראת הסבה (התכליתית): ויברך אותך לרגלי, בסבתי, בעבור שמירת נפשי; א"כ אמרו: ועמדו רגליו ביום הוא, פרושו, קיום סבותיו, כלומר הנפלאות אשר תראינה אז במקום ההוא, אשר הוא יתברך סבתם (הפועלת). כנף (מ"ג שם) הועתק אל ענין ההסתר דומה לערבי אשר יאמרו כנפ"ת אלש"י בענין הסתרתו. וכן: ולא יכנף עוד מוריך, ולא יסתר מוריך; ע"כ אמרו: אשר באת לחסות תחת כנפיו. פרושו, אשר באת לחסות תחת סתרו. כסא (ט' שם) הועתק ג"כ אל הוראת המקדש או השמים בעבור דמיונם אל הכסא בבחינת היותם סמני גדלת ה' (והוא שאלה, מעטאפער) כמו: כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו; השמים כסאי. אמנם מצאנו הרחבת הלשון אחרת: כי יד על כס יה (אשר לא יכול להתפרש כפרוש הראשון, כי אין השבועה בנברא) והנה הועתק אל ענין העצמה והגדולה (והוא העתקת היחס), ופרוש הפסוק, כי יד על גדלת יה וכן: אתה ה' לעולם תשב, כסאך לדור ודור ענינו: גדולתך לדור ודור. וכן בפעלים, ישיבה (י"א שם) הועתק אל כל ענין נח עומד שלא נשתנה, כמו: וראמה וישבה תחתיה, א"כ אמרו: אתה ה' לעולם תשב, ענינו: לא תשתנה בפנים מאופני השנוי. עמידה (י"ג שם) הועתק אל ענין הקיום והשאר: למען יעמדו ימים רבים, ע"כ אמרו: ועמדו רגליו ביום ההוא, ענינו: קיום סבותיו.

אשר לא תתכן על המושגים אשר יצמדו להם. והורע כח הפעלים מכח השמות, כי אלה יוכלו להצמד אל מושגים זרים בדרך ההגשמה, אך כפעלים איננו כן, כי הם יבואו, בהתחברם אל מושגים כאלה בלתי אמצע, תמיד תחת מושגים עקריים ונמשלים. וכן מלות רבות הנאמרות אצל השם ב"ה נפרש ע"פ הדרך הזה; והם א) שמות המציינים ציורים תפלים למשל, שהם חלקיו או קניניו ונעתקים ממנו להצמד לה' שהוא הנמשל, כמו לב, נפש, יד, רגל, אוזן, עין, כסא, כנף ודומיהם, ואין במלות האלה ציור פרטי נסתר, כי אם בעבור הודיע רעיון ידוע, ימשיל המושג הראשי שהוא השם, לאדם או ענין אחר, ויצמיד לו חלקיו וקניניו, ד"מ: ויאמר ה' אל לבו, למען הודיע גזרת השמים מבלתי גלותה לאדם בנבואה, ידמה ה' לאדם וייחס לו הלב. ב) לפעמים יחברו גם פעלים עם השמות האלה, אשר יהיו או נושאי המאמר או שמות צדדים מורים ציור חלקי או קנין מהמושג המשלי, ואז גם הפעלים האלה אין לבקש בהם הוראה נעתקת הראוי' רק אל ה', כי אם נמצאים במאמר, בעבור קשרם עם שם ההגשמה, וע"כ נשארים בהוראתם העקרית, ד"מ: אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור, כאשר המשיל השם למלך אנושי, יחס לו הכסא, ובעבור שיחס לו הכסא, יחס לו גם הישיבה הנאותה לכסא. והנה אין בישיבה הוראה נשאלת, כי אם נמצאת בעבור קשרה עם מושג הכסא הנשמט ומובן ממנו.

והרמב"ם ז"ל בספרו מורה נבוכים התאמץ במלות רבות לפרש בהן ענין נעתק הנאה אצל השם ב"ה, כמו שמות נפש, רגל, כסא, כנף, וכן בפעלים ישב, עמד. אמר (פרק מ"א מהראשון) נפש הועתק אל הוראת הרצון: לאסור שריו בנפשו, ברצונו, וכמוהו: אל תתנני בנפש צרי, כלומר אל תסגירני ברצונם, אם יש את נפשכם לקבור את מתי, כלומר אם יש בדעתכם וברצונכם וגו', וכן כל זכר נפש שבא מיוחס אליו

יתעלה

או קנינו; ובעבור אשר צריכים המושגים שיסביבו בכל משל, לכן אין לבקש בפעלים האלה הוראה אחרת נשאלת, כי אם נמצאים במאמר, בעבור התיחסם אל השמות שהם ג״כ בהוראה העקרית, והם א״כ הגשמות בעבור השמות, כמו פעלת הצעקה במאמר: קול דמי אחיך צועקים; גם כי אין לדמים צעקה, בעבור אשר יחס להם הקול, אמר גם בלשון צעקה הנכונה לקול, ואין לבקש הוראה נמשלת למלה הזאת, רק היא בהוראתה הראשונה והעקרית. וכן פעל פ צ ה במאמר: מן האדמה אשר פצתה את פיה, גם כי אין נכון לאדמה מושג הפציה, בעבור אשר יחס לה הפה, יחס לה ג״כ הפציה הנאותה לפה, וא״כ מלת פצתה בהוראתה העקרית. ואמת. כי אם נתבונן על ה כ ו נ ה במאמרים האלה, נמצא, שהיא נוסדת בדמיון המושג הנמשל אל המושג הראשי מהמשל, כמו במשל הנזכר: קול דמי אחוך צועקים אלי מן האדמה, הכונה, הסבה הנמרצת לקחת נקם מההורג, ויסוד הודיעו הכונה הזאת ע״י המאמר ההוא, בעבור אשר מצא לדמים האלה דמיון באדם צועק בקול להנקם משונאיו; ואולם אחרי אשר לא הזכיר את המושג הראשי מהמשל, רק מושגיו התפלים, הנה יתבאר לנו, כי אין במושגים התפלים האלה, יהיו שמות או פעלים נקשרים עמם, חלוף במושגים נמשלים, רק נמצאים במאמר, בעבור היותם מקרי המשל, ואינם שאלות.

ודע, כי רק בחבורם עם שמות ההגשמה, שהם מציינים תמיד מושגים תפלים מהמשל, נאמר שהפעלים האלה הם ג״כ הגשמות; ואולם אם יבואו עם הנמשל בלעדי השמות האלה, הם שאלות המורות תמיד מושג עקרי ונמשל, כמו: בטרם תבוא שנת הרעב (ראשית מ״א) ענינו מהירת המצא שנת הרעב; והסיר את חרפה מעל ישראל (שמואל א׳, י״ז) (סבב העדר החרפה) ישלח עזרך מקדש (תהלים כ׳) (סבב המצא לך העזר), כי לא נוכל לאמר, שהם בהוראה העקרית

הציור הנשאל, כמו שפת הים, אך בבוא המלה לבדה תשאר על הוראה העקרית. וע"כ אמר רב אשי, כי בצד השאלה נקראת האלי' חלב האלי', ואולם חלב סתם לא תקרא, כי חלב כתם הוא תיתב קרום ונקלף, והאלי' איננה כן.

הדרך השני להעתקה הפשוטה.

הדרך השני להעתקה הפשוטה הוא, אם לא תשנה המלה את הוראתה העקרית, רק נעתקת מיחסה הרגיל אל יחס אחר, בעבור אשר נמשל המושג הראשי אל עצם אחר. ונמצאת בדרך הזה העתקה אחת נקראת הגשמה פֶּערזִינְלִיכוּנג (Sensificatio), וענינה: אם נעתיק ציור תפל מהמושג המשלי ונצמידנו למושג הנמשל אשר לא יחבר אליו בטבע, רק בעבור הודיע רעיון ידוע ועוני הלשון לדבר בו את חפצו, ימשיל מושג אחד למושג ראשי אחר הדומה לו במקרה, אך לא יפרשנו, כי אם יצמיד ציורו התפל לנמשל; וכאשר יהיי המושג המשלי עצם בעל חיים, נקראת בייחוד הנשמה (Personificatio), וערך ההנשמה אל ההגשמה כערך המין אל הסוג, ד"מ: נפתחו ארבות השמים, הנה הציור התפל ארבות נסמך אל שמים אשר לא יחבר לו בטבע, רק למען הודיע רעיון רבוי הגשם ימשיל מושג שמים לגג, ויעתיק ציורו התפל ארבות להצמידו לנמשל שמים. וכן: קול דמי אחיך צועקים, למען הודיענו כונת הרעה הגדולה אשר נעשה, ידמה מושג הדמים לאדם ויעתיק ממנו ציורו התפל קול להצמידו לנמשל. וכן: מות וחיים ביד הלשון; ותפתח הארץ את פיה.

המשלים הנזכרים הם שמות; ואולם כאשר תאמר ההגשמה על מושג הדברים, כן תאמר ג"כ על פעלים, אם יחברו עם שמות ההגשמה, אשר יהיו או נושאי המאמר או שמות צדדים מורים חלק ממושג המשלי

או

הראשונה להוראת הסוג, שהוא כולל כל המינים, ואם לא תסמוך אל המגביל, לא תוכר הוראת המין.

והנה גם כי מלת השאלה והעתקת סינעקדאכֿע שבדרך השני באופן ידוע שתיהן תבנינה רק ע"י דבקות המולות, אף גם זאת נקל לנו לדעת, ע"פ הדרך אשר הראינו למעלה, אם המלה היא בצד השאלה או בצד העתקת סינעקדאכֿע שבדרך השני, כי אם המושג המגביל אין לו כל יחס אל השם הנסמך, או איננו נכנס בגדר הציור אשר רגיל להתחבר אליו השם המוגבל, הוא בצד השאלה; ובלעדי זאת הוא ההעתקה הנזכרת או מושג מיני.

הערה. ולפי דברי יתבארו ג"כ דברי רב אשי בחולין (קי"ז) שהוא מפרש על מאמר חלבו האליה הנזכר למעלה: חלבו האליה איקרי, חלב סתמא לא איקרי, ואין ספק שדבריו נוטים גם כן אל מה שכתבנו בשעור המאמר הזה, כי ראוי להיות: חלבו חלב האלי', אלא שהוא דעתו, כי האליה עצמה נקראת חלב, ואעפ"כ איננה נאסרת באכילה, לפי שהוא נקרא רק חלב האליה, ולא חלב סתם, ודבריו נראים כמתמיהים, הכי מפני שהוא חלב האליה, לא יקרא גם חלב סתם, והוא כאלו תאמר על זאב: חית היער נקרא, חי' לא נקרא, כי תוכן הסוג נכלל במין, ע"כ יאות שם הסוג לכל המינים. וגם אין החלב האחר המין הרגיל והמשתמש לרוב, לאמר, כי בבוא השם לבדו, רק הוא ירמז ולא אחר, וכמו שאמרנו למעלה בענין שם אזוב ודומיהם. והנה לפי דעתי יתכן להסביר דבריו, כי באמת חלב הוא תותב קרום ונקלף, כמו שאמרו בפרק אלו טרפות, וא"כ האלי' לא יתכן לקראה חלב, ואין במאמר חלבו האליה חלוקת הסוג למין, כי אין האליה ממין החלב; אכן יש לומר שהוא בצד השאלה, כמו חלב חטה, חלב הארץ. ואולם כבר ידענו כי תבדל השאלה משאר ההעתקות אשר תורינה ההוראות האחרות אף בבואן לבדן, כמו ארץ שיש לו שלשת ההוראות הנזכרות בבוא המלה לבדה, וגם שפה יורה הוראת הדבור גם בבואו לבדו; והשאלה איננה מורה ההוראה הנעתקת, כי אם בהסמך המלה אל מושג מגביל אשר יתיחס אליו

לבדה, תשוב להוראתה העקרית, ואיננה מורה ההוראה הנשאלת. והטעם, כי אין לנו להתבונן על שווי הערך, אם יחסר הציור המגביל אשר יתיחס אליו המושג הנשאל; גם לא יודע לנו בכל אופן, כי הם משלים לענין ידוע, כי כבר יוכלו להתדמות לענין אחד המון ענינים אחרים, וכלם יקחו ממנו משל, וע"כ לא נוכל למצוא ע"פ הדמיון המושג המשלי. והבחינה הזאת תנהל שכלנו לדעת אצל מלות רבות ההוראה אמתית. ובפעלים בדרך המוגבל, אשר אז כפי טבעם נקשרים תמיד במושגים אחרים, שהם גבולי הגופים אשר יתיחסו להם הפעלות, ולא יוכלו לבוא לבדם, ואם הם יוצאים, מלבד גבולי הגוף האלה גם בענינים אחרים הם נקשרים אשר תעבור עליהן הפעלה, צריך להתבונן היטב, שיהיו הגופים או הענינים ההם בלתי ראוים להצמד להם מושג הפעלים בהוראתם העקרית, ואז הפעלים האלה בגדר השאלה; ולולא כן ישובו להוראתם העקרית, או יפורשו בצד העתקת היחס, כמו: נפלה תרדמה; ויפל אלהים תרדמה, מושג התרדמה זר ובלתי ראוי להצמד לו הנפילה בהוראתה הראשונה, שהיא העתק הגוף ממקום גבוה אל מקום נמוך בפתאום, ע"כ נאמר שהוא בצד השאלה; ולולא התחברה אל תרדמה, תשוב להוראתה העקרית, ותציין תנועת הגוף, או תפורש בצד העתקת היחס. ובדרך בלתי מוגבל יש להם דין השמות. והנה ע"פ הדברים האלה נוכל להחליט, כי ההוראה אשר לא תושלם, כי אם ע"י התחבר המלה אל מושג אחר היא השנית והנשאלת. ואמרי, כי נמצא הבדל עצמי בין השאלה ובין העתקת סינעקדאכֿע שבדרך הראשון, כי כבר בארנו למודי, כי בדרך השני מהעתקה הזאת, ר"ל מהסוג אל המין יש תנאי בהעברת המלה; כי רק אם יהי' רוב הצורך והשמוש במין אחד, תועתק המלה מהוראת הסוג אל המין, ואולם בלעדי זאת לא יתכן השם הסוגי להורות המין, בלתי אם יסמך אל מושג אחר מבדיל. והטעם, בעבור אשר הונחה המלה

והנה אצל ההעתקה הזאת יולד לנו ספק, איזה הי' דרך ההעתקה, ואיזה מושג צוין בראשונה, כי שניהם להם דמיון, ואין לאחד קדימה על פני רעהו. ונוכל לדמות בצדק כי הציורים הקרובים לקבלת החושים צוינו ראשונה, ואח"כ הועתקו המלות, להורות גם הציורים הרחוקים ממנם. והקרובים בכל הציורים הם חלקי גוף האדם, והנה אלה לקחו להם ראשונה את סמניהם, ואח"כ הושאלו לענינים אחרים הדומים להם דמיון מה; ע"כ תמצא המלות יד, אוזן, שפה, פה, עין, רגל ודומיהם ע"פ רוב נשאלות לציין ציורי טבע אחרים, וכן נוכל לשפוט אצל כל העתקות השאלה, כי מהלך ההעתקה תמיד מהציור הקרוב לחוש האדם אל הרחוק ממנו.

אך יש לנו אצל מלות השאלה עוד דרך אחר, יורנו איזה היתה ההוראה העקרית, ואיזה ההוראה השנית והנשאלת; והוא הבדל עצמי נמצא בין השאלה ובין העתקת סינעקדאכֿע שבדרך הראשון והעתקת מעטאנימיע, ואשר יסודו בסגלה המיוחדת אשר זכרנו למעלה אצל השאלה, בדברינו בענין ההבדל שבין ההעתקות הפשוטות למליציות, ואשר נציע עתה ביתר באור: בהעתקות היחס הנזכרות יש למלה ההוראה השנית, אף אם תמצא לבדה בלי הסמך אל מושג אחר, ד"מ, מלת ארץ תורה ההוראות הנעתקות שהם חלק מיוחד מן היבשה לישיבת עם, וכל הכדור אשר אנחנו יושבים עליו, אף בבואה לבדה, וכן שפה יורה הוראת הדבור גם בבואו לבדו; ואולם אצל השאלות אשר יסוד העתקתן בשווי הערך אין למלה ההוראה הנשאלת, כי אם בהסמכה אל מושג אחר שהוא זר למושג העקרי אשר למלה ההיא, ואשר יתיחס אליו הציור הנשאל, כמו: שפת הים, או אם תבוא בכנוי, והוא ישוב אל המושג ההוא: ושפתו כמעשה וגו' (מלכים א', ז'), או אם יקדם המושג המתיחס אל הציור הנשאל, ועליו תשוב המלה; אך בבוא המלה

לבדה,

וכן העליה, ואיך נקבל, כי הועתקו השמות האלה
אצל העצם הכב"ת אל חול הנבואה על הנביא או שכון
השכינה במקום נבחר, ואל הפכם, הסתלק הנבואה מן
האיש או סורה ממנו, ואם באדם עצמו ההוראות האלה
אינן נמצאות; איך נאמר, כי נשאלו אל השם ב"ה!
על כן אדמה, כי הלשונות האלה שאלות, אך אינן מורות
פנות העצם הנשגב במחשבתו אל ענין שפל במדרגה
או הפכו, כי אם המצא המראה הנפלאה על הארץ
אשר נגלה בה כבוד אלהים, או שאר המושגים הנרמזים
למעלה; ידמה למושג הנקרא אצל האדם ירידה,
ויתפרש הלשון הזאת אצל השם יתעלה להבין השומע,
וכן הסתלק הכבוד הנברא מעל האדם ידמה למושג
הנקרא עליה באמרו: ויעל כבוד ה'; וא"כ ההוראה
הנשאלת נלקחת מהוראה העקרית, ואין צורך לדרך
הכפול.

הערה. גם במקום הזה נעיר, כי באמרנו על הפעלים המשתמשים
אצל ה', כי רק באופן ההוא (או בחבורם עם שאר
ענינים, אשר לא יוכלו להתיחס אליהם בהוראה עקרית)
הם בצד השאלה, לא רצינו להחליט ההפך, כי בהצמדם
אל ה' הם רק שאלות, ולא יוכלו להיות אחת מהעתקות
היחס; כי אחרי אשר הועתק פעל מה אל מושג מתיחס,
יוכל הפעל הזה אח"כ להצמד אל ה' בהוראה ההיא.
גם כי נמנע מזאת לפני ההעתקה, ואין צורך עוד
לעשותו שאלה, כמו שרש קום אשר הועתק אל ענין
התעוררות, בעבור שהמסכים לעשות דבר, יתעורר
לעשותו בקימה: כי הקים בני את עבדי עלי, והוא
העתקת יחס החיצון, כי הקימה נקשרת בהתעוררות.
וע"כ פרש הרמב"ם ז"ל (בי"ב מראשון) מענין הזה אמרו:
עתה אקום יאמר ה', אתה תקום תרחם את ציון, ואין
צורך לעשותם שאלה. ורואה אני הפרוש הזה מהפרוש
הראשון אשר הביא שם, שענינו אקיים את דברי ויעודי,
וכן: אתה תקום תרחם את ציון, תקיים מה שיעדת בו,
כי קום בקל עומד, ולא יתכן לפרשו בענין הקיום. וכן
פעלים רום ונשא הועתקו אל ענין החשיבות ועוצם
המעלה, ומענין הזה נאמר אצל ה': רומה על שמים
אלהים, הנשא שופט הארץ.

והרב המורה ז"ל כתב בספרו הנכבד מורה נבוכים (פרק עשירי מחלק ראשון) על שמות הירידה, והעליה, כי הוראתם הראשונה העתק הגוף ממקום גבוה אל מקום נמוך או להפך, ואח"כ הועתקו שני השמות האלה אל הגדולה ועוצם החשיבות, עד כשתשפל מעלת האיש, יאמר עליו שירד; וכשתגבה מעלתו, יאמר עליו שעלה' אמר השם יתעלה: הגר אשר בקרבך יעלה עליך וגו' ואתה תרד מטה מטה. והשאלה ההיא נעשתה ג"כ בירידת העיון, ובהיות האיש המשכיל פונה במחשבתו להשקיף אל ענין פחות ממנו במדרגה, יאמר עליו שירד (ער האָט זיך הערָאבגעלאָססען). וכן כשיפנה במחשבתו להשקיף א' ענין מעולה ונכבד, יאמר עליו שעלה (ער האָט זיך ערהאָבען). וכאשר היינו אנחנו בתחתית המדרגה בבחינת העצם הנעלה והנשגב על כלנו, יקרא חול הנבואה על הנביא או שכון השכינה במקום נבחר בלשון ירידה; והסתלק הנבואה כן האיש או סור השכינה יקרא עליה וגו'."

והנה לפי דבריו אם נלך בשיטת דעת חכמי המליצה שכל הפעלים הנעתקים הם שאלות, נעתקה הירידה והעליה א' השם, בעבור אשר פנות מחשבת העצם הנשגב אל ענין שפל המדרגה או הפכו יש לו דמיון קרוב אל מעוט מעלת האיש או רבות מעלתו, ורחוק, אל העתקת הגוף ממקום גבוה אל מקום נמוך או הפכו. ויהי' א"כ שאלה ע"י העתקה כפולה. ולפי שיטתנו שפעלים ירד ועלה במאמרים: יעלה עליך; ואתה תרד, מהעתקת היחס החיצון, כאשר הזכרנו למעלה, צריכים שנאמר בדעת רבנו, שנעשו המלות ההן, אחר היותן בתכונת העתקת יחס חיצון, שאלות, כאשר הועתקו אל הוראת פנות האיש המשכיל במחשבתו אל ענין פחות ממנו במדרגה או להפך, בעבור שהציורים האלה להם דמיון אל הגדולה ועוצם החשיבות. ואולם לא מצאנו הירידה נעתקת אצל האדם בהוראת פנות המחשבה אל ענין שפל המדרגה, כי אם בהוראת מעוט מעלת האיש,

וכן

מושג מתיחס, יוכל הפעל הזה אח"כ להצמד לענין הנזכר בהוראת המושג ההוא, גם כי נמנע מזאת לפני ההעתקה, ואין צורך לעשותו שאלה, כמו: ותנשא מלכותו; המה מנשאים את נפשם, אחרי אשר הועתקה הנשיאה אל ענין החשיבית, שב חבורה עם מושגי המלכות והנפש טבעי, ואין צורך לעשותה שאלה. וכן: נפלה בבל, אחרי אשר הועתקה הנפילה אל אבדן התפארת, אין צורך לעשותה במאמר הזה שאלה, כי תוכל להשאר בהוראה המתיחסת להוראתה העקרית ולהצמד לנושא בבל.

וכאשר נברר בפעלים, כי רק בהתחברם אל ענינים אשר לא יוכלו להתיחס אליהם בהוראה העקרית, הם שאלות, ולא זולת, לא נחדול להעיר, כי בכלל הזה נכנס ביתר שאת העצם הבב"ת, כאשר תצמדנה אליו פעלות גשמיות. ע"כ נאמר על מלות הפעלה הנעתקות אל העצם ההוא וידבר, ויאמר, ויבוא, ויקם, וילך, ויעל, וירד, וינחם, ויחר לו, וירח ודומיהם, כי כלם שאלות הנה, בעבור שהפעלות האלה גופניות ולא תוכלנה להצמד לעצם הנעלה על כל ציורי הגוף והתפעליות גשמיות. ולפעמים יכון במאמר אחד על מושגים מתחלפים, ויפורש בכל מקום לפי ענינו, כמו: ויאמר ה' אל הדג, ענינו: הערה להקיא את יונה; ויאמר ה' אל משה, ענינו: הנבואה; וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל, ענינו: הפעלה אשר על ידה הפיץ ה' את בני האדם על פני כל הארץ, למען יבדלו בלשוניהם, והוא כלל, ואחר כן מפרט: ויאמר ה' הן עם אחד וגו', וכן כון אונקלוס בתרגומו על: וירד ה' לראות: ואתגלי ה' לאתפרעא על עובדי קרתא; ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו, ענינו: שליחות המלאכים להשחית סדום; וירד ה' על הר סיני, ענינו: סבב המצא מראה האלהים על ההר, ולמען הבין השומע, ידמה הכתוב את העצם הבב"ת לנברא כבעל מקרי הנבראים, ויצמיד לו תאריו ופעלותיו.

יתרון תארו, או מפני היות התאר ההוא ע"פ רוב קנין האיש אשר מעמדו כרום ההצלחה ובריא אולו, כי ילך קוממיות וביד רמה; ולהפך האיש העני והנדכא מפגעי הזמן ילך לאט וביד נמוכה, ובעבור ששני הציורים האלה נקשרים תמיד זה בזה, הועתקה המלה מהוראה אחת אל אחרת, וא"כ הוא העתקת יחס החיצון, והוא העתקת שני המקרים· וכן פעלים גדל, נשא, עלה נעתקו ג"כ אל ענין החשיבות והמעלה, בעבור היות המושגים האלה נקשרים עם מושגי הגדולה, הנשיאה והעליה; ולהפך פעלים קטן, ירד ונפל הועתקו אל הוראת מעוט הערך, בעבור היות המושג הזה נקשר עם מושגי הפעלים האלה, והנה הם העתקות היחס ולא שאלות· והנה יש לנו להכיר מהדה בפעלים האלה היותם רחובים משאלה ע"פ באורנו למעלה במושג הזה אצל הפעלים, כי אמרתי בפעלים שהם שאלות, אם יתיחסו אל ענינים אשר לא יוכלו להקשר עמם בהוראתם העקרית, ואמנם במאמר: ויגדל שלמה, ככר נוכל להצמיד הגדול לאברהם בהוראתו העקרית· וכן פעלים ישב, קום, עמוד הבאנום למעלה אצל העתקת יחס שני המקרים; ישב הועתק אל ענין המנוחה בלתי משתנה, כמו: וראמה וישבה תחתיה, בעבור שענין המנוחה נקשר עם הישיבה, והועתק אל מושגו המתלוה; עמד הועתק אל ענין הקיום והשאר: למען יעמדו ימים רבים, בעבור אשר ענין הקיום נקשר עם העמידה; קום הועתק אל הוראת חזוק הדבר: ויקם שדה עפרון, וע"כ העתקות האלה יסודן ביחס החיצון ואינן שאלות· והכלל שלא נאמר בפעלים שהם שאלות, רק בהתחברם אל ענין אשר לא יוכלו להתחבר אליו בהוראתם העקרית·

הערה· באמרנו, כי אין הפעלים שאלות, רק בהתחברם אל ענינים אשר לא יוכלו להצמד עליהם בעצם וראשונה, לא רצינו להחליט ההפך, כי בהתחברם אל ענינים כאלה, הם רק שאלות, ולא יוכלו להיות אחת מהעתקות היחס; כי אחרי אשר הועתק פעל מה אל

השאלה, יהיו עומדים או יוצאים; העומדים כמו: והרעב כא; כי תצא האש; ולא קמה עוד רוח; נפלה תרדמה, הנשואים במאמרים האלה לא יוכלו בעצם וראשונה להצמד אל נושאיהם, ע"כ נאמר שהם בצד השאלה, וענין: והרעב בא, מהירת המצא הרעב, ומאמר: כי תצא האש, ענינו: תנועת האש ממקום כלאו, וכן: ולא קמה עוד רוח, ענינו: אפיסת האומץ, ומאמר: נפלה תרדמה, ענינו: המצא תרדמה על אברהם בפתע פתאום. וכל ההעתקות האלה יסודן בדמיון, כי מהירת המצא הרעב דומה למושג הנקרא אצל האדם ביאה, והוחלפה בו ונעשה שאלה, וכן בשאר. וכמו כן בפעלים היוצאים. כמו: והבאת עלינו אשם, ענינו: סבב מהירת המצא האשם, ובעבור שהמושג הזה יש לו דמיון אל המושג הנקרא הבאה, הוחלף בו ונעשה במלה שאלה. וכן: והוציא עליה שם רע; הנני מקים עליך רעה; ויפל אלהים תרדמה.

ויש בזה מקום לטעות, כי יש מאמרים רבים אשר יחשבו לפי דעת חכמי המליצה לשאלות, והוא לפי דעתם המבוארת, כי רק השאלות נמצאות גם בפעלים; ואולם שאר ההעתקות רק בשמות ולא בפעלים תכהורנה לשבת, ד"מ: ויגדל המלך שלמה; וה' ברך את אדוני מאוד ויגדל; היום אחל גדלך; ואת אשר נשאר על השרים; ואדוניה בן חגית מתנשא; הגר יעלה עליך, כלם ענינם החשיבות, ע"כ יאמרו שהם שאלות, ויפרשו בהם הדמיון, כאלו החשיבות דומה למושג הגדול או הנשיאה. וכן המאמרים: קטנתי מכל החסדים; ואתה תרד מטה מטה; לא נופל אנכי מכם; ואור פני לא יפילון; נפול תפול לפניו, ענינם מעוט הערך, וכאשר הם שאלות לפי דעתם, יפרשום כאילו מעוט הערך דומה למושג הקטנות או הירידה. ואינני רואה דבריהם, כי אין ענין החשיבות דומה למושג הגדול, רק נקשר בו; כי כל מה שהוא גדול מרעהו, יש לו גם חשיבות, אם מפני עוררו התפעלות הכבוד ע"י

 יתרון

השם לקריאת הפעלה, ואח"כ הועתק לקריאת הדבר אשר יסבבנה, כי נראתה הפעלה ראשונה בעצם אחר ואיננה תולדת הענין ההוא לבדו, אשר נעתק אליו לציינו, ויתכן לאמר א"כ על הפעלה ההיא, שהיא סבה לענין קריאת שם הענין המסובבת ממנה, ד"מ, שם זכרון, פעלת הזכירה מיוחדת לנושא הזוכר וכו נראתה ראשונה, וא"כ בקשה קריאת השם לפני הדבקה אל ענין המכתב המושם להולידה, ואח"כ היה לשם המכתב המסבב הפעלה.

ואצל יחס הסבה החומרית והדבר הנעשה מהחומר הוראת החומר קדמה בטבע לדבר הנעשה מהחומר, ולא להפך.

III. השאלה.

המין השלישי הוא העתקת המלה מהוראתה העקרית אל הוראה אחרת בעבור הדמיון שבין שני המושגים; ומתולדת הנפש, כי מדי עלות בזכרונה ציור אחד, יתעורר גם ציור אחר הדומה אליו, ע"כ הועתקה המלה מהוראה אחת אל אחרת; וההעתקה הזאת נקראת לעמים מעטאפער (Metaphora), ולעברים נודעת בשם השאלה, ד"מ: שפה הוראתו העקרית האבר אשר ידבר האדם בו (ליפפע), ובעבור אשר קצה היבשה הסוגר את מי הים מעבור גבולם (אופער) ידמה לשפה אשר גם היא המסגרת אל חלל הפה, וערך קצה היבשה אל הים כערך השפה אל הפה, לכן הועתקה המלה הזאת גם אל הוראת אופער, ויאמר בסמיכות אל שם אחר: שפת הים, וכן רגל אשר הוראתו העקרית האבר אשר יעמוד עליו החי, הועתק אל הוראת תחתית ההר בעבור הדמיון שבין שני הציורים, כי שניהם משענת לחלק העליון, ויאמר בסמיכות אל שם המגביל: רגל ההר. וכן בפעלים כאשר יאמרו על ענינים אשר לא יתכנו להתיחס אליהם בהוראתם העקרית, הם בצד

השאלה,

נקרה לעמת המקום אשר חלה בו, הנה בכל זאת קדם השם לקריאת הפעלה, בעבור אשר היא בעצם וראשונה מקרה האדם הרואה, ובקשה קריאת השם לפני בואה בקשר עם ציור המקום. וכן בשם קציר, הקצירה תפלה בבחינת הדבר אשר חלה בו; יאולם אחרי אשר ראינו, כי השם הזה שתי הוראות לו, פעלת הקצירה והדבר הנקצר, וידענו, כי הקצירה פעלה יוצאת מאת האדם וקשר אמיץ לה עם הנושא מהמקום אשר נלוה אליו, נוכל להחליט, כי קדם השם לקריאת הפעלה, ואח"כ הוסב לקריאת הדבר אשר מגעת שמה הפעלה. ואם הוא העתקת ציור העת אל הוראת הדבר הנמצא בה, ידענו ג"כ, כי ציור העת באשר הוא ציור כולל ומחויב, קדמה לו קריאת השם מהדבר הנמצא בו שהוא תפל לעומתו. ואם הציורים המתלוים הם שני מקרים, הנה אם האחד ציור העת, ידענו ג"כ, כי בהיותו כולל ומחויב, תקדם לו קריאת השם למעשה הנמצא בו, אשר הוא תפל בבחינתו; אך יש אשר יהי' המקרה האחד מעשה המיוחד לעצם, ותקדם לו קריאת השם, גם כי תפל הוא בבחינת העת אשר נלוה אליה, בעבור אשר יצא מהעצם תחלה, כמו שם חג, שהועתק ממקרה הרקוד אל זמן השמחה שבו הרקוד. ואם הם שני מקרים מיוחדים לעצם אחד, מדרך הסברא נשפוט, כי הונחה המלה להוראת הפעלה רבת ההחשה, ואח"כ לבשה הציור הנקשר עמה, ד"מ, ענין האריגה בפעל חשב קדם למחשבה, מפני שהוא רב החשה ממנה.

וביחס הסבה הפועלת והמסובב מהלך ההעתקה מהסבה אל הפעלה, ולא להפך, כי קדמה הסבה בטבע, וגם נקראה בשם לפני הֵראות הפעלה. ואף בהעתקת המלה מהוראת הפעלה המיוחדת לעצם מה אל הוראת ענין אחר אשר מסבב הפעלה ההיא, אחרי אשר ראינו, כי השם האחד שתי הוראות לו, הפעלה והדבר המסבב הפעלה, נוכל להחליט, כי קדם

 השם

והנה אצל העתקות המין הזה נקל לנו לדעת את מהלך ההוראות; כי אצל יחס הציורים המתלוים ע"פ רוב אין לנו, כי אם להשים לבנו על שני הציורים אשר נמצאת בהם ההעתקה ולשאול איזה העיקרי ואיזה התפל לו. והנה אם שני הציורים עצמים, והוא ציור המקום והדבר אשר נמצא בו, ידענו, כי ציור המקום עקר וראש לציור הדבר הנמצא בו, וע"כ לו משפט הקדימה לקחת סמנו, ואח"כ השתלשלה קריאת השם ההוא לציור מעט הערך הנמצא בו, וכן ביחס העצם והמקרה, ציור העצם עקר והמקרה הנלוה אליו תפל, ע"כ היתה המלה ראשונה לסמן העצם, וממנו נעתק לסמן המקרה. ובהעתקת המקרה אל העצם, אם הוא העתקת המקרה המיוחד לענין מה אל עצם אחר בעבור אשר נלוה אליו, הנה אמת, כי המקרה הזה יראה כתפל בבחינת העצם אשר יחבר אליו, ד"מ: מקרא, הקריאה יראה שהיא תפלה בבחינת העצם אשר נמצאת בו; ואולם אחרי אשר ידענו, כי הקריאה הזאת בעצם וראשונה מקרה הנושא הקורא, נאמר, כי קדם השם לציין הפעלה, ואח"כ הוסב לבנות הדבר אשר מגעת שמה הפעלה ההיא, וכן שם עינים אשר יורה בהוראתו הנעתקת הראיה וגם המקום אשר נופלת שם פעלת הראיה, גם כי הפעלה ההיא מקרה

והיו בוחרים להקריב הענינים המתוקים, ומלבלכים קרבניהם בדבש כמו שהוא מפורסם בספרים אשר ספרתי לך (ספרי אמונת הצאבה), וכן לא תמצא בדבר מקרבנותיהם מלח, מפני זה הזהיר השם מהקריב כל שאור ודבש, וצוה בהתמדת המלח: על כל קרבנך תקריב מלח." והוא לפי שיטתו האמתית והנכונה, שכונת מצות התורה בצורת הקרבנות (ר"ל האופן איך יעשו הקרבנות), היא למחות זכר עבודה זרה. ויתכן ג"כ להטעים הוראת הקנין בשרש כרה: ואכרה לי בחמשה עשר כסף (הושע ג') ע"פ הוראת האכילה אשר מצאנוה ג"כ לשרש הזה: ויכרה להם כרה גדולה (מלכים ב', ו'), ובעבור אשר היה דרכם לאכל להם על כל קנין, ואכילה ההיא היתה סימן הקיום, כמו שמצאנו אצל יעקב, שנתן לעשו אחיו לחם ונזיד עדשים לקיום קנין הבכורה, לכן הועתקה המלה מהוראת הסמן אל הוראת הדבר המסומן.

הברית (ר"ל התכו המאכל) . נגמר הקשר ביניהם, לכן הועתק המאמר כרת ברית אל הוראת עצם הקשר, והיה הסכוך תחת המסוכך (*) · נסך ענינו המשיכה בשמן: ואני נסכתי מלכי (תהלים ב'), ובעבור שהיתה המשיכה ההיא סמן הגדולה, הועתק אל כל מושג הגדולה והשררה, כמו: נסיכי סיחון (יהושע י"ג).
והנה

(*) המאמר: ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך (ויק' ב') נדחקו המפרשים מאוד בפרושו, רש"י ז"ל כתב בשם המדרש שהברית כרותה למלך מששת ימי בראשית וגו', ומפרשי הפשט גם הם הלכו בדרכים רחוקים, הראב"ע ז"ל פרש: הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב תפל ולא יאכל, כי הוא דרך בזיון · והרב רה"ו ז"ל באר: ברית אלהיך הוא ברית עולם בששת ימי בראשית וגו' וברית מלח הוא שיתקיים ולא יבאש ולא יתליע וגו' וגזרת השם הוא שיותן ממנו על כל הקרבנות העולות למזבח להורות על הקיום וגו' יעוין בדבריו · והרמבמ"ן ז"ל פרש: המלח הוא כנוי לקיום הדבר על תמונתו וכמותו מבלי שנוי ותמורה כלל, כי הדבר הנמלח לא יתעפש אף לא יצמיח · ולזה הוא תאר לברית קים ונאמן, וברית מלח הוא הברית אשר ישמר על תמונתו מבלי הסרון ותוספת, ועם הקרבן הוא מורה על קיום הברית אשר כרת ה' עמנו · וכן הרגם: דאס זאלץ אלס איין בינדניסס דיינעס גאטטעס, ולפי זה מלח הוא רמז לברית קים ונאמן, בעבור אשר משתמשין בו להשאיר הדבר ולקיימו · ולא נוכל להודות לדבריו, כי הדבר האחד יתכן להיות רמז לדבר אחר ע"י דמיונו; ואולם הדמיון ההוא צריך שיהי' או בצורתו המעוררת תמיד החוש או גם בפעלתו כאשר נראה תמיד בעצם והיא ציון מופלג בו, ולא יושג העצם בלתי הפעלה ההיא, כמו האש שהוא רמז על המלחמה בדברי המליצים בעבור פעלת ההשחתה שהיא נראה תמיד בו, ולא יושג האש בלתי הפעלה ההיא. וע"י זאת מעורר החוש לצייר ג"כ הנמשל אשר הוא רומז עליו; משא"כ המלח, ענין עשות הקיום אין נראה בו תמיד ויעודו העקרי הוא לתת טעם במאכל, רק כאשר נרצה לקיים המאכל לימים רבים ונשימהו בו, אז נראה אח"כ גם פעלת עשות הקיום, ע"כ לא יצלח לרמז הקיום והברית · ולפי דעתי אין ענין ברית במאמר הנזכר קשר האהוה, רק הוא כנוי למאכל. כמו שרשו שהוא מורה ג"כ ענין אכילה, וכן נגזר שם בריה להוראת המאכל (שמואל ב', י"ג) וענין ברית ה' מאכל ה', וכמו שנקרא הקרבן לחם ה', אשה ה', כן נקרא ג"כ ברית ה'. ופרוש המאמר: המלח הראוי ללחם ה' לא תשבית אצל מנחתך · ואין המלח רמז לקיום, כי האמת בטעם המצוה הזאת, כמו שהורנו מאור עינינו הרמב"ם ז"ל בספרו היקר מורה נבוכים (מ"ו משלישי) „ומפני שעובדי ע"ז לא היו מקריבין לחם אלא שאור,

יהיו

הדבר ומהותו, כמו אדם בהמה; ובשם תאר אמר, כי הוא שם מורה על איזה עצם לא מצד גדר עצמית שבו, כי אם מצד איזה מקרה שבו, כמו חכם וגו' ולא ידעתי מה ההפרש שהוא מפריש בין עצמות למקרה, ואם החכמה הוא מקרה (נאָטהוועניגעס מערקמאַל, הוראת המלה בדבריו) למושג האדם, הנה למושג החכם היא עצמית, כאשר ענין אדמה עצמי למושג האדם, ואם תשלול החכמה מהחכם יבטל מהיות חכם. עוד אמר בשם עצם: או שהוא מורה על דבר שהוא על תכונה מיוחדת, כמו בית וגו' והוא נקרא שם דבר. ולא ידעתי על מה יסד מחשבתו זאת, כי כל העצמים הם על תכונה מיוחדת. גם הכנוים האשכנזים אשר הצמיד לשמותיו אינם נכונים, כי בשם עצם תרגם: נאָמען סובסטאַנטיווע, הויפטוואָרט, כאלו שם המקרה לא היה הויפטוואָרט!

יחס הסבה החומרית והדבר הנעשה מהחומר, כמו כסף, הוא חומר יקר ידוע אשר ימצא בהרים, והועתק אל הוראת המטבע הנעשה ממנו: ולהשיב כספיהם (ראשית מ"ב), עץ הוראתו הראשונה החומר הידוע הצומח מן הארץ, והועתק אל הוראת הצמח הגבוה (בויס), ואח"כ הועתק גם אל הוראת הכלי הנעשה ממנו: ודוד וכל בני ישראל משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים (שמואל ב', ג') השעור: בכלי זמר העשויים מעצי ברושים, והם כנורות וגו', בד יורה גם הבגדים העשויים מהיכול: ואיש אחד בתוכם לבוש בדים, (יחזקאל ט'), וכן: ושש ועזים (שמות כ"ה), מטוה משער העזים.

ג) יחס הסמן והדבר המסומן על ידו, כמו רוע אשר ענינו השמעת קול למרחוק; ובעבור שתחלת סבת התרועה היתה סמן לאסיפה, הועתק אח"כ אל כל אסיפה וחברה: איש רעים להתרועע (משלי י"ח), וכן הנאמר כרת ברית, שם ברית שרשו ברה, וענינו אכילה להשיב נפש: ולא ברה אתם לחם (שמואל ב' י"ב), ובעבור אשר היה דרכם על כל קשר האחוה אשר שמו ביניהם לברות יחד, וכאשר כרתו

הברית

הלקי נכלל במושג השני שהוא כללי, ד"מ: חדש שהוא מורה ראשונה הכנס העת אשר נגלה בה אור הלבנה, והועתק גם אל כל עת תקופתה; הנה הגלות הלבנה נכלל בכלל התקופה: משא"כ בהעתקת הסבה הואת ההוראה הראשונה איננה נכללת בשנית, כמו במלת זבח, השחיטה איננה נכללת באכילה, אך תקדם לה ·

ודע כי דברינו הנה בהעתקות, והנה ראינו כי שמות רבים הועתקו מהעצם אל המקרה בעבור היות המקרה לפעמים מסובב העצם · ואולם אם נתבונן על הנחת השמות נמצא, כי כל השמות נולדו ע"י קדימת המקרה; כי כל לשון נבנתה ע"פ הוצאת הברות דומות אל הקולות המיצאים מעניני הטבע, וע"פ זאת נבנו מלות הפעלה מציינות ציורים שונים, והועתקו גם להוראות אחרות ע"פ הדרכים אשר הראינו בפנים · ואם בהרבה מלות נפלא ממנו לדעת התדמותן אל קולות הברואים, הנה מקצתן נקיש על השאר, וממנן נגזרו השמות אשר הונחו ע"י משקלים מיוחדים להורות הדברים, בעבור התאר הנראה בהם; או דברים עומדים בפני עצמם (שמות העצם) או דברים מתבוננים כאילו עומדים בפני עצמם (שמות המקרה); והנה מושג התאר מונח בהוראת השרש, ומושג העצמות בתכונה המיוחדת אשר נתנה למלה, ואשר על ידה הועלה התאר למדרגת דבר בעל תאר, ד"מ: מגלה, השם הזה הונח להוראת הספר בעבור תאר הגלילה הנראה בו; ומטעם הזה נתיחד במשקל מְפִלָּה להורות העצם אשר דבק בו תאר הגלילה · והנה כל שם דבר מורה דבר נקשר עם תאר; ובזה יבדל משם תאר, אשר מורה רק התאר ולא הדבר, כמו, שחור לבן; ושם מקרה מורה ג"כ התאר, ואולם הוא מתבונן ע"י המשקל הנתן לו כדבר עומד בפני עצמו · נמצא, שם הדבר הוא חלק דבור אחד מתהלק לשני סוגים, והם שם העצם (כמוו מיר־נעם זעלבסטשטעכדיגען דינגעס) ושם מקרה (כמוו מירנעם אונזעלבסטשטעכדיגען דינגעס) ושם תאר הוא הלק דבור אחר · וראיתי להאריך מעט בזה, בעבור שראיתי לאחרוני המדקדקים מבוכה בענין זה. ובספר תלמיד לשון עבר באר שם העצם, כי הוא מורה עצמות

הדבר

הסבה אל הפעלה, ד"מ: חבל עקר הוראתו העבות, והועתק אל הוראת חלק הארץ אשר מודדין בחבל: כל חבל הארגב, (דברים ג׳), וכן גורל הועתק אל חלק הארץ המיוחד ע"פ הגורל: גבול גורלם (יהושע י"ח; ואם גם זה לא ימצא, ורק ע"פ דרך זר חברו שני ציורים, לא יתכן ההעתקה.

הערה. התישים העקודים, (ראשית ל׳) תרגם אונקלוס: רגוליא, וגם הרמבמ"ן ז"ל דיא פוסגעלייככעטען, וכן פרשו המפרשים ז"ל שמשונים במקום עקידתם, ורחוק בעיני לכנות שנוי המראה על שם העקידה אשר ברגלים; ואם נולד שנוי המראה ע"י העקידה, הנה שני הציורים האלה ע"פ דרך זר חברו, ולא יתכן ההעתקה. ואחשוב, כי נקרא בשם הנגזר משרש עקד הֶחֶשֶׁב והרהב (דאס באנד) ע"ש תכליתו לעקיד, ואח"כ הועתק אל הוראת הרצועה שינת המראה שעל הצאן בעבור הדמיון אשר לה אל החשב; ובמקום הזה הוא תאר לצאן אשר על גופם רצועות שונית המראה (דיא געשטרייפטען) ולפי זה הוא שאלה אשר יסודה בדמיון.

ויש אשר תהיה הסבה בלתי מספקת ורחוקה, כמו זבח אשר ענינו השחיטה, והועתק גם אל הוראת כל הסעודה: שם תזבח את הפסח בערב (דברים ט"ז), וגם כי סבת השחיטה בלתי מספקת ורחוקה להוליד פעלת האכילה, בלעדי סבות אחרות הצריכות עוד להתחבר אליה, אף גם זאת הועתק שם זבח אל האכילה, בעבור שהשחיטה הסבה החשובה מכלם, באשר היא הראשונה, וכן ידע אשר הוראתו הראשונה צייר ענין בציוניו המגבילים, והועתק אל הוראת התאוה להדבק בו, גם כי ציור הענין לבדו בלתי מספיק להוליד התאוה, אף גם זאת הועתקה המלה אליה, בעבור היותו הסבה הראשונה והחשובה.

הערה. וצריך להתבונן על ההבדל שבין העתקת הסבה הזאת ובין העתקת סינעקדאכע אשר זכרנו במלות אשר מושגן זמני, כמו חדש, שבת, וגם אצליהן המושג הראשון ענין קודם; כי במלות האלה המושג הראשון שהוא

חלקי

העניים לשחד את מצרים, למען יבואו להם לעזרה, וכן מלאכה עקר הוראתו העסק המוטל על האדם לעשותו, כמו שהערנו למעלה, והועתק גם אל הוראת הדבר הנקנה ע"י העסק ההוא: וכל מלאכה נמבזה ונמס אותה החרימו (שמואל א' ט"ו), וכן: אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כ"ב); והמלאכה היתה דים (שם מ"ו) לפי דעת הרמב"ן. גנבה יציין פעלת הגניבה וגם הדבר הנגנב: אם המצא תמצא בידו הגנבה (שמות כ"ב). וכן קציר ענינו פעלת הקצירה: בימי קציר חטים (ראשית ל'), והועתק אל הוראת הדבר הנקצר: אשר קצירו רעב יאכל (איוב ה').

ב) אם הועתקה המלה מהוראת הפעלה הנמצאת בעצם מה אל הוראת ענין אחר אשר מסבב הפעלה ההיא, ד"מ: זכרון הוראתו הראשונה פעלת הזכירה הנמצאת באדם, והועתק גם אל המכתב אשר הושם לסבב זכרון דבר מה (דענקצעטטעל): ולזכרון בין עיניך (שמות י"ג), וכן זמרה הועתק להוראת הפרי בעבור אשר הכל מזכירין עליו בהראותו; הנה הזמרה נמצאת בעצם וראשונה באדם והועתקה להוראת הפרי בעבור אשר מסבב הזמר, וכן יד ענינו (בהוראתו הנעתקת) חזוק, גופני או בצד השאלה, והועתק להוראת המצבה בעבור היותה מסבבת העמדה וזכר: והנה מציב לו יד (שמואל א', ט"ו). והנה יראה בהשקפה ראשונה, כי מהלך ההוראות האלה מהפעלה אל הסבה נגד הטבע, כי קדמה הסבה בזמן וראויה להקרא בשם לפני הראות הפעלה; ואולם הפעלה איננה תולדת הענין ההוא לבדו אשר נעתק אליו לציינו, רק נראתה ראשונה בעצם אחר, ואח"כ הועתקה להוראת הענין ההוא בעבור אשר הושם לסבבה, וא"כ יתכן לאמר בצד מה, על הפעלה שהיא סבה, כי הֱסבה להקרא הענין האחר בשמה. ולפעמים יסוד היחס הזה בהרגל ומנהג; כי ב"א בבהירתם שמו שני ציורים מתיחסים זה אל זה יחס הסבה הגורמת והפעלה, והעתיקו השמות מהוראת

את היד הגדולה. וכן מצרים הועתק להוראת האומה היוצאת מהאיש אשר נקרא בשם ההוא: ויאמר מצרים אנוסה. ב) אם הסבה עצם והמסובב מקרה, כמו במשלים שפה, רגל אשר הבאתי למעלה. ג) אם הסבה והמסובב שניהם מקרים, כמו צדק אשר הוראתו העקרית המנהג שהוא כפי המשפט (דאס רעכטמעססיגע פערהאלטען), והועתק גם אל ענין השלום וההצלחה, כמו: קרוב צדקי יצא ישעי (ישעי' נ"א) בעדות הכפל. וכן: צדק לפניו יהלך (תהלים פ"ה) השלום ישים מגמת פניו קדימה כגבר ירוץ אורח ויניס כל שטנה ופגע (*). וכן: והלך לפניך צדקך (ישעי' נ"ט). ענינו ההצלחה (**) וכן צדקה עקר הוראתו מנהג האדם כפי החוב מאהבתו הטוב (טוגענד) והועתק גם אל הוראת ההצלחה: הון עתק וצדקה (משלי ה'). וכן: שמרו משפט ועשו צדקה, כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות (ישעי' נ"ו), הראשון סבה והשני מסובב, בעדות הכפל; ובעבור אשר ראו, כי מעשות הצדק והצדקה תמשך ההצלחה העתיקו השמות האלה גם אל פעלתם, וכן שמות חטא חטאה עון ודומיהם הועתקו גם אל פעלתם: חטאו ישא; ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם; גדול עוני מנשוא; חי ה' אם יקרך עון, כלם ענינם העונש והכליון בעבור היות העונש כרוך בעקבי החטא. וכן במלות הפעולה אשר הועתקו מהסבה אל המסובב ההעתקה ממקרה למקרה. ד) אם הסבה מקרה והמסובב עצם כמו שם עון שהועתק גם אל הדבר הנקנה ע"י העון (דאס זינדענגוט): לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נופל (ישעי' ל') ר"ל הכסף אשר הוציאו ע"י העון מידי

העניים

(*) וכנוי לפניו שב על הנושא צדק, וכמוהו: ואת יהודה שלח לפניו (ראשית מ"ו).

(**) ומתרגם ההפטרות ר' דוד פריעדלענדער תרגם: טוגענד, ואיננו נכון, כי בכל הפסוקים מן: אז יבקע עד סוף הפרשה, כונתו על השכר המגיע לעושה טוב.

ב) יחס הציורים המתאחרים או אשר הם זה אחר זה, ונקרא ג״כ יחס הסבה והמסובב. אכן הסבה תצוייר בשני אופנים או היא פועלת או היא חומרית. ע״כ יש לנו יחס הסבה הפועלת והמסובב ויחס הסבה החומרית והדבר הנעשה מהחומר.

יחס הסבה הפועלת והמסובב יתכן בשני דרכים.

א) אם הועתקה המלה מהסבה אל המסובב, והוא בארבעה פנים: א) כאשר הסבה והמסובב שניהם עצמים, ד״מ, שמות הצמחים אשר הועתקו ג״כ אל הוראת הפרי או היבול היוצא מהם כמו רמון שהוא שם העץ: תחת הרמון (שמואל א׳, י״ד), ויורה גם הפרי: כפלח הרמון רקתך (שיר ד׳), וכן זית הוא שם לעץ: עלה זית (ראשית ד׳), והועתק גם להוראת הפרי: שמן זית (שמות כ״ח); ואתה תדרוך זית (מיכה ד׳). פשתה יורה העץ: והפשתה והשעורה נכתה (שמות י״ט), וירמוז גם היבול אשר נעשה ממנו הבגד: צמרי ופשתי (הושע ה׳)׳ וכן הרבה שמות פרטים אשר נעתקו להוראת האומות היוצאות מהאנשים הנקראים על ידם, כמו ישראל אשר היה ראשונה שם פרטי לאיש אחד והועתק להוראת האומה היוצאת ממנו: וירא ישראל

את

הלק הגבול הנתפש מענין מה יקרא בבחינתו: מקום (ארט), והלק הזמן הנתפש ממנו נקרא בבחינתו משך (דויער), והנה גם כי אמרנו שהגבול והזמן, בבחינת היותם ציורים סובבים על ענין מקורי בנפש, אינם דברים נמצאים בפני עצמם, אף גם זאת כאשר נצייר הלק הגבול הנתפש מגוף שב נכנס בגדר העומד בפני עצמו בבחינת הגוף ההוא התופש המקום, כמו: הדר, בית, עיר; אכן בזמן איננו כן, כי הענין אשר נתפש כזמנו הוא מתהלך הנמצא זה אחר זה או פעלה שהוא מקרה, ואיננו נכנס בכל אופן בגדר העומד בפני עצמו. ע״כ אצל ההעברה מציור המקום אל הדבר הנמצא בו, לא נמנענו להתבונן הציור הזה כעצם, והשבנוהו להעתקה מעצם אל עצם; ואולם העברת הזמן השבנו להעתקת המלה ממקרה אל מקרה. (יעיין בפילוסופיא לחכם קרוג הלק שני .26 .21 .20 §§).

והועתק גם אל הוראת הזמן שבו לוקטין התאנים האלה (זאָממער). וכן חורף הוראתו העקרית עירום העצים והגלותם בלי מכסה העלים, כמו: חרף נפשו למות, אשר ענינו ג"כ גלה נפשו למות מתוך אחרים אשר סבבוהו, והועתק אל הוראת הזמן שבו נגלים העצים בלי מכסה העלים (הערבסט) וכן: בחריש ובקציר תשבות (שמות ל"ד), שני השבות האלה מורים הזמן אשר בו החרישה והקצירה. ג) אם שני מקרים מיוחדים לעצם אחד, והועתקה המלה מהוראת המקרה האחד אל הוראת המקרה האחר, ד"מ, שלשת הפעלים חרש (ענין אומנות) חשב (ענין אריגה) חבל (הנהגת הספינה בחבלים) אשר יורו ג"כ המחשבה העמוקה, בעבור אשר תתלוה תמיד אל הפעולות האלה בהעשותן (*).

ב)

דיגע אונד בלייבע נאך בייא דיר, פרוש כאשר השבתי להשלים ספור מחשבותיך, הנה עודי עמך, וכן: נעלה ביהודה ונקיצנה (ישעי' ז').

(*) הגבול והזמן (רויס אונד צייט) הם ציורים הסובבים על צורות ההחשה אשר לנפש, ר"ל הנפש לא תוכל לצייר ענין הושי, זולתי בתואר מתחלף הנמצא זה אצל זה (בגבול) או זה אחר זה (בזמן); אך תעביר הציורים שבהם מציירת צורות ההשתה בתורת נושא יודע אל הדברים בתורת עניני הידיעה, ר"ל התנאי הנושאי לקרבת ההשתנו הפנימית והחיצונה נעביר אל עצם הדברים המוחשים בתורת התנאי עניני לקרבת מציאותם אשר איננה תלויה בנפש (וויר טראגען דאס, וואס אייגענטליך נור סוביעקטיפע בעדינגונג דער מעגליכקייט אונזערער אייזערען אונד איננערען אנשויאונג איזט, איבער אויף דיא אנגעשויטען דינגע זעלבסט, אלס איינע אביעקטיפע בעדינגונג דער מעגליכקייט איהרעס פאקטישען גיגענשטאנד אונאבהענגיגען זיינס) ונאמר: הדברים נמצאים במקום בעבור אשר ציירנום במקום, ר"ל בתואר מתחלף זה אצל זה, וכן נאמר: הדברים נמצאים בזמן בעבור אשר ציירנום בזמן, ר"ל בתואר מתחלף זה אחר זה. מזאת נמשך, כי הגבול והזמן אינם דברים עומדים בפני עצמם, ואינם תאריהם, וגם אינם מושגי היחס אף כי ענינים דמיוניים, רק ציורים הסובבים על צורת ההחשה, שהיא מקורית לנפש. — וצריך להתבונן בציורים האלה, כי הם א) צרופים (מהנסיוני, ריינע פארשטעללונגען) בעבור אשר שבים על ענין מקורי בנפש שהוא צורת ההחשה. ב) ציורים הושיים, בעבור אשר הגבול והזמן מצויירים בתוכם בלתי אמצע, ואינם דומים למושגים המצוירים בדרך אמצע (ראה ההקדמה) ג) כוללים ומחוייבים, כי לא נוכל לצייר כל ענין הושי בלתי שומו בגבול או בזמן, ובכלם נשים שאלת איה? או מתי? —

חלק

מגעת שמה הרשות: ויד תהיה לך (דברים כ"ג). וכן עינים ענינו בהוראתו הנעתקת הראי': כי החליק אליו בעיניו (תהלים ל"ו), והועתק אל הוראת אם הדרך: ותשב בפתח עינים (ראשית ל"ח), בעבור אשר מושמות שמה עיני כל אדם. ג) ממקרה אחד שהוא הציור הכולל והמחוייב לכל הציורים החושיים אל הוראת העצם הנמצא בו, ומקרה כזה הוא ציור העת, כמו שם חג אשר הועתק להוראת הקרבן בעבור אשר מקריבין אותו בימי החג: ולא ילין חלב חגי (שמות כ"ג); אסרו חג (תהלים קי"ח). וכן: עד שיפוח היום (שיר ב') ר"ל האויר היומי; אויל ביום יודע כעסו (משלי י"ב), ר"ל לפני שמש, בגלוי. וכן: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה (ויק' כ"ה), תבואת שבת הארץ.

ד) אם הציורים המתלוים הם שני מקרים; ויתכן בשני פנים א) אם מקרה אחד נקשר במקרה האחר בעבור כללותו וחיובו לכל הנכנס בגדר ציור חושי, ומקרה כזה גם הוא ציור העת, ע"כ נקראנו יחס העת והדבר הנמצא בו; והוא או ממקרה העת אל המעשה הנמצא בו כמו: יודעי העתים (אסתר א') הטעם קורות העתים, וכן: והעתים אשר עברו עליו (ד"ה א', כ"ט) קורות העתים, וכן: כי קרוב יום ה' (ישעי' י"ג, עובדיה א') ר"ל הפעל אשר ביום ההוא, או ממעשה המיוחד לענין מה אל הוראת ציור העת בעבור אשר נלוה אל חלק ממנה כמו שם חג אשר הוראתו העקרית תנועת הרקוד והכרכור: אוכלים ושותים וחוגגים, (שמואל א', ל'), והועתק אל הוראת ימי השמחה בעבור אשר מרקדין בהם (עיין רד"ק שרש חגג) וכן קיץ עקר הוראתו לקיטת התאנים היבשים (*), והועתק

(*) קיץ שרשו קוץ, והוראתו פרוד הדבר לחלקיו ע"י הכנס בו גוף אחר, ונרדף אל שרשי קוץ וקצץ, וכן: הקיצונה בחוברת (שמות כ"ג) אשר בסוף החוברת, בעבור שע"י הפרידה נעשה סוף בדבר. וכן תרגם הרמבמ"ן ז"ל: הקיצותי ועודי עמך (תהלים קל"ט) היד עני

במדינת ארם נהרים (מעזאָפּאָטאַמיע) על נהר הדקל, והועתק השם הזה אל הוראת הסחורה ההיא בעבור אשר נעשה בה. ומטעם הזה קוראין לו גם בלעז (מוססעלין), בעבור אשר תולדתו בעיר מאוזל. וכן: ובדמשק ערש, נקראים כן לפי ר"י אבנראנה מצעות משי המובאות מעיר דמשק, וכן נקראים בלעז (דאַמאַסט). אך הוא יפרש, כי ובדמשק ערש הפיך; ולפי דעתי אין צורך, כי השעור: היושבים בפאת מטה וגם בדמשק המוצע על ערש.

ב) אם הועתקה המלה מהעצם אל המקרה הנלוה אליו, כמו רוח אשר ענינו העצם הבלתי גופני שהוא בעל שכל ורצון, והועתק גם אל הרצון: עקב היתה רוח אחרת עמו (מדבר י"ד), בעבור אשר הרצון מקרה הרוח. וכן נפש ענינו רוח האדם, והועתק אל ענין הרצון: אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני (ראשית כ"ג), ואל ענין התאוה: אל תתנני בנפש צרי (תהלים כ"ז). וכן יד הועתק אל הוראת הכח הנמצא בה: ולא היה בהם ידים לנוס (יהושע ח'); וירא ישראל את היד הגדולה (שמות י"ד) ענינו הגבורה, (לפי תרגום אונקלוס והרמבמ"ן ז"ל).

ג) אם הועתקה המלה ממקרה אחד אל הוראת העצם; והוא בשני פנים א) מהוראת המקרה המיוחד לענין מה אל הוראת עצם אחר בעבור אשר נלוה אליו המקרה ההוא, ד"מ: מלאכה הוראתו העסק המוטל על האדם לעשותו, והועתק ג"כ אל הוראת הדברים אשר ישים האדם את עינו עליהם ויתעסק בהם: לרגל המלאכה אשר לפני (ראשית ל"ג), והנה העסק הזה פעלה המיוחדת לאדם, ובעבור שיתלוה אל הדברים הועתק השם אל הוראתם. וכן מקרא יורה פעלת הקריאה הנמצאת באדם, והועתק אל הוראת המקום אשר קוראין בו: על הר ציון ועל מקראיה (ישעי' ד'). וכן יד ענינו בהוראתו הנעתקת רשות: ארץ ממשלת ידו (ירמי' ל"ד), והועתק אל הוראת המקום אשר

מגעת

האבר אשר עומד עליו החי, והועתק אל הוראת הפסיעה שהיא פעלתו: הלא קול רגלי אדוניו אחריו (מלכים ב׳, ו׳); רגלי חסידיו ישמור (שמואל א׳, ב׳). וכן במלות הפעלה אשר הועתקו מהוראת הסבה אל המסובב הנמשך ממנה, כמו פעל השכיל אשר ענינו הוראת השכל: אשכילך ואורך בדרך זו תלך (תהלים ל״ב), והועתק אל ההצלחה מפני היותה נמשכת מדרך ההשכלה. וכן פעל אשם הועתק אל הוראת הכליון: האשימם אלהים (תהלים ה׳), בעבור היותו פעלת האשם. ואלה חשובי היחסים החיצונים אשר העירו מניחי הלשון, להעתיק המלה מהוראתה העקרית אל הוראה אחרת.

א) יחס הציורים המתלוים, או אשר הם תמיד זה אצל זה. ויתכן בארבעה דרכים:

א) אם הציורים המתלוים שני עצמים, וע״פ רוב יהי׳ הענין הראשון אשר נעתקה ממנו המלה ציור המקום, ואשר הועתקה אליו, הדבר אשר נמצא בו; ע״כ נקראנו ג״כ יחס המקום והדבר הנמצא בו: ד״מ: בית הועתק אל הוראת האנשים היושבים בו: וישמע בית פרעה, (בראשית מ״ה), וכן: בית ישראל, המטעם משפחת ישראל, וכן הארץ אשר הכה ה׳ (מדבר ל״ב); ויכו את העי (יהושע ז׳); אשר יכה קרית ספר ולכדה (שם ט״ו) השעור אנשיה. וכן מצאנו המטוה אשר ראשית עשייתו במקום ידוע נקרא בשם המקום ההוא, כמו: ודן ויון מאוזל בעזבוניך נתנו (יחזקאל כ״ד), שם מאוזל נופל על מטוה צמר יקר (װאסטעלין) בעבור אשר עקר עשייתו בעיר מאוזל. וכן: ובדמשק ערש (עמוס ג׳) נקראים כן מצעות משי (דאמאסט) אשר ראשית עשייתם בעיר דמשק.

הערה. כן פירש״י ז״ל על מאוזל בעזבוניך נתנו: מטוה של שיראין, ולא ידעו האחרונים על מה יסד פרושו, ודבריו צדק, כי לפי דעתי נקרא כן מטוה צמר יקר ידוע אשר ראשית עשייתו בעיר מאוזל, והיא עיר מפוארה

הערה· עקר יעוד הא הדעת לפ"ד, להבדיל ציור אחד מציורים אחרים, ואם הציור ההוא מין, יבדל מהאישים הנכללים תחתיו, ואם הוא ציור אישי או מוחש, יבדל משאר המוחשים הנכללים תחת המין ההוא, ובשני האופנים האלה תהי' ההבדלה ע"י הודע הדבר, וירמיז המדבר, כי כונתו על הדבר הנודע· והנה באופן הראשון סבת הידיעה מונחת במושג המין, כי רבה מעלתו ע"י כללו תחתיו גדר האישים, ד"מ: החכם עיניו בראשו, מין החכם יבדל מהאישים הנכללים תחתיו ע"י אות הא, מפני היותו נודע ע"י רבות מעלתו, כי כולל תחתיו גדר האישים, ובאופן השני יסוד היות הדבר נודע בהזכרת השם שלפניו, ד"מ: את הכבש האחד תעשה בבקר (שמות כ"ט) (הנזכר), או בבאור מאוחר, ד"מ: האשה אשר נתת עמדי (ראשית ג'), או בהמצא הדבר בטבע והיותו מוכן לקבלת החושים: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (שם א')· ואם השם הוא פרטי, לא תפול עליו הא הדעת, בעבור שהוא מורה תמיד דבר נודע ומובדל ע"י יחידותו; ואולם לפעמים המינים יצוינו ג"כ ע"י המלות האלה, ואז צריך הא הדעת להבדילם מהמינים, וההבדלה הזאת תהי' ג"כ ע"י המצא הדבר בטבע והיותו מוכן תמיד לקבלת החושים, כמו: הרמה והגבעה·

II. העתקת יחס חיצון·

המין השני הוא העתקת המלה מהוראתה אל הוראה אחרת בעבור יחס חיצון שבין שני הציורים; ומתולדת הנפש, כי מדי עלות בזכרונה ציור אחד, יתעורר גם הציור האחר המתיחס אליו, לכן הועתקה המלה מהוראה אחת אל הוראה אחרת, וההעתקה הזאת נקראת בלשון העמים: מעטאנימיע (Metonymia) ד"מ: מלת שפה הוראתה הראשונה האבר הסוגר חלל הפה (ליפפע), ובעבור אשר השפה תוציא הדבור, הועתקה גם אל פעלתה, ותורה הוראת שפראכע: ויהי כל הארץ שפה אחת· וכן: רגל עקר הוראתו האבר

כי הוזהרנו ממלאכת עבודה לזכור, כי היינו עבדים והוציאנו ה׳ מעבדות לחרות ·

ולפי דעתי כונה התורה באסור המלאכה במועד לשתי תכליות · א) כי במניעתנו ממלאכה יהי׳ לנו פנאי להתבונן על הקורה אשר רומז עליה המועד, וע״י זה נגיע אל הכרת ההשגחה וגם אל אהבת ה׳, שהיא התכלית האחרונה · ב) בעבור אשר צוה האיש הישראלי לעשות במועד מעשים מיוחדים, למען יזכור את שֵפֶל מצב האומה בימי הקדם, ולא יגבה לבו בהגיעו שפעת הארץ בעתים מיוחדים ומעמדו יהי׳ בטוב ובמרום ההצלחה, ד״מ, ע״י אכילת המצות יזכור את לחם העוני, אשר אכלו אבותיו במצרים, ולא ירום לבו בהגיע ימי האביב ומשמני הארץ ידשנו שלחנו, וכן ע״י שבתו בסכות יזכור, כי כלם ישבו באהלים רעועים בימי הקדם, ולא ישית בשמים פיו, באספו את מעשיו מן השדה ויקביו ישיקו תירוש ויצהר, והוא ישב במנוחות שאננות ובמשכנות מבטחים: ע״כ רצה השם יתעלה, כי נמלא התכלית הזאת בימים האלה ע״י העניקנו מנוחה ועונג לעבדים, ונשמות יחד עם הלוי והגר והיתום והאלמנה, והימים האלה יהיו כסמני השווי לכל בני אדם · ובעבור שרצה ה׳ יתעלה, כי יהיו הימים האלה גם ימי השמחה והעונג, הותר האוכל נפש, ונאסרה מלאכת היגיעה ·

ג) יחס הכלל אל הציור הפרטי, ד״מ: רמה הוא שם לכל מקום רם, והועתק להוראת מקום ידוע: וילך אלקנה הרמתה על ביתו (שמואל א׳, כ׳); מצפה יציין כל מקום גבוה, אשר יצף האדם משם למרחוק, והועתק אל הוראת מקום ידוע: וידלען והמצפה, (יהושע ט״ו), וכן גבעה · ועפ״ז רוב יבואר השמות האלה בהא הידיעה כמו במשלים הנזכרים · וגם כי הם שמות פרטים, הוצרכו להא הידיעה להבדילם מהכללים, אשר צוינו ג״כ בשמות האלה: וההבדלה הזאת תהי׳ ע״י הידיעה, שהיא ע״י המצא הדברים בטבע ·

*) הערה ·

זה, שפעמים שתעלה במצודתו דגים הרבה׳ ומה שאמרו
בירושלמי לאסור מאך אשר יאכל וסמיך ליה ושמרתם
את המצות אותן מלאכות שהן משמיר ואילך הן מותרות
וגו׳, אבל מלאכות שקודם לכן אסירות, רק אסמכתא ׳
והנה לפי דבריהם מלאכת עבודה ממעט אף הקצירה
והטחינה, ולא יכולתי לכון דעתם לפי אמתית הוראת
המלה, כי שם עבודה בתנ״ך כולל העשייות שבשדה ׳
ורש״י אוסר הצידה מן התורה, מפני שאפשר לעשותה
מאתמול, ואין בה הפסד ׳ והרב מגיד משנה הביא בשם
יש מי שסובר, שהקצירה והטחינה אסורות דבר תורה,
מפני שעושין מהן לימים רבים, ולזה גם דעתי נוטה,
וז״ל בפ״א מהלכות יו״ט: „ואני אומר שמלאכת עבודה
כולל כל מה שדרך העבד לעשות לאדוניו, ואין רוב
ב״א עושין אותן לעצמם, אלא שוכרין אחרים לעשותן,
לפי שהוזהרנו במלאכות האלה לזכור, כי היינו עבדים
והיינו עושין מלאכה הרבה לאדונינו; אבל כל מלאכה
שדרך רוב ב״א לעשותה כל א׳ בביתו לעצמו, לא
הוזהרנו, לפי שאינה מלאכת עבדים, שגם האדונים
עושין אותה, ולזה כל מלאכה שאדם עושה ממנו לעצמו
לימים הרבה, דרך לעשותה ע״י אחרים, כגון הברירה
והקצירה והטחינה וההרקדה; אבל אפייה ולישה ושחיטה
ובשול אין אדם מכין מהן לימים הרבה, ורוב ב״א
עושין אותן לעצמן׳" והנה דברינו בגדר מלאכת
עבודה מסכימים עם דעת החכם הזה בבחינת הדין,
שלפי דעתנו השם הזה כולל כל פעלה הנעשה בעמל
ויגיעה, ואף הקצירה והטחינה, והוא הנעשה ע״פ רוב
לימים רבים, ורגילין ג״כ לעשותה ע״י עבדים, ולפיכך
נאסר ביו״ט; ואולם השחיטה והבשול והאפייה נעשות
רק לצורך היום, ע״כ אינן נאסרות ביו״ט, רק בשבת׳ אך
לא נוכל להודות לדבריו בבחינת הטעם למניעת מלאכת
עבודה במועד, שלפי דעת החכם הזה הוזהרנו ממלאכות
לזכור, כי היינו עבדים וגו׳, ע״כ נאסרו עלינו העבודות
הרגילות להעשות ע״י עבדים; ואין המשך ראוי בין
הסבה והמסובב, כי אם הושמה המניעה להוליד זכר,
תוליד זכר הדומה לה והוא המניעה, ר״ל כי בטלה
העבדות בימים האלה, ולא הזכר, כי היינו עבדים׳
ואולי כונתו כן, אלא שקצר בלשונו, ושיער דבריו,
כי

נגד החלשים והאביונים, שנה מאשר נהג בדברות הראשונות, ואמר רק: למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, והוסיף: וזכרת כי עבד היית במצרים וגו׳, כי הזכירה ההיא היא סבה פרטית להביא בלבנו התפעלות האהבה נגד הרעים. והנה בכל מעשה אשר לא נבטל שתי התכליות הנזכרות נדע בלתי ספק, כי לא נבלל במושג המלאכה הנאסרת בשבת מן התורה.

הערה׳ ובתלמיד לא מצאנו באור בענין מושג המלאכה; אךלמדו כל מלאכות הנאסרות בשבת מעבודות שבמשכן, וכן אמרו בתלמוד שבת דף מ״ט: אבות מלאכות ארבעים חסר אחת כנגד מי? אמר להו ר׳ הנינא בר חמא כנגד עבודות שבמשכן. ואף שאין כלם מודין לו בזה, שהרי אמרו שם: אמר להו ר׳ יונתן ברבי אלעזר, כך אמר ר׳ שמעון ברבי יוסי בן לקוניא כנגד מלאכה, מלאכתו, מלאכתך שבתורה ארבעים חסר אחת: ופרשו התוס׳ שם דפליגי אהדדי, ומאן דסבר כנגד מנין מלאכה שבתורה לא יליף כלל ממשכן; הנה בכל זאת רוב הסוגיות בשבת המדברות בעניני מלאכה, עולות לפי דברי ר׳ הנינא, ובכמה מלאכות שאלו: ובמשכן היכא הוי׳ וכן העתיק הרמבם, הלכות שבת פ׳ י״ב הלכה יב׳ והטור א״ח סימן שנ״ח׳

ובענין מושג מלאכת עבודה הנאסרת ביו״ט מן התורה, אין לנו גם בתלמוד קבלה ברורה, ודעות חלוקות בגדולי הפוסקים בענין זה. הרמב״ם העלה מסוגית התלמוד, כי כל מה שהוא בענין האכילה, ואף הקצירה והטחינה נקרא אוכל נפש ומותר מן התורה, אלא שהחכמים אסרו הטחינה והקצירה, מפני שאפשר לעשותם מעי״ט, וגזרה שמא יניח אדם מלאכות שאפשר לעשותן מעי״ט ליו״ט, ונמצא יו״ט הולך בעשיית אותן מלאכות, וימנע משמחת יו״ט, ולא יהי׳ לו פנאי לאכול, וכן דעת הר״י והראש שאפי׳ הקצירה והטחינה הן אוכל נפש, והכמים אסרים, אך פרשו טעם האסור בענין אחר, לפי שאדם רגיל לקצור שדהו ולבצור כרמו כאחת ולדרוך כל ענביו ולטחון הרבה ביחד, וחשו החכמים, שאם היו מתירין ביו״ט הי׳ קוצר כל שדהו וגו׳ וימנע משמחת יו״ט. גם הצידה אסורה מטעם

ואם יקשה מאדם ההמוני לדעת מזהו העסק המוטל עליו אשר נאסר לעשותו בשבת, ויחשוב, כי בדברינו תאסור התורה בשבת כל פעלה קלה אשר לא יוכל האדם להתקיים בלעדה, ישאל לחכמים אשר נמסרה להם המצוה, והם ימצאו במעט עיון את אשר כונה התורה לאסרו ביום ההוא, אם ישימו על לבם מלבד דברינו בבאור מושג המלאכה, שתכלית אסור המלאכה בשבת כפולה: א) שע״י מניעת המלאכה ביום השבת נזכור את פלא הבריאה והיות ה׳ המקיים כל היצורים ומנהיגם אל תכליתם, וע״י זאת נגיע אל אהבת ה׳ שהיא שמירת כל מצותיו בנפש חפצה, ומטעם הזה מצות השבת היא רק ביום השביעי המקובל, ולא ביום אחר׳ ב) שע״י מניעתנו ממלאכה ביום ההוא ינוח כל אדם ונשפות נופש וערנג לאנשי המעשה אשר נעביד אותם בכל השבוע, גם הבהמה נרחיק מעבודה, וע״י זה נשבית מלבנו מדת האכזריות וקושי הלב, ונקנה לנפשנו מדת גמילות חסד ורחמנות. ע״כ אמרה התורה במקום אחר: למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר (שמות כ״ג). וגם כי התכלית הזאת נכללת בראשונה, כי ענין החנינה נגד הנדכאים נכללת בשמירת כל המצות, אף גם זאת נרמזה עוד בפרוש בתורה, מפני גודל יתרון המצוה ההיא על שאר המצות; כי חובת אהבת הרעים הוטלה יותר על בני ישראל, בעבור אשר היתה האומה ההיא ימים רבים בעבדות ושפלות בארץ מצרים, והיא הרגישה את פשע הגאוה ובקשת השררה; ואם נגאלה אח״כ והיתה לעם מושל ויושב במרומי ההצלחה, יותר ראוי לה לשנוא את אשר ידעה, כי ראוי לשנאו, ולהשבית מקרבה כל גובה הלב, להפק נפש לצמאי ישע ולנטות חסד לענוי הארץ; לכן כאשר דבר להם משה את משנה התורה בבואם אל הארץ, ארץ אשר בה שדי תרומות וכרמי חמד, בורות חצובים וערים מפוארות וכל שכיות החמדה, ענינים העלולים להגביה לב האדם ולהקשיתו

נגד

שהיא עבודה ויש שאיננה עבודה, וגם סמיכות מלאכת עבודה עניגה מלאכה של עבודה; ואם בכלל עבודה הכל, לא תוכל לבאר המלאכה. כי אם הקפה רב מהקף המלאכה, על כרחך ציוניה מעטים· ובענין המשכן אמר: כל הבא לצבא צבא לעשות מלאכה באהל מועד, ואח"כ: זאת עבודת בני קהת וגו' (מדבר ד'); הנה ראינו בפרוש, כי נשיאת המשא תקרא עבודה וגם מלאכה, והנה אם הקף המלאכה רב מהקף העבודה, אסרה התורה בעשיית המלאכה בשבת גם העבודה.

ע"כ נראה בעיני, כי הונח שם מלאכה על כל עסק המוטל על האדם לעשותו, וכעין מלת (געשעפט) בל"א שהיא נגזרת ממלת (שאַפֿפֿען), והיא מורה כל שנוי העשייה בדבר המוטל על האדם לעשותו; והעסק ההוא יהי' או ע"י מעשה הגוף או ע"י הנהגת הפעלה, למען השיג התכלית הנרצה; וכאשר יקשר עם העסק הזה כשרון המעשה הנתלה בחכמה ומחשבות הנפש המשכלת, יקרא מלאכת מחשבת; וכאשר יקשר עם העסק ההוא יגיעת הגוף ועמל אבריו יקרא מלאכת עבודה, כי השם הזה יציין פעלה הנעשה ביגיעה, כמו: ובכל עבודה בשדה (שמות, א'); ותכל כל עבודת משכן (שם ל"ט); ועבודת משא (מדבר, ד'), והטעם מפני שהאדם מתבונן ע"י הפעלה ההיא, כאלו היה עבד, יהי' לעצמו או לאחרים, או כמו שפרש הרב המגיד לענין מלאכה הנעשה לימים רבים, בעבור שרגילין לעשותה ע"י עבד· והנה כל פעלה הנעשה לימים רבים היא מלאכת עבודה, בעבור שפעלה כזאת היא נעשה ביגיעה, כמו כל מיני אומנות, או שרגילין לעשותה ע"י עבד, כמו הקצירה והטחינה; ואולם הפעולות שאינן נעשות לימים רבים, כמו הבשול והאפייה, לא יאות להן שם מלאכת עבודה, ובשבת נאסרה כל מלאכה, גם כי היא לצורך היום כבשול ואפייה; אך ביו"ט נאסרה רק מלאכת עבודה, והותר אוכל נפש, מפני שהוא נעשה לצורך היום.

גרועה; ואנכי בעניי לא זכיתי להבין, למה תקרא כן, הלא אין בה שנוי הטבע, ואף מלאכה גרועה איננה.

הערה. כן כתבו התוספות בריש שבת ד"ה: פשט ובמקומות אחרים, שההוצאה מלאכה גרועה; ואולם כונתם בענין מלאכה גרועה מפורשת שם, דמה לי הוציא מרה"י לר"ה, מה לי הוציא מרה"י לרה"י, והוציאו עוד דברים רבים מענין זה: א) דכיון שההוצאה מלאכה גרועה, צריך למתני תרתי דעני ודבעה"ב, ולא הוי גמרינן הוצאה דעני מבעה"ב, ולא דבעה"ב מעני. ב) אע"ג שהיתה הוצאה במשכן כדאמר: הם העלו הקרשים וגו' צריך קרא להוצאה (תוספות ריש הזורק ד"ה: הוצאה), ולא עוד, אלא שצריך תרי קראי מויכלא העם מהביא, ומאל יצא איש ממקומו, חד לעני וחד לבעה"ב; והיינו משום דמלאכה גרועה היא (ריש פ"ק). ג) בכל תולדות דאבות לא היישינן שיהו במשכן, אלא האבות בלבד; ובתולדות דהוצאה שהם ההכנסה והזריקה, צריך שיהיו במשכן, משום דמלאכה גרועה היא. ד) אע"ג דהכנסה וזריקה היו במשכן, ומשום דגלי לן קרא בהוצאה, היה ראוי להחשיבן כתולדות, צריך בפרק הזורק לפרושי, דסברא הוא, מה לי אפוקי מה לי עיולי, וכן בזריקה איכא סברא, מה לי ע"י הוצאה מה לי ע"י זריקה; וכן להפך, אי לא הוי נמי הכנסה וזריקה במשכן, לא הוי מחייבי עלה, אע"ג דאיכא סברא; והיינו משום דמלאכה גרועה היא (תוספות פ' הזורק דף צ"ו ד"ה: הכנסה, ובריש פ"ק יש להם דרך אחר). עוד הזכירו בריש פ"ק מלאכה גרועה לענין סדר הלמוד.

גם באמרו: והתורה אסרה המלאכות לא העבודות, כי לא נאמר: לא תעבוד ביום השבת, ולכן מותר לטלטל וגו', והוא ע"פ מה שהניח לפני זה בענין ההבדל שבין מלאכה ועבודה, כי בכלל עבודה הכל; ופעמים שעובד מלאכה כגון חורש או זורע או כותב, ופעמים בדברים שאינן מלאכה כגון לישא משאות ממקום למקום, הנה לא נוכל להודות לדבריו, כי הקף המלאכה רב מהקף עבודה, כי כל עבודה מלאכה, אך יש מלאכה

שהיא

עשו אחיו, בלתי ספק לא באו לשנות טבע הדברים מברייתם, כי אם להגיד לעשו את בוא אחיו הצעיר וטוב לבו אליו. ב) מצאנו במקומות רבים מתנ"ך לשון: עושי מלאכה, על ההנהגה וההתעסקות בדבר המוטל על האדם, (מדבר ד', ג') אמר על בני קהת: כל בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד; ועשיית המלאכה הזאת איננה כי אם משא כלי הקדש אשר היו משמרתם, ואשר ישרתו בהם הכהנים; והנה המשא ההוא איננו שנוי טבע הדבר מברייתו, רק שנוי המעמד, שהעתיקו הכלים ממעמד המנוחה אל מעמד התנועה. גם במלכים (ב', י"ב) מצאנו: ונתנו את הכסף המתכן על ידי עושי המלאכה המופקדים בית ה', ויוציאוהו לחרשי עץ לבונים העושים בבית ה', ונשנה בדברי הימים (ב' כ"ד י'): ויתנוהו המלך ויהוידע אל עושי מלאכת עבודת בית ה'; והנה ענין עושי המלאכה שבפסוקים האלה אין ספק שכונתו תקון והשגחה הראוי' על העסק המוטל עליהם, לעשותו כפי התכלית המכונת, ולא שנוי טבע הדבר מברייתו. גם: ועושי המלאכה אשר למלך אסתר (ט' ג'), עניננו הממונים לעשות צרכי המלך, כמו שפרש"י שם. גם נחמי' אמר: מלאכה גדולה אני עושה (ג), והנה נחמי' לא בנה בעצמו את חומת ירושלים, רק הי' מסדר ומתקן את כל הצריך להשלמת הבנין. ג) גם דעת אונקלוס מצאנוה מפורשת הפך זאת, כי על: ויבא הביתה לעשות מלאכתו (ראשית ל"ט) תרגם: למבדק בכתבי חשבניה; ובדיקת כתבי החשבון גם היא איננה שנוי טבע הדברים. ד) הוצאת המשאות ביום השבת היא אסור תורה, ונכלל בכלל: לא תעשה מלאכה, וירמי' הנביא הוכיח עליה בפירוש (יז): ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת, ואחר זאת אמר המאמר הכולל: וכל מלאכה לא תעשו; והנה לפי דעת רה"ו ז"ל לא ידעתי למה תקרא מלאכה, והלא איננה שנוי טבע הדברים מברייתם. ואולי הרב הזה נשען על אמרם בתוס' מסכת שבת שההוצאה מלאכה

נרועה;

מלאכה שעובד בה האדם לעצמו או לאחרים לימים רבים, כמו עבודה שבשדה לחרוש ולזרוע ולנטוע ולקצור, וכן תופר וכותב ספרים וביוצא שנעשה לימים רבים, כמו הקוצר להכניס לכל השנה ותופר בגדים להיות לתשמיש ימים רבים, ואינן צריכין להעשות ביום השבת שיצטרכו להם, אלא נעשים קודם לכן ימים רבים, גם משתמרים לאחר כן ימים רבים, לבד מלאכת אוכל נפש שהתירה התורה ביו"ט, כלן אינן יכולין להעשות קודם י"ט מבלי שיפוג טעמן, ולא הותרו להעשות שמורים לימים רבים, אלא מה שצריך אוכל להשיב נפש ביום הזה; על כן אסור לקצור או לטחון בי"ט שכלן מלאכת עבודה הן." והנה נשמר היטב מהכניס בתוך מושג מלאכה מלבד הציון הסוגי יותר מציון אחד, והוא שנוי טבע הדברים מברייתם, ובזה הרחיב הקף המושג; ובמושג המין מלאכת עבודה הוסיף המבדיל, והוא העשוי לימים רבים, והרבה בזה התוכן, וגם כי לא הודיענו למה תקרא המלאכה הנעשה לימים רבים בשם מלאכת עבודה, אולי כונתו ג"כ כפי מה שפרשנו בדברי הרמבמ"ן ז"ל, כי המלאכה הנעשה לימים רבים נקשרת בעמל ויגיעה, וע"כ יאות לה שם מלאכת עבודה· והנה צדקו דבריו בזה, כי הם מסכימים עם דעת בעל מגיד משנה, והרב הזה הוסיף לנו באור אחר, למה תקרא המלאכה ההיא בשם מלאכת עבודה, והוא מפני שהיא נעשה ע"פ רוב ע"י עבד, והיא הנאסרת ביו"ט · אך בכל זאת לא ישרו דבריו בעיני בענין באור מושג מלאכה מסבות רבות: א) ידענו, כי שמות מלאכה ומלאך שניהם משרש אחד לאך נסתעפו, רק שהשם מלאכה מורה הפעלה והשם מלאך ירמוז העצם אשר נעשה על ידו הפעלה, והנה אם כדעת רה"ו ז"ל, שענין מלאכה פעלה הנעשה ע"י שנוי הטבע, גם שם מלאך היה צריך להורות עצם שבא לשנות טבע הדברים מברייתם, ומעולם לא עלה על דעת אדם לאמר כן, כי המלאכים ששלח יעקב אל

היחס המה, ר"ל כאשר ירבה ההקף, כן ימעט התוכן, וכאשר ימעט ההקף, כן ירבה התוכן.

וגם בשם מלאכת עבודה אמר, כי כל מלאכה שאין בה צורך האדם מיד, כי אם הכשר ותקון המביא אל הצורך ההוא תקרא מלאכת עבודה. ולא ידעתי לכון דבריו, כי ענין אין בה צורך אדם מיד לא נזכר לא בבאור עבודה ולא בבאור מלאכה, ואיך יולידו שני המושגים האלה ענין חדש, לא נכלל מעולם בהפרדם? ואולי כונת רבנו, כי אם אין בה צורך האדם מיד רק לימים רבים, יש בה עמל רב, ולכן נעשה ע"פ רוב ע"י עבד, ונקרא ג"כ מלאכת עבודה, וכדעת בעל מגיד משנה (פ"א מהלכות יו"ט); ואולם אם גם נניח כי ענין עבודה, פעלה קשה הנקשרת ביגיעה, והיא הנעשה לימים רבים, וכאשר יעיד שרשו עבד, שהוא מורה פעלה ביגיעה, הנה לא אבין, איך יתכן לפי דעת הרמבמ"ן לחבר שם מלאכה עם עבודה, אחרי אשר הניח, כי כל מלאכה היא עם כשרון המעשה, הנה ענינה הפך העבודה, שהיא בלי כשרון המעשה לפי דבריו, ואיך יחֻברו שני מושגים מתנגדים.

ובדברי הרב רבי הירץ וויזל ז"ל בבאורו על ספר ויקרא (כ"ג, ג') ראיתי ג"כ שהתאמץ לפרש מושג המלאכה, וז"ל: „שם מלאכה אינו נופל אלא על מעשה אומן, שמשנה בו טבעי הדברים מברייתם, כשיהי' השינוי להועיל, כי המקלקלין פטורין, והתורה אסרה המלאכות, לא העבודות, כי לא נאמר: לא תעבוד ביום השבת, ולכן מותר לטלטל שלחנות וכסאות למקובות רחוקים בשביל האורחים, וכן לרוץ ברחובות ולהוליך כלים ברה"י, שאם הן עבודות אינן מלאכות, שבמעשיו אינו משנה דבר, ולכן אינו עובר עליהן בלאו, אבל הן בעשה, כי העושה רק מעשה חול שלו בשבת, אינו מקדש היום לאלהיו אלא לעצמו, וזהו שאמר; ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך וגו'." ובענין מלאכת עבודה כתב (שם, ז'), שהונחה על כל

מלאכה

וגם בדברי הרמבמ"ן ז"ל בבאורו על התורה (שמות י"כ, ט"ז) ראיתי דברים לא ידעתי לכונם, כי כתב שם בבאור שם מלאכה: „כל פעולה הנפעלת בכח האדם ועמל איבריו עם כשרון המעשה כאשר יאות אל התכלית המכוונת בפעלה ההיא תקרא מלאכה וגו׳, ואם אין בה עמל האברים, כי אם הכשר המעשה הנתלה בחכמה ומחשבות הנפש המשכלת, תקרא בשם מלאכת מחשבת, בל"א (מיינע קונסט) וגו׳, וכל פעלה הנעשה בלי כשרון המעשה הנזכר׳, כי אם בעמל האברים לבד תקרא עבודה, וכל מלאכה שיש בה עמל שאין בה צורך האדם מיד, כי אם הכשר ותקון המביא אל הצורך ההוא, תקרא מלאכת עבודה. ולזה אין בכללה מלאכה שהיא לצורך אוכל נפש מיד, ותדע מדוע לא הכניסו חז"ל כגדר מלאכה הנאסרת בשבת ויו"ט, כי אם מלאכה שהיתה במשכן."

והנה בתחלה פרש מושג המלאכה, שהיא פעלה הנפעלת בכח האדם ועמל אבריו עם כשרון המעשה הנאות אל התכלית הנרצה, והורנו בזה, כי שלשת ציונים מעמידים מושג המלאכה, ר"ל הציון הסוגי, פעלה, ושני ציונים מיניים עמל האברים וכשרון המעשה; ואח"כ חלק את המושג ההוא לשני מינים, מלאכת מחשבת ומלאכת עבודה, וידענו, כי אם יחלק הסוג למינים רבים, יקטן ההקף וירבה התוכן, ר"ל, קבוצת הציונים המעמידים המושג ההוא, ד"מ, אם נחלק המושג חי למיני אדם, בהמה, דג ועוף ודומיהם, הנה יקטן הקפם, כי הקף האדם מִצער מהקף החי, שהוא כולל תחתיו גם אשר אינם משכילים, ואדם כולל רק המשכילים; אך התוכן ירבה, כי קבוצת ציוני האדם רבה מקבוצת ציוני החי. ואחרי אשר באר ציוני המלאכה, שהם פעלה הנפעלת בכח האדם ועמל אבריו עם כשרון המעשה הנאות לתכלית הנרצה, איך יאמר, כי המין מלאכת מחשבת תציין רק כשרון המעשה בלתי עמל האברים; וכלל נכון הוא, כי ההקף והתוכן מתהפכי

היחס

העצה, יוסר עמה חלב רב המחובר בה בצד הפנימי,
וכמו שאמרו בת"כ: להביא את החלב הסמוך לאליה,
וזהו חלב שבין הפקוקלות׳ והרב רבי הירץ וויזל ז"ל
חשב הפרוש הזה רחוק מדרך הפשוט; ולפי דעתי נכון
הוא מצד דקדוק הלשון, כי אם ראוי לבוא המתואר
בכנוי ובסמיכות, יהי׳ זה בשלשה פנים: א) שיקדם
השם המגביל ויבוא בסמיכות, והשם המוגבל יסומן
בכנוי, כמו: אם שנותי ברק חרבי, (דברים ל"ב).
חרב הברק אשר לי, (איין בליטצענדעס שווערט); ונחת
זרועו יראה (ישעי׳ ל׳), זרוע הנחת אשר לו, (זיין
הערניעדער פאָהרענדער ארם); כעס קרבנם (יחזקאל
כ׳). קרבן הכעס אשר להם (איהר ערגערליכעס אפּפער),
ושמוש הזה רגיל למליצים. ב) אם יסומן הכנוי בשם
המגביל, והמוגבל יבוא בסמיכות, כמו: אלילי כספו
ואלילי זהבו (ישעי׳ ב׳) אלילי הכסף אשר לו (זיינע
זילבערנען געצען); בית תפלתי (שם נ"ו), בית התפלה
אשר לי (איין בעטהויז), ודומיהם רבים. ג) אם יסומן
הכנוי בשם הנסמך, והסומך ישאר בלי כל שנוי, ויפורש
כאילו יהסר הנסמך, כמו: ולבש הכהן מדו בד (ויק׳
ו׳) שעורו: מדו מד בד (זיין ליינענעס קלייד); הנני
נותן לו את בריתי שלום (מדבר כ"ה), בריתי ברית
שלום; ידיכם חטא, (ישעי׳ ל"א), ידיכם ידי חטא;
מרכבותיך ישועה (חבקוק ב׳), מרכבותיך מרכבות
ישועה, וכן: כסאך אלהים (תהלים ל"ה), שעורו:
כסאך כסא אלהים, ואין אלהים נחשב לנשוא המאמר,
כי אם הוא חלק מהנושא (דיין געטטליכער טהראָן),
ולפעמים יפורש הכפל: גביעי גביע הכסף (ראשית
מ"ד), והרמבמ"ן ז"ל תרגם: כעהאליך; ולפי דעתי אין
צורך, כי בעבור הדבק הכנוי עם הסמיכות יאמר כן;
והנה גם חלבו האליה שעורו: חלבו חלב האליה, ר"ל
הנקשר בו. עכ"פ השם חלב אם יבוא לבדו, יורה הסוג,
ובהסמכו אל שמות אחרים, ירמוז המינים; וזאת
תעיד, כי קדם הציור הכללי לציור החלקי.

שור) הוא מודה שהוא מורה תותב קרום ונקלף· ואם נאמר כי בשובו על שם אחר יורה הדבר המובחר בצד השאלה, כמו: ושפתו כמעשה שפת כוס פרח, (מלכים א׳ ז׳), אשר עקר הוראתו האבר הסוגר חלל הפה, ואף גם זאת יורה גם מסגרת הכלי, כן יורה חלב בשובו על שם אחר כל דבר מובחר, בעבור אשר החלק הפרטי אשר יורנו עקרית, הוא דבר מובחר שבבהמה, זה לא יתכן, כי השאלה יש לה מקום, אם המושג המגביל אשר תסמך אליו המלה, או אשר תשוב אליו בכנוי אין לו כל יחס אל המושג העקרי אשר למלה ההיא, וגם איננו נכנס בגדר המושג אשר רגילה להתחבר עמו המלה המוגבלת, ד״מ, שפת הים או שפתו הנזכר למעלה, הנה הים או הכלי אין להם כל יחס אל מושג האבר אשר יצוין בראשונה ע״י השפה, וגם אינם נכנסים בגדר המושג אשר רגיל להתחבר עמו שם שפה שהוא הפה, וכן: חלב הארץ או חלבו הנזכר למעלה, שהוא מוסב על הפרי, הנה הארץ או הפרי אין להם כל יחס אל מושג חלק השמן שבבעל חי, וגם אינם נכנסים בגדר המושג אשר רגיל להתחבר עמו שם חלב שהוא החי; ואולם אם המושג המגביל אשר תסמך אליו המלה או אשר תשוב עליו, מתיחס אל המושג העקרי אשר למלה ההיא, או הוא נכנס בגדר המושג אשר רגילה להתחבר עמו המלה המוגבלת, אין מקום לשאלה, ד״מ, השם חלב ענינו בבואו לבדו החלק השמן שבבעל חי, שהוא תותב קרום ונקלף, לא ישבות מהורות ההוראה הזאת, גם כי יהי׳ בכנוי וישוב על שמות שעיר או שעירה הנזכרים לפניו, ולא יתפוש ההוראה הנשאלת, כי שמות שעיר, שור וכשב כלם פרטי גדר אחד בעל חי המה, וכאשר הונח שם חלב על הוראת תותב קרום ונקלף, בהסמכו לכל פרטי הגדר ההוא היתה לו ההוראה הזאת· ובוחר אני בדברי הרמב״ן ז״ל, אשר פרש ענינו שיקריב ממנו חלבו באליה תמימה, כי אם יסיר האליה תמימה עד

העצה

הנגה סביב (יחזקאל א׳)؛ מנגה ממטר דשא מארץ, (שמואל ב׳, כ״ג). על כן אמר בלשון עתיד תהי׳, כי הי׳ דבר תמידי, וכמו שאמר במקום אחר: ובערב יהי׳ על המשכן כמראה אש עד בקר, כן יהי׳ תמיד הענן יכסנו, (מדבר ט׳).

הערה. ויתכן לפרש, כי על כן אמר: קרנים מידו לו, ברבוי הזוגי, כמו ידים, רגלים, להורות על שני המראות, ר״ל, מראה הענן ומראה האש שחברו להם יחדיו, להיות לישראל לענים כלימי היותם במדבר.

וכן בשם חלב כתב בבאורו על ספר ויקרא (ג׳ ט׳), כי הונחה המלה הזאת על כל המיטב והמובחר שבכל דבר, כמו: ואכלו את חלב הארץ, (ראשית מ״ה, י״ח), חלב כליות חטה (דברים ל״ב, י״ד), בהרימכם את חלבו ממנו (במדבר י״ח ל׳), וכמו שפרש רש״י ז״ל חלבו המובחר שבו, ומהו האלי׳ התמימה וגו׳, וכן הוא שם פרטי על חלק השמן שבבעל חי, שהוא תותב קרום ונקלף, אלא שאם נזכר חלב סתם, הוא שם פרטי על תותב קרום ונקלף؛ ובהוראתו הכללית צריך להסמך אליו הדבר האחר, ושם חלב יהי׳ בכנוי, ע״כ אמר בשעיר נשיא: ואת כל חלבו (ד׳ י״ט). בכנוי, וגם בשעירת נשיא: ואת כל חלבה בכנוי, מפני שהוא כולל כל דבר מובחר (יעויין בדבריו). והנה מלבד אשר נעתק מדבריו (ג׳, ג׳), אשר הוכיח שם מבנין הלשון כדברי הרמב״ן, כי עקר הוראת שם חלב תותב קרום ונקלף, ואשר איננו כן יקרא שומן, כי שורש אחד לו עם הלב בשני קמצין, וע״כ יורה דבר נבדל؛ ולפי זה גם בהסמכו אל דבר אחר יורה כן, הנה לא יוסבל היות השם לבדו מורה החלק השמן שבבעל חי, ובשובו אל שם אחר ע״י כנוי, יציין כל דבר מובחר؛ ונהפוך הוא, כי הסוג יסמך אל מושג אחר או ישוב אליו בהיותו מין. גם לא ידענו מאיזה טעם יוכל להפריש בין הסמיכות ובין הכנוי, כי בסמיכות (חלב

שור)

וכן פרש"י בשם המדרש: ביום הראשון נבראו וברביעי צוה עליהן להתלות ברקיע. ואולי שעור ויעש, שעשה כבר, כמו: ויאמר ה' אל אברם (בראשית י"ב, א') לפי פרוש הראב"ע; וידבר ה' אל משה (שמות ו', כ"ט. ויקרא כ"ה, א'). (ויעוין בספר ארכעאלאגיע לחכם יאהן חלק ראשון. §. 5) ובענין הכתוב: ונגה כאור תהי', לא נוכל להודות לפרושו; כי אין הנביא מדבר על הנפלאות שיעשה ה' באחרית הימים, כי אם מספר הקורות הנפלאות, שקרו את האומה הישראלית בימי צאתה ממצרים, כמו שפרשו המפרשים. ומלת כאור קשה באמת, אם נפרשה בהוראתה הסוגית, כי אז לא תאות למשל, ולא תכין לבאר הנגה, אשר גם היא אחד ממיני האור. ואם יחשוב החושב, כי רב הצורך באור השמש מאור אחר, וע"כ השבויטו המגביל, ורמזו בו הזהר השמשי, כמו מלת לחם; הנה אם גם נניח זאת, בכל זאת המלה מסופקת, כי יש לה ההוראה המינית וההוראה הסוגית, ואיך תוכל לבאר המין, ומלבד זה לא נקבל, כי הועלה הזהר השמשי להצטיין במלת אור לבדו, כי גם באור הירח והכוכבים רב הצורך, וכלם ישלחו קרניהם על הארץ בכל יום שלם, ואיננו דומה למלת לחם אשר שמנו זכרה. אכן לפי דעתי שעור כאור כמו כיאור, וכמוהו: ועלתה כאור כלה, (עמוס ח'), אשר שעורו כיאור, וכן נשנה המאמר הזה (שם ט'): ועלתה כיאור כלה; והנה אמר, כי התפשטה הנגה הנראה לעין העם בעת היותם במדבר, כהתפשט מי היאור, וכן יאמר האשכנזי: זיכטטטרמם, וכונתו על ענן ה' אשר הלך לפניהם, לנחותם הדרך יומם ועל מראה האש אשר נראה להם לילה, ולשניהם קרא נגה; כי ענין השם הזה אור חלש מאור השמש (שימער), כמו אור הירח: ולנגה הירח לא יאיר לך, (ישעי' ס'), ואור הברקים: ולנגה ברק חניתך (חבקוק ג'), וגם אור העננים המבהיקים ע"י קרני השמש: כמראה הקשת אשר יהי' בענן ביום הגשם כן מראה

הנגה

ישעי' שאמר: והיה אור הלבנה כאור החמה, שענינו שיחדש השם אור כלבנה ויאיר כאור עצמו ולא יצטרך עוד לקבלו מן השמש, וזהו אמרו: ונגה כאור תהי' שבימים ההם יהי' הנגה שהוא הלבנה כאור שהוא החמה." ואין דבריו נכונים בעיני, כי אם אור בבואו לבדו יורה רק העצם המזהיר כהשמש, לא יוכל להסמך אל גוף אחר; ונהפוך הוא, כי בבוא שם אור לבדו יורה הסוג, ובהדבקו אל מושג אחר יורה המין, וכן יעיד עליו שרשו, שהוא משתמש לכל הגופים המאירים. ומה יענה במאמר: המאור הקטן לממשלת הלילה, ואין הפרש בין אור ומאור, כי אם שהשם אור מורה העצם הבהיר המשליך קרניו סביביו, ומאור הוא הגוף בו ימצא העצם ההוא, ואם אור בבואו לבדו יורה אור השמש, גם מאור צריך שיורה הגוף אשר בו ימצא אור השמש. וגם בפסוק: ויקרא אלהים לאור יום, אשר הביא לחזק דבריו, לא נודה לו שהוא מדבר רק על אור השמש; כי בפסוק (ג') מודיענו, כי נברא העצם המאיר, יהי' אור השמש או אור הכוכבים או אור הירח, שהוא מקבל אורו מהשמש; ואולם לא הגיעו קרני האור אל כל המקומות, כי נמנעו מהגופים העכורים מעבור בתוכם, וע"כ נבדל האור מן החשך, במקום הזה הי' אור, ובמקום אחר חושך. ואחר זאת יאמר, כי קרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה, ר"ל גזרה החכמה העליונה, שלא ישבתו היום והלילה, ויהיו תמיד נאחדים ומחוברים על הארץ, במקום אחד יהי' אור, ובמקום אחר יהיה חשך; ואולם לא נבדלו עוד בבחינת האחור, כי לא נקבע שעורם הזמני, כי אם ברביעי, ואז הגביל יחס המאורות אשר ברא כבר ביום הראשון, אל הארץ; גם בבחינת שיעור מרחקם להאיר עליה, גם בבחינת זמן תנועתם להיות למועדים לימים ולשנים, ע"כ אמר: יהי — להבדיל — והיו לאותות — והיו למאורות — להאיר — ויעש — ויתן — להאיר, הלשונות האלה מורות על קביעת היחס, ולא על בריאת הגופים, וכן

אדמה, כי לפי דעתי נהפוך הדבר; כי כל המושגים נולדו ע"י הפשיט הציונים הכוללים וחברם לאחדות, והנה ההפשטה הזאת צריכה לחריצות השכל להשמיט הציונים הנבדלים ולחבר לאחדות הדומים הכוללים לכל פרטי הציורים; ע"כ מעטה בימי הקדם, וכאשר יוסיפו בני האדם להשכיל וללטוש את כח מחשבתם, כן יוסיפו להפשיט בשכלם, וזה דבר לא יסתפק בו אדם' ואחרי אשר בימים הראשונים מעטה ההפשטה, מעטו גם המקרים הכוללים אשר העמידו המושגים; וכאשר ימעט תוכן המושגים כן ירבה הקפם, ע"כ קדמו המושגים הגבוהים או הרחבים, ולא היו להם המושגים השפלים או הצרים לחומר, כי אם המוחשים הם המציאו להם זעיר ציוניהם, ואחרי אשר הוסיפו בני האדם להפשיט מקרים ולחברם לאחדות, הולידו גם מושגים שפלים רבי התוכן וצעירי ההקף.

והנה מלבד הדברים הפשוטים האלה גם ימצא המשכיל אמת דברינו בהצורך לציין הציור החלקי ע"י הסמך השם אל מושג אחר מגביל: אור הירח, אור הכוכבים, כי החבור הזה ילמדנו המצא השם לפני הראותו בסמיכות, והבנות המין ע"י הצמיד הסוג אל המבדיל, א"כ קדם הסוג למין. ומאלה תקיש גם על שאר השמות, אשר יתפשו לבדם הסוג והמבדיל, כי אחר הסוגים נולדו, כמו שם זהר, שהוא מורה האור החזק כאור השמש, ושם נגה שהוא מציין רק האור החלש כאור הירח.

ובדברי הרב רבי הירץ וויזל ז"ל במאסף לחדש שבט תקמ"ה ראיתי דברים לא ישרו בעיני. כי כתב שם על שם אור שהוא מורה בבואו לבדו, רק העצם המזהיר מהשמש; ובהורותו עצם בהיר מגופים אחרים, צריך לסמכו אל ירח, נר ודומיהם. וע"פ זאת באר הכתוב: ונגה כאור תהי' קרנים מידו לו, (חבקוק ג'): „זאת הנבואה תזכיר הנפלאות הגדולות שיעשה ה' באחרית הימים, שאחת מהן מצאנוה מפורשת בנבואת

בכלל ההיתר. שהרי כלם העוף משריץ אותם׃ וכן לענין כסוי הדם חולקין ב״ש וב״ה (חולין פ״ט): ב״ש אומרין: אין מכסין אלא בעפר, וב״ה אומרים: מצינו אפר שנקרא עפר שנאמר: ולקחו מעפר שרפת, וע״ז השיבו ב״ש: עפר שרפה איקרי, עפר סתמא לא איקרי; הכונה להם, כי באמור התורה: וכסהו בעפר, כונתה בעפר הארצי, שהוא הרגיל; ואולם ב״ה דעתם, כי הונח שם עפר על כל דבר המתפורר, ואף על עפר הנולד משרפת הצמחים ושאר גופים קשים, וכיון שכונת המצוה הכסוי, מה לי אם הוא העפר הרגיל, או אם הוא העפר הנולד מהשרפה· ונפסקה הלכה כב״ה׃ וכן מצאנו לענין יד הכשרה להנחת תפלין, יש מי שדורש (מנחות ל״ז) שהוא שמאל מפני שכתוב: אף ידי יסדה ארץ, וימיני טפחה שמים וגו׳, ועל תשובת ר׳ יוסי החורם מצינו ימין שנקרא יד שנאמר: וירא יוסף כי ישית יד ימינו, השיבו: יד ימינו איקרי, יד סתמא לא איקרי׃ והנה יראה הרואה במעט התבוננות, כי אין מקום לדרש הזה· וגם איננו מוסכם מחכמים אחרים, שהרי נזכר שם: ר׳ יוסי אומר אינו צריך, הרי הוא אומר: וקשרתם וגו׳, רב אשי אומר ידכה וגו׳; ונהפוך הוא, כי יד כולל שניהם הימין והשמאל, וגם אין בשמאל יתרון הצורך מהימין, והנה מצאנו וישלח אהוד יד שמאלו (שופטים ג׳), ויוכל אדם לדרוש: יד שמאל איקרי, יד סתמא לא איקרי, והנה אין היד לא ימין ולא שמאל! ובמנחות (י׳) מצאנו בפרוש הפך הדעת הזאת, שהרי נזכר שם בברייתא: ר״ש אומר: כל מקום שנאמר יד אינה אלא ימין·

והנה יחשוב החושב, כי גם באלה קדם הציור החלקי לציור הכללי, ואולי גם יחזיק מחשבתו ע״י אמרו, כי המושגים הגבוהים אחרו להבנות מהמושגים השפלים; כי היו אלה להם לחומר, להפשיט ציוניהם הכוללים ולהוליד מושגים אחרים, כהיות המוחשים חומר למושגים המופשטים מהם ראשונה, ולפי דעת זאת יהי׳ מקור המושגים הגבוהים האלה בפעלת השכל מבלי עזר החוש, תחת אשר המושגים השפלים והראשונים מקורם בפעלת השכל באמצעות החוש· ואנכי לא כן

אדמה,

עליו, פסול, והוא כפי מה שפרשנו, כי האזוב הכשר הוא המין המצוי; וז"ל הרמב"ם הלכות פרה (פרק י"א, הלכה ב'): „והאזוב שקורין אותו אזוב בייחוד הוא הכשר, והוא האזוב שאוכלין אותו בעלי בתים, אבל זה שקורין אותו אזוב יון ואזוב כוחלית ואזוב מדבר פסול·" ובעבור שהוא מצוי בכל הבתים, השמיטו המבדיל וקראהו כן סתם, וכן הזכירה אותו התורה· וכן בברכות (ל"ה) ובבא מציעא (פ"ז) אמרו: כרם זית איקרי, כרם סתמא לא איקרי, בעבור אשר רוב הכרמים נטועים בהם גפנים· אך יש מקומות אשר אין מוכרע בידם, אם כונה התירה על מין מיוחד, ואף שהוא רגיל יותר ממינים אחרים, או אם כונה בזכרה השם לבדו להכשיר כל המינים, בעבור אשר הונח השם להוראת כל הסוג, וחולקין בדבר, כפי אשר נוטה סברת כל אחד ואחד· וכן במחלוקת החכמים הנזכרת למעלה בענין מים הכשרים לקדוש (זבחים כ"ב) שמואל אומר: מים שאין להם שם לווי, יצאו מי כיור שיש להם שם לווי, ובברייתא פליגי תנאי, חד מכשיר רק במי מעיינות, וחכמים מכשירין בכל מימות· והנה דעת הפיסלין, כי כונה התירה במלת מים, רק על מי המעיינות, בעבור יתרון הצורך בהם; ודעת המכשירין בכל מים הפך זאת, כי הונח שם מים לכל הסוג· וכן בענין הדבש הלקו בבכורות (ז') שדעת ר' יעקב בברייתא שרץ עוף טמא אי אתה אוכל, אבל אתה אוכל מה שעוף טמא משריץ, ואיזה? זה דבש דבורין, יכול אף דבש הגזין והצרעין וגו', מרבה אני דבש דבורין שאין להם שם לווי, מוציא אני דבש הגזין והצרעין שיש לו שם לווי; הכונה, אחרי שהיתר הדבש איננו מפורש בתורה, רק נלמד מכח הדיוק שרץ עוף וגו', אבל אתה אוכל מה שעוף טמא משריץ, הסברא נותנת, שיהי' מותר הפחות ולא כל מיני הדבש, וכיון שדבש סתם היא דבש הדבורים, בעבור שמשתמשין בו לרוב, יהי' שאר הדבש אסור; ואולם דעת תנא דמכשירין (ז') הפך זאת, שאם היה מפירש בתירה היתר הדבש, הייתי אומר שהכונה רק על הדבש הרגיל, והוא של דבורים; עכשיו שלומדין איתי ממדרש: שרץ טמא אי אתה אוכל ואתה אוכל מה שעוף טמא משריץ, הרי כל מיני הדבש

בכלל

אור הירח, אור הכוכבים; ואם לא יסמך אל מושג אחר, ישאר על הוראתו הסוגית.

הערה. גם בתלמוד חולין (קיג) השרישו הכלל הזה, כי בבוא השם לבדו, יתפוש כל הסוג, ובהורותו המין, צריך לסמכו אל מושג אחר מבדיל, שהרי אמר שם ר' אלעזר: אמר קרא: וישלח יהודה את גדי העזים, כאן גדי העזים, הא כל מקום שנאמר גדי סתם, אפי' פרה ורחל במשמע. והוא האמת, כי השם לבדו כולל כל המינים; ואולם שם (ס"ב) מפורש הפך זאת, שהרי אמרו שם: אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב כוחלי, ונפסק להלכה, הרי מבואר ששם אזוב הנזכר בתורה הוא מין מיוחד, ולפי דעת ר' אלעזר הי' ראוי שנשפוט ג"כ, בעבור אשר הורגלו בלשונות אזוב יון, אזוב מצרים, שם אזוב הנזכר בתורה לא אזוב יון ומצרים בלבד, אלא כל המינים במשמע ודבריהם בעצמם מתמיהים, האם מפני שהוא אזוב יון, לא יקרא גם אזוב סתם, והוא כאלו תאמר על זאב: חית היער נקרא, חיה לא נקרא. ובמקומות אחרים אין מוכרע בידם, אם כונה התורה בזכרה שם היחוד על הסוג או על מין מיוחד; ומהם בזבחים (כ"ב) חולקין בענין המים הכשרים לקדוש, חד מכשיר רק במי מעיינות הנקראים לפי דעתם בשם מים סתם, ופוסל כל מים שיש להם שם לווי; וחד מכשיר בכל מימות, וכן בענין הדבש חלקו בבכורות (י') חד מתיר רק דבש דבורין, ואוסר שאר דבש. באמרו: מוציא אני דבש הגזין והצרעין שיש לו שם לווי, ואחרים מכשירין כל מיני דבש. והנה לפי דברי, כי אף שהונח השם להוראת כל הסוג, בכל זאת כאשר יהי' רוב הצורך והשתמש במין אחד, יעתק מהוראת הסוג להוראת המין, יתבארו היטב דברי התלמוד. כי הענינים אשר נזכרו קודם מתן תורה בשמות לווי, ואעפ"כ הזכירתם התורה לענין דין מה בשמות היחוד, יש לומר, כי כונתה להכשיר כל הסוג, בעבור אשר הונח השם להוראת הסוג; אפס אם יהי' רוב השתמש והצורך במין אחר, יש לומר ג"כ, כי כונתה על המין הרגיל, וע"כ השמיטה המבדיל, וסמכה על המבין. ע"כ אמרו בחולין (ס"ב): אזוב, ולא אזוב יון ולא אזוב כוחלי וגו', ופרש שם אביי: כל שנשתנה שמו קודם מ"ת והקפידה התורה עליו.

הפעלה אשר נעתקו מהוראת פעלה קלה אל הוראת פעלה חזקה כמו פעל שמע · אשר ענינו קבלת הדברים ע״י חוש השמע (הערען), והועתק ג״כ אל השמיעה בכונה (צוהערען); הנה השמיעה הפשוטה נכללת בשמיעה בכונה, ותתיחס אליה כיחס החלק אל הכלל, וכן הכה עקר הוראתו (שלאגען), והועתק אל הבאת מיתה (ערשלאגען), וכן קרוב ענינו התנועה אל העצם, והועתק אל הוראת הפגיעה לנזק: כל קרוב אליך (תהלים ל״ב)· והקרוב אל האמת, ׳כי קדמה הוראת הציור החלקי להוראת הציור הכללי, כי קדמה קבלת הציורים החלקיים בטבע, וגם נקראו בשם לפני הציורים הכלליים אשר נולדו ע״י הרכבת הציורים החלקיים. והנה במשלים אשר מושגם זמני אין צורך להזכיר זאת, כי יעיד שרשם את דרך העתקתם·

ב) יחס החלק אל הכלל ההקפי, ר״ל אשר ציוריו החלקיים או המינים נכללים תחת הציור הכללי או הסוג, ד״מ: לחם אשר הונח להוראת כל דבר מאכל כמו: לאכל לחם (ראשית ל״א), והועתק בייחוד להוראת מאפה הקמח והכוים, מפני רוב השתמש והצורך בו, וכן מנחה יציין כל דורון המובא מקטן לגדול, והועתק להורות בייחוד הקמח הקרב לגבוה, מפני רוב השתמש בו אצל הקרבנות (יעוין בדברי הרמבמ״ן ז״ל ויקרא ב׳, א׳), וכן חרב הונח לכל כלי משחית: כי חרבך הנפת עליה (שמות כ׳); ומגדולתיך יתוץ בחרבותיו (יחזקאל כ״ו), והועתק בייחוד להוראת הסייף, מפני רוב השתמש והצורך בו· ויתבונן המשכיל, כי רק רוב השתמש והצורך במין אחד יסבב העתקת המלה מהוראת הסוג אל הוראת המין ההוא; ואולם בלעדי זאת לא יתכן השם הסוגי להורות המין, בלתי אם יסמך אל מושג אחר מבדיל, כמו אור אשר הוראתו הסוגית עצם בהיר המשליך קרניו סביביו, ובהסמכו אל שמות אחרים יורה מינים רבים מהעצם ההוא, כמו:

אור

והועתק להוראת המרחב הכביר ממעל לארץ אשר בו תלויים הגלגלים העליונים: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (שם), וכן אי יורה המחוז הסמוך אל הים (קיסטענלאנד): דמו יושבי אי (ישעי' כ"ג), וגם חלק הארץ המוקף מים מכל צדדיו (אינזעל): איי אלישע (יחזקאל כ"ז). ואלה היחסים הפניסיים אשר העירו מניחי הלשון, להעתיק המלה מהוראתה אל הוראה אחרת:

א) יחס החלק אל הכלל הנצמד, ר"ל אשר ציוריו החלקיים נכללים בתוך הציור הכללי, כמו מלת ארץ הנזכרת, הוראת היבשה נכללת בתוך הוראת החלק המיוחד מן הארץ, והוראת החלק המיוחד מן הארץ נכללת בתוך הוראת כל הארץ, וכן בשאר שני המשלים הנזכרים. וכן במושגי הזמן, כי משפט אחד לדברים הנמצאים זה אצל זה ולדברים הנמצאים זה אחר זה, ד"מ, חדש יציין תחלת העת אשר נגלה בה אור הלבנה על פני הארץ: מחר חדש ונפקדת (שמואל א', כ'), וגם כל עת תקופת הלבנה עד שובה למקום צאתה: החדש הזה לכם ראש חדשים (שמות י"ב), וכן שבת יורה הכנס ליל יום השביעי, כי הוראת שרשו הפסק ממלאכה, ויציין גם הוראת כל יום השביעי; הנה ההוראה האחת נכללת בתוך האחרת. וכן במלות המציינות פעלה הנשלמת במשך הזמן, והועתקה המלה מהוראת התחלה אל הוראת כל הפעלה, כמו פעל חלץ אשר ענינו שימת החרב על חלצים, והועתק אל הוראת כל הכנת המלחמה: החלצו מאתכם אנשים (מדבר ל"א); הנה שימת החרב על חלצים נכללת במושג כל ההכנה, ותתיחס אליה כיחס החלק אל הכלל. וכן נשא עקר הוראתו הגבהת הדבר ממקומו: וישא את רגליו (ראשית כ"ח); ואשא את היין ואתנה למלך (נחמי' ב'), והועתק ג"כ אל נטילת הדבר: לא חמור אחד מהם נשאתי (מדבר י"ו): נושא עון ופשע וחטאה (שמות ל"ד). וכן במלות

הפעלה

פרק שני

העתקות הדבור או הפשוטות·

אחרי אשר בארנו את מושג ההעתקות לכל מיניהן בכלל, נשוב ונשים עינינו אל הבאור הפרטי למינים האלה והידיעות המסתעפות ממנם· — מושג ההעתקה הפשוטה יתכן בשני דרכים: א) אם תשנה המלה הוראתה ותעתק מהוראתה העקרית אל הוראה אחרת; ב) אם לא תשנה את הוראתה העקרית, רק נעתקת מיחסה הרגיל אל יחס אחר, בעבור אשר נמשל המושג הראשי אל עצם אחר, כאשר הראינו למעלה· ונחלקות ההעתקות בדרך הראשון לשלשה מינים, והם: העתקת יחס פנימי, העתקת יחס חיצון והשאלה·

I. העתקת יחס פנימי·

המין הראשון הוא העתקת המלה מהוראתה העקרית אל הוראה אחרת בעבור יחס פנימי שביניהן, כיחס החלק אל הכלל; ומתולדת הנפש, כי מדי עלות בזכרונה ציור אחד, יתעורר גם ציור אחר המתיחס אליו, לכן הועתקה המלה מהוראה אחת אל הוראה אחרת; וההעתקה הזאת נקראת בלשון העמים סינעק־דאכע (Synecdoche) ד"מ: ארץ אשר הוראתו היבשה: ויקרא אלהים ליבשה ארץ (ראשית א׳), וגם חלק מיוחד מן היבשה לישיבת עם (זמ"ד): בארצותם בגויהם (שם י׳), וגם כל הכדור אשר אנחנו יושבים עליו: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (שם א׳), וכן שמים הונח להוראת הגלגל האוירי המקיף את כדור הארץ: ויקרא אלהים לרקיע שמים (שם),

והועתק

ולא אכחד, כי ישובו איזה מהמליצות ההעתקיות להעיר הכח המדמה בנפש השומע, וגם כי לא יכון המליץ אל זאת; כי ע"פ רוב יכינו פעלות כח ידוע לסבב הכח ההוא בנפש השומע· אכן אם יכין הכח המתעורר בנפש המדבר להעיר בפעולותיו הדומה לו בנפש השומע, איננו מן ההכרח, שיסבב בה את הכח ההוא הדומה בלתי אמצע, ויוכל להיות, שיסבב המליץ במאמרו התפעלות בנפש השומע, ועוצם ההתפעלות יפַעֵם כח דמיונה, להביא לפניה כל הציורים הנקשרים בצד מה בציור המאמר ההוא, כמו במשל: ומתיך בחרב יפולו וגבורתך במלחמה, אשר הזכרתי למעלה; באמרו, כי מקרה הגבורה יבטל, ולא יראה ממנו דבר, יעורר בשומע התפעלות התמהון, וההתפעלות הזאת תאושש כח דמיונו, להעמיד לפניו ציור כל המלחמה ותכוסת אנשי החיל·

והנה ע"פ הדברים אשר הזכרנו עד עתה, הראינו לדעת, כי כל ההעתקות תתחלקנה לשני סוגים; הסוג הראשון כולל העתקות המלות או הפשוטות, ויסודן בלחץ הנפש לסמן התפעליותיה וציוריה לאחרים, ובעשיית השכל להתבונן על קרבת הציורים; והסוג השני תופש העתקות המושגים או המליציות, ומקורן בחוזק ההתפעלות והכח המדמה ותשוקת הנפש להפליג דבר· ואציע הנה ראשנה את העתקות הסוג הראשון·

פרק

וואכנע ווארד וויא געכאוואען · ואולם לפי דעתי בכינת נאמר כן, והשתמש הכתוב במליצת המשנה (דער ווידערהאָהלונג) ר"ל התירה הלבישה התפעלויות האדם הראשון במליצה הזאת אשר ענינה: שנות מלה אחת במאמרים רבים רצופים מעוצם ההתפעלות אשר תפעם בקרב הנפש, כמו: זמרו אלהים זמרו, זמרו למלכנו זמרו, כי מלך כל הארץ אלהים זמרו משכיל (תהלים מ"ז); כל גוים סבבוני בשם ה' כי אמילם, סבוני גם סבבוני בשם ה' כי אמילם, סבוני כדבורים דעכו כאש קוצים בשם ה' כי אמילם (שם קי"ח); רעו עמים וחתו, והאזינו כל מרחקי ארץ, התאזרו וחתו התאזרו וחתו (ישעי' ח') · ואחרי אשר הזכרנו למעלה, כי גם בהגדותיהן הפשוטות יפיקו המדברים התפעלויות חזקות, ואז ילחצו לציינן במליצות הראויות לדביר השירי, אהשיב, כי גם האדם הראשון אשר השתוקק מאיד למציא עזרתה כנגדו ולא מצאה, בהקיצו מתרדמתו וירא לפניו תמונה חדשה, היא הבריתו אשר כלתה נפשו אליה, התעורר בקרבו עוז התפעלות השמחה, וקרא במליצה הנזכרת בשלשו מלת זאת לרמוז אל אשר ראה: זאת (חוה) הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי, לזאת יקרא אשה, כי מאיש לקחה זאת! ואמרי, כי גם בפעם הראשונה כינתו במלת זאת על חוה, כי לפי דמיוני לא הטיב אשר תרגם הארמי: הדא זימנא, וגם האשכנזי אחריו: דיעזעס מאהל, כאלו היתה מלת זאת כנוי רומז לשם פעם; כי הכנוי הרומז משפט התאר לו, להתאחר לשם (בלתי אם הוא נשוא), והי' ראוי שיאמר: הפעם הזאת עצם מעצמי, כמו: בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך (שמות ט'); ואולם רמז במלת זאת על אשתו אשר ראה, ומלת הפעם בודדת, כמו: הפעם אודה את ה' (ראשית כ"ט) · והנה ראינו, כי האדם הראשון אשר לבדו הי' בראותו את חברתו, ואין מדבר אחר אתו אשר יפיק לו את מחשבתו, הגביר התפעלותו להלבישה מעטה המליצה · מזאת נשפוט, כי תולדת המליצות ומושגן לא יפורשו ע"פ התכלית, ר"ל לעורר התפעלות רעהו, כי אם ע"פ הסבה הגורמת · ואשר אמרנו על המליצות בכלל, הוא אשר נאמר על המליצות ההעתקיות בפרט ·

ולא

הנעשה בנפשנו עם ידיעת היות החקוי ההוא כזמן מן הזמנים; אך כאשר הי׳ הציון ההוא נקשר עם מקרים אחרים אינם מסכימים, יתעורר בנפשנו ציור כל הענין האחר ההוא; והנה ע״י השוה יתעורר הדומה·

קשר הציורים הזה יתגלה לנו בשני דרכים, או ע״י התבוננות השכל על קרבת הציורים, או בלתי הבחירה, ע״י התעורר הכח המדמה ע״פ התחזק ההתפעלות, אשר על ידו הציור האחד יעורר האחר· וע״פ זאת העמדנו למעלה הבדל ההעתקות הפשוטות והמליצות בבחינת מקורן, כי הדרך הראשון הוא סגלת ההעתקות הפשוטות, כי באלה ההתפעלות וכח השכל יתגלו לנו בעשייתם; בכח השכל הזה יתבונן האדם על החבור הפנימי והחיצון והדמיון אשר לענינים, ר״ל שהוא שופט שהענינים האלה הם מחוברים או דומים; וע״י זאת, אחר אשר נלחצה הנפש לסמן ציוריה, תתעורר להעתיק המלות ממושג אל מושג, שהם נקשרים ביחס או קרובים בדמיון; ואולם הדרך השני הוא סגלת ההעתקות המליציות אשר לא יפעול השכל בהם מאומה, רק כאשר תתחזק ההתפעלות, גם הכח המדמה תרבה עשייתו, עד שע״י הציור האחד יתעוררו בנפשנו ציורים אחרים הנקשרים עמם ביחס, או קרובים להם בדמיון, וכאשר הציורים האחרים מוסיפים עלילה יתרה בנפש וחולקים לה שפעת העונג, תתפוש הציורים הנוספים ההם תחת הציורים הראשונים, ותציעם לשומע·

הערה· ויש לי להזק מחשבתי בענין תולדת המליצות ההעתקיות מספור תולדת בריאת האדם והצעת הדברים אשר הלבישה בהם תורתנו הקדושה התפעלויות האדם הראשון, כאשר ראה לפניו את אשתו· בהפיל אלהים תרדמה על אבי כלנו וייקץ מתרדמתו, והנהלפניו עזרתו אשר נכספה וגם כלתה נפשו אליה, ויאמר: זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה, כי מאיש לקחה זאת· הנה שלש מלת זאת אשר כונתו על אשתו; ומגלויו נראה, כי שפת יתר הוא, וגם הרמבמ״ן ז״ל בתרגומו השמיטה בפעם השלישית, ותרגם: פֿמאַ

אמככע

עשינו בתוכה, וכן להפך, ציור מלאכה ידועה יעורר ציור המקום אשר נעשה בו. ויחשב ג"כ הנה ציור הזמן והעצם הנמצא בו, ד"מ, ציור החג יעורר ציור חברת הרעים אשר מצאנו בו, וכן להפך, ציור חברת הרעים יעורר ציור החג אשר בו מצאנו החברה ההיא; שני מקרים, והם או ציור הזמן והמעשה הנמצא בו, ד"מ: זכירת עת ידועה תעורר ג"כ זכירת המלחמה אשר היתה בה, וכן להפך, זכירת מעשה ידוע הרגיל בזמן מה תעורר זכירת הזמן ההוא, או שני מקרים המיוחדים לעצם אחד, ד"מ, ציור החשיבה (ענין אריגה) תעורר ציור המחשבה העמוקה הנקשרת עמה;

ב) הציורים המתאחרים, או אשר הם זה אחר זה, והם ציורי הסבה והמסובב. והסבה היא בשני פנים, או סבה פועלת או סבה חומרית. הערת ציורי הסבה הפועלת והמסובב תתכן בשני דרכים: (א) ציור הסבה יעורר ציור פעלתה, ד"מ, ציור היד יעורר ציור המכה המסובבת ממנה, ציור השפה יעורר ציור הדבור, וכן להפך. וזה יתכן עוד ע"פ האופנים המיניים אשר יתבארו למטה; (ב) ציור פעלה הנמצאת בעצם מה יעורר ציור ענין אחר המסבב הפעלה ההיא, ד"מ, ציור הזכירה יעורר ציור המכתב אשר הושם לזכר דבר מה. ציור הסבה החומרית יעורר ציור הדבר הנעשה מהחומר, אם יזכור אדם ציור הכסף, יתעורר בנפשו ציור הכלים הנעשים ממנו;

ג) ציור הסמן והדבר המסומן על ידו, ד"מ, ציור התרועה יעורר ציור האסיפה, ציור השבט יעורר ציור המלוכה.

הדמיון; הציורים הדומים יעוררו זה את זה, ד"מ, כאשר נראה מצבה אחת, יתעורר בנפשנו ציור מצבה אחרת שהיא דומה לה, וסבת הערת שני הציורים הדומים היא, בעבור שהציון אשר בו יסכימו שני הענינים הוא אחד, כי ענין הדמיון הסכמה באיזה מקרים, וכאשר נביט הציון הזה, יתעורר בנפשנו חקוי הציון

הנעשה

על כן אדמה, כי טוב לנו לפרש חק חבור הציודים, ע"פ מושגי היחס הפנימי, היחס החיצון והדמיון, ואז יתבארו כל הדרכים הנזכרים אשר יעוררו בהם הציורים איש את רעהו.

יחס פנימי הוא צרוף הציורים איש אל רעהו כאשר האחד נכלל בתוך האחר, ולא יתכן מציאות האחד בלעדי מציאות האחר, והוא יחס החלק אל הכלל. הציורים האלה יתכנו להיות בבחינת המקום, ואז יהיו ציורי עצם המקום, ר"ל שציור האחד חלק המקום והאחר כללו, או ציורי הדברים הנמצאים במקום, והדבר אחד, כי בשניהם הערת הציורים נוסדת ביחס החלק אל הכלל, או יתכנו להיות בבחינת הזמן, יהיו עצם הזמן, ר"ל חלק הזמן והכלל, ד"מ, כאשר יצייר איש תחלת השבת, נצייר כל היום ההוא, או ציורי הדברים הנמצאים בזמן, כמו פעלה הנשלמת במשך הזמן, וכאשר נצייר תחלתה, נצייר גם כל הפעלה ההיא, ד"מ, כאשר ישיר איש תחלת השיר, נצייר כל השיר ההוא.

ביחס הזה נכלל ג"כ צרוף המין אל הסוג, בעבור שהמינים נכללים בסוג והם חלקיו, והסוג הוא הכלל, ע"כ יעורר הציור האחד את הציור האחר. ע"פ היחס הזה יעורר ג"כ הציור המיני את הציור הפרטי.

יחס חיצון הוא צרוף הציורים שאינם נכללים זה בתוך זה, ומציאות האחד תצוייר בלעדי מציאות האחר; והוא בשלשה פנים:

א) הציורים המתלוים, או אשר הם זה אצל זה, והם שני עצמים, כמו המקום והדבר הנמצא בו, ד"מ: ציור הבית יעורר ציור האנשים הנמצאים בתוכו, וכן להפך; ציורי העצם והמקרה הנלוה אליו, או בחיוב, כאיש ותארו, ד"מ, ציור איש חכם יעורר ציור מקרה החכמה, וכן להפך, ציור חכמת הרפואה יעורר ציור החכם הריפא, או בלתי חיוב, כמקום והמקרה הנלוה אליו, ד"מ, ציור הבית יעורר ציור המלאכה אשר

ציור מיני, תתעורר לצייר כל הציורים המיניים אשר לסוג ההוא, בעבור הדמיון הכללי אשר להם בבחינת הציון הסוגי, אך כאשר הציון הסוגי במינים האלה נקשר בציונים מיניים אשר נבדלים בהם המינים זה מזה, יתעורר אח"כ שכלנו להבדיל הציונים המיניים האלה איש מרעהו, בהגביל יחס הציורים זה אל זה בדרך ההתנגדות, וא"כ חלק ההתנגדות איננו מתעורר ע"י הכח המדמה, רק ע"י הכח המבדיל שהוא מכח השפיטה או השכל.

וגם בענין ציורי היחס החיצון דבריהם אינם מדויקים היטב, כי יש ציורים אשר אינם נכללים בציורי המקום וזמן וסבה, כמו ציורי העצם והמקרה או שני מקרים הנקשרים בעצם אחד, וכן הסמן והמסומן אשר כלם יעוררו זה את זה; אם יזכיר אדם תאר הגבורה, נצייר מהרה האיש אשר נמצא בו התאר ההוא, וכן כאשר נצייר ענין הנשיאה, נזכור ג"כ מושג החשיבות והתפארת הנקשרות עם הנשיאה, וכן כאשר נצייר השבט, נזכור ג"כ מושג המלוכה, ועוד דרכים אחרים אשר יתבארו למטה. וגם המשל אשר הזכיר החכם הנ"ל לבאר חק קשר ציורי הזמן איננו מכון היטב, כי בקשר הזמן שוה העת נכון המשל ממציאת חברת העונג, שהית' ממש בימי החג, והנה יעורר ציור הזמן את ציור המעשה הנמצא בו; ואולם במשל השיר אשר יחל האחד ואנחנו נתמנו, לא ידעתי, איך יעורר ציור הזמן את הדבר הנמצא בו, כי הציור המוליד איננו הזמן, רק תהלת השיר שהוא דבר הנמצא בזמן. וא"ת שדעת החכם הזה בקשר ציורי הזמן גם על הציורים הנמצאים בזמן, וע"כ הביא משלים שונים, המשל הראשון לקשר שוה העת הוא, אם הזמן בעצמו הוא הציור המוליד, והמשל השני לקשר הציורים באחור העת הוא, אם שניהם, המוליד והמולד הם בתוך הזמן, הנה לפ"ז יהי' חק הסבה והמסובב למותר, כי המה נקשרים ע"פ ציור הזמן.

החלק והכלל, כאשר נצייר החלק, נזכור ג"כ הכלל, כאשר נצייר חלק מן העיר, נצייר ג"כ כל העיר, וכן ציורי החלק והכלל בבחינת ההקף, כמין והסוג, האחד יעורר האחר לידיעה. וגם בציורי ההתנגדות לא אבין, למה שמוה חק מיוחד, כי ציורי ההתנגדות באמת מעוררים זה את זה, כאשר הם לסוג אחד נחשבים, ואז הם שני מינים להקף אחד הממעטים זה את זה, אך הם דומים בבחינת העצמות הסוגית אשר להם, ד"מ, כאשר יעורר ציור הזקן את ציור הנער, הנה שני הציורים האלה נכללים בסוג האדם, ושניהם כוללים עצמותו, על כן מעוררים זה את זה, כי הם דומים, וא"כ נכלל חק ציורי ההתנגדות בחק ציורי הדמיון? ואולי ישיבו, כי עקר ההערה בחלק ההתנגדות אשר להם, וע"כ שמוה חק מיוחד; אבן לפי דמיוני המתבונן היטב בהערת הציורים ימצא, כי ההערה הזאת בבחינת היותה נוגעת הציורים המתנגדים, אין מקומה בחק קשר הציורים; כי החק הזה יאמר: הציורים שהיו נקשרים פעם אחת בידיעה ישובו לעורר זה את זה לידיעה, והנה ציורי המקום והדבר הנמצא בו היו נקשרים בידיעה, ע"כ כאשר יצוייר אח"כ אחד מהם בהפרדו, יעורר הציור הזה את הנקשר עמו, וכן בציורי הזמן והמעשה הנמצא בו, הציורים האלה היו נקשרים בידיעה, וישובו אח"כ לעורר זה את זה, וכן ציורי הסבה והמסובב שהיו נקשרים פעם אחת בידיעה, וכאשר נצייר אחד מהם בהפרדו, יתעורר גם הציור האחר; משא"כ בציורים המתנגדים, כמו בריא וחולה, חכם ואיננו חכם, הציורים האלה לא היו מעולם נקשרים בידיעה, ואיך נאמר הציורים האלה יעוררו את עצמם, בעבור היותם נקשרים פעם אחת בידיעה, הלא היו תמיד ממעטים זה את זה, ולא יכלו להקשר בידיעה? ואם הציורים המתנגדים יעוררו את עצמם, זה איננו מפעלת הכח המדמה; כי הכח הזה מלאכתו לעורר הציורים שהיו פעם אחת בנפש, רק הוא מפעלת כח השכל; כי כאשר תשים הנפש לנגדה

ציור

במכתבי חכמי הנפש נזכר חק לחבור הציורים, והוא: ציורים שהיו נקשרים פעם אחת בידיעה, ישובו לעורר זה את זה לידיעה (פֿארשטעללונגען, דיא איינמאהל מיט בעוואוסטזיין פֿער־בונדען געוועזען, ערוועקקען זיך ווידער איינאנדער אינס בעוואוסטזיין), ואח"כ חלקו את החק הזה לחקים אחרים מיניים, והם: 1) ציורים שהיו נקשרים במקום יעוררו זה את זה, ד"מ, כאשר נראה המקום אשר דברנו בו את אוהבנו הנאמן, נצייר בנפשנו מהר את תארו; הנה ציור המקום יעורר ציור האוהב, בעבור שהיו נקשרים פעם אחת בידיעה; 2) ציורים שהיו נקשרים בזמן יעוררו זה את זה, ד"מ: כאשר נזכור ימי החג, נצייר לנו ג"כ את חברת הנעימות אשר מצאנו בימים האלה; 3) ציורי הסבה והמסובב יעוררו זה את זה, ד"מ, כאשר נצייר איש חיל, נצייר לנו ג"כ המלחמות אשר עשה; 4) ציורים דומים יעוררו זה את זה, כאשר נראה מצבה אשר יש לה דמיון אל מצבה אחרת, יתעורר גם ציור המצבה ההיא בזכרוננו; 5) ציורים מתנגדים והם להקף אחד יעוררו זה את זה, ציור הזקן יעורר ציור הנער. ויוסף חכם אחד, (*) כי הקשר בזמן יתכן בשני פנים, או שהוא בשוי העת כמו במשל הנזכר, כי מציאת החברה היתה ממש בימי החג, או שהוא באחור, ר"ל שהזמן ההוא היה מוקדם בבחינת המעשה הנעשה בו, ד"מ, כאשר יחל איש תחלת השיר, ואנחנו נתעורר להתמו. ואולם לפי דעתי הצעת החקים המיניים הזאת איננה שלמה, כי לא ראינו בה רק ציורי יחסים חיצונים, כי ציור המקום והדבר הנמצא בו וציור הזמן והמעשה הנמצא בו וכן ציורי הסבה והמסובב הם יחסים חיצונים, והנה נפקד כה מקום ציורי היחס הפנימי המעוררים זה את זה ביתרון הקלות מציורי היחס החיצון, ד"מ,

החלק

(*) קיזעוועטטער בספרו „ערפֿאחרונגסזעעלענלעהרע" (וויען 1817) עלה 93.

למינים רבים, כפי שנוי הסבות המסכבות אותה. הסבות האלה הם ג"כ אמצעי העזר אשר יעורר הכח המדמה בהם את הציורים הקרובים, והם שלשת המושגים הנזכרים היחס הפנימי, היחס החיצון והדמיון; אך לפעמים היחס והדמיון נקשרים, וגם הדמיון יתכן להיות בשני פנים; או שהמושג המשלי יש לו דמיון אל ענין אחר מעט ההחשה, וע"כ יפורש תחתיו, או שהמושג המשלי המפורש בעצמו איננו דומה לענין אחר, רק המליץ ימשיל את הציור הכלתי מוחש או מעט ההחשה אל ציור אחר ראשי מוחש או יתר שאת לו במוחשים, אשר לא יפורש בעצמו, רק מושגו התפל שהוא תארו או פעולתו, יוצע במאמר להדבק לנמשל ולהיות משל, והוא אשר קראנו למעלה: הגשמה, כמו: עין הכבוד, חבלי המות, קול הפקודה, כי אמר ים מעוז הים לאמר: לא חלתי ולא ילדתי; ע"כ יש לנו ע"פ חבור הציורים והערתם ע"י הכח המדמה חמש סבות להעתקות המליציות המסבבות ג"כ חמשה מיני העתקות מליציות, שהם: העתקת היחס הפנימי, העתקת היחס החיצון, השאלה, העתקת היחס והדמין נקשרים וההגשמה.

הערה. אמרנו, כי לפעמים היחס והדמיון נקשרים; והנה גבוה בזה דרך ההעתקות המליציות מדרך ההעתקות הפשוטות, כי באלה לא נמצא דבור אשר מוצאו מקשר שתי הסבות הנזכרות; ואולם במליצות יש אשר תולדתן מקשר היחס והדמיון, כאשר נבאר למטה.

מתוך מה שהזכרנו עד הנה בבחינת הציורים הנקשרים המעוררים זה את זה ע"י הכח המדמה יודע, כי בארנו הציורים האלה ע"פ מושגי היחס והדמיון; אפס הכמי הנפש הנודעים לי בארו הציורים הנקשרים המתעוררים ע"י הכח המדמה ע"פ מושגים אחרים, וע"כ יש לנו לחקור אחר אמתות הדבר, כפי הצורך לענינגו.

במכתבי

האלה שומרים החק הנזכר בבחינת משטר ההתפעלות בכח הדמיון, כי גם המה מעבירים את טבעם אליה, וכאשר יחזקו הציורים בכח הדמיון, כן תגבר ההתפעלות הדומה להם בעצמותה, או הראויה להם ע"פ יחס המסובב אל הסבה. אכן גם ההתפעלות הזאת תשוב לפעול אחור, ותעורר הציורים בכח הדמיון הקרובים או הראוים אליה, ותתאר אותם בכל אודותיהם וסביבותיהם, ד"מ, כאשר יצייר האדם בכח דמיונו אוהבו הנאמן אשר נשען על עז אמונתו, והתעלס באהבתו ימים רבים, תתעורר בקרבו רחש השמחה, וכאשר יחזק ציורו, כן תעוז ההתפעלות הזאת בנפשו; אכן ההתפעלות הזאת תשוב לפעול אחור, ותתאר הציור ההוא בכל הענינים הנלוים אליו ובכל פעולותיו (*).

ואחרי אשר ראינו, כי הציורים בכח המדמה מתחזקים ע"י עלילת כח ההתפעלות, ויתגלו לנו עם כל הציורים הנלוים אליהם, יתבאר לנו ג"כ, כי בעת עלותם בזכרון, יתעוררו עם כל הציורים הנקשרים עמם ע"פ הכור הציורים, שהם היחס הפנימי, היחס החיצון והדמיון, וכאשר יתאמצו הציורים ההם, כן יקל להם להתעורר מהרה עם כל הנקשרים עמם. אכן ע"י הוספת הציורים הנקשרים אל הציורים הראשונים תרבה עשיית הכח המדמה, כי תקיף ציורים רבים הקרובים זה אל זה, וע"י זאת ישפת עונג לנפש, עד אשר יערב לה לעמוד אצל הציורים הנוספים, ולתפוש אותם אשר רבה על ידם העשייה בכח המדמה, על פני הציורים הראשונים אשר מעטה בהם עשיית הכח ההוא, וההלוך הזה כאשר יוצע בדברים יקרא: העתקה מליצית. והנה הצעת המושג רב העלילה תחת מעט העלילה באמת היא הפלגה, שהיא הצעת ההקף הגדול תחת ההקף הקטן מעוצם ההתפעלות, וההקף הגדול הזה הוא ג"כ מרבת עלילתו בכח המדמה. אכן ההפלגה הזאת תתחלק

למינים

(*) יעוין בספר „פערזוך איבער דיא געפיהלע" להחכם מאאס, חלק ראשון §§. 10. 15. 27. ומקומות אחרים.

קשרו עם ההתפעלות, ואחור פרטיהם וחלקיהם יהי' שוה לאחור פרטי חלקי ההתפעלות ההיא; ואולם ציורי העצב אשר אינם דומים לה, ימנער לבוא בגבול הכח ההוא. וכן ההפך, כאשר תהי' נפשנו מלאה התפעלות בלתי ערבה, גם הכח המדמה יעלה ציורים אשר עצמותם דומה לעצמותה, כי ישים חשך סתרו, ויברא לו ציורי העצב והיגון אשר לא נולדו, לולא קדמה בנפשו התפעלות אשר לא ערבה; ואשר אינם דומים לה, יקשו לבוא בגבולו. וגדול יהי' האחרון, כי אם תמלא הנפש רעיונים מעציבים, יקשה לציורים למצוא יד לבוא בגבול הכח המדמה גם מסבה אחרת, בעבור אשר מטבע העצבות להכביד כח הציורים ולהוליד בו עצלות, עד אשר לא יכין לפעול פעולותיו.

וכאשר תעורר ההתפעלות הציורים בכח הדמיון, תשים ג"כ משטרה בכח הזה בבחינת כמותו, ר"ל בבחינת מדרגת החוזק אשר לו; וכאשר תחזק ההתפעלות, כן יוסיפו ציורי כח הדמיון אומץ, להתעורר עם כל סביבותיהם ופעולותיהם, ויתחדשו עם ציוריהם הנקשרים עמם; כי הקרבות והראיות מעבירות טבעה אל הציורים האלה.

ויש אשר יקדם הכח המדמה ויעורר ציורים, וע"י הציורים האלה תולד בנפש התפעלות מה המסובבת מהם או הדומה להם בעצמותה. ופעולת הכח המדמה תהי' בשני פנים: א) אם יהיו הדמיונים ההם רקים ואין יסוד להם במציאות, כי רק בנפש מקורם. ד"מ, כאשר יחשוב נכה הרוח, כי כל מכיריו קשרו לרעתו, וכל מכאובים ונגעים אך בו ישובו, ובאמת הענינים האלה לא היו מעולם במציאות, רק בנפש תולדתם; ב) כאשר היו הענינים בפעל אשר הושגו בחוש, והשאירו דמיונים, או בעבור אשר הוזקו מאוד חקויי הענינים ההם (דיא איינדריקקע יענער געגענשטענדע), או בעבור אשר הרגילה הנפש להשיגם פעם אחר פעם, וע"י זאת שבו חקויי הענינים חזקים ומתעוררים לעת מצוא. והנה גם הציורים

האלה

בכח המדמה מהדם שהוא הסבה, וגם ההתפעלות לא הוסיף אומץ על ידו׳

ואדמה, כי לא הטיבו החכמים הנזכרים אשר דרשו תולדת המליצות האלה בסבה התכליתית, והוא להעיר הכח המדמה, ולהלהיב על ידו ההתפעלות. ולפי דעתי אם נחקור מושג המליצות ההעתקיות, טוב לנו, כי נשים לבנו אל סבתן הגורמת, ואז יגלה לנו, כי מקור כלן חוזק ההתפעלות והכח המדמה בנפש המליץ, וכלן רק מיני הפלגה הנה, והיא אם לכל המליצות הנזכרות והמתחברות עוד אליהן לפי דמיוני׳ ולבאר דבר זה ולהוכיח אמתות מחשבתי בתולדת ההעתקות המליציות, אציע הנה את משטר שני הכחות האלה זה בזה, ועם זה יתבארו לנו ג״כ סבות המליצות ההעתקיות והמינים הנולדים על ידן, ויתברר לנו ג״כ בשלמות ההבדל בין ההעתקות האלה ובין ההעתקות הפשוטות בבחינת מקורן.

כח ההתפעלות והכח המדמה שניהם חושיים ומשרש אחד יוצאים, ע״כ יקלו לשלוח ידם איש ברעהו, וטבע האחד יעכור על האחר׳ ויש אשר תקדם ההתפעלות, ואז תוכל א) לעורר הציורים בכח הדמיון הראוים אליה (דיא איהר לוגעהערן), רצוננו במלת ראוים שהם בעצמם יולדו מההתפעלות, ויתיחסו אליה כהתיחס המסובב אל הסבה; ב) תוכל לעורר הציורים בכח הדמיון הקרובים אליה (דיא מיט איהר פערוואנדט זינד). רצוננו במלת קרובים שעצמותם דומה לעצמות ההתפעלות או שהמעמד הנלוה אליהם הוא מעין המעמד אשר לנפש בעת ההתפעלות. ע״כ כאשר תהי׳ התפעלות ערבה בנפש, גם כח הדמיון עלול ומזומן לחדש ציורים אשר עצמותם דומה לעצמותה, ר״ל שגם הם יהיו ערבים, ואחור פרטיהם וחלקי פרטיהם יהי׳ לאט או נמהר כפי טבע ההתפעלות אשר על ידה התעוררו, ד״מ: כאשר תמלא הנפש התפעלות השמחה, גם כח המדמה יחדש ציורים מציורים שונים ערבים, אשר לא נבראו בלעדי

קשרו

והנה אמרו, כי נמצאות המליצות האלה לעורר איש את כח דמיון רעהו, ולהלהיב את התפעלותו, למען הטות לב שומעיהם אל כל אשר יחפוצון; ולפי דעת זאת תולדתן בסבה התכליתית, והנה לא נוכל להודות לדבריהם משני טעמים: א) במה שהמליץ שם תכלית נגד פניו ע"י מאמר מה, להעיר הכח המדמה בנפש השומע ולהלהיב את התפעלותו. בזה מורה תגבורת שכלו על התפעלותו, לשום תכלית ומגמה לפעלותיו, וא"כ המאמר הנמשך ממנו איננו ראוי לגדר הדבור השירי והמליצי, שהוא דבור ההתפעלות, כי אם לגדר הדבור הפשוט, שהוא הדבור השכלי, ויוצא מגבול המליצה. ב) אם אמנם אמת, כי ע"י קשר הציורים יתעוררו הציורים איש ע"י רעהו, ומדי עלות ציור אחד בנפש המדבר, יתעורר ציור אחר הנקשר עמו, ד"מ, אם יעלה המליץ על לבו דין ה' המתפשט על בני האדם היושבים במרחקי הארץ, יתפוש המקום הנקשר עם האדם, ויציעהו תחת יושביו, ויאמר: ה' ידין אפסי ארץ; הנה רבים חלופי הציורים אשר לא ידעתי בהם, איך ירבה המושג המפורש להעיר הכח המדמה מהמושג הנחלף; ונהפוך הוא, כי לא יכין המושג המפורש להלהיב הכח המדמה כהלהיב הנחלף, ד"מ: ומתיך בחרב יפולו וגבורתך במלחמה (ישעי' ד') אשר שעורו: אנשי גבורתך, הנה ידענו, כי לא יכין המקרה המופשט לעורר הכח המדמה, כעצם נקשר עם תארו, והוא ירבה פעולתו בחוש החיצון, וע"י זה ימהר ג"כ להעיר החוש הפנימי והמדמה, וכן: ורב שנים יודיעו חכמה, (איוב ל"ב) תחת אמרו: ואנשי רב שנים, ידענו, כי ירבה מושג האיש המופשט ממוחשים להעיר הכח המדמה וההתפעלות ממושג העת אשר אין לו כל התלות בחוש החיצון. וכן בחלופים אחרים, אם לא ימעיט המושג המפורש את פעלתו בכח החושי, הנה איננו מרבה אותה, כמו חלוף הסבה במסובב: ויז נצחם על בגדי (ישעי' ס"ג) אשר ענינו דמם, המקום שהוא המסובב איננו מרבה פעלתו

המות נמשל לאיש ציד בעבור (*) הפלא להנצל ממנו, והנה המשל איש ציד רבה פעלתו בכחות החוש והשכל ממקרה המות, ע"כ נבחר להיות משל, ונעתק מושגו התפל להסמך לנמשל. ונוסף על זה מליצת ההנשגה, כי בעבור הדמיון אשר ימצא בין הנמשל ומושג האדם ימשילנו לו, ויעתיק ממנו אומר מסודר לתתו בפי הנמשל, כמו: כי אמר ים, מעוז הים, לאמר לא חלתי ולא ילדתי, כאשר נבאר עוד למטה.

למען הוכיח אמתות ההבדל הזה בין ההעתקות הפשוטות ובין המליציות, נשים עוד לב על הבדלן בבחינת מקורן בכחות הנפש המעוררים הציורים ראשונה, בטרם ילבשו הציונים, ואומר: העתקות המלות או הפשוטות יסודן בלחץ הנפש לסמן ציוריה הנולד מעוני הלשון ובעשיית השכל להתבונן על חבור הציורים אשר בו נמצאות סבות ההעתקות; וההעתקות המליציות מקורן בהערת ההתפעלות והכח המדמה ותשוקת הנפש להפליג דבר. ובעבור אשר ראיתי, כי החרישו חכמי המליצה אצל המליצות ההעתקיות מסבה הפועלת בנפש, ושמו עינם בבאור תולדתן רק על הסבה התכליתית, אחשוב, כי טוב לנו לשום דבריהם בכור הבחינה, ואחר כן נציע דעתינו, ונפנה אל ברור ההבדל הנזכר במקור ההעתקות אצל שני הסוגים.

והנה

(*) כונתי בשרש פלא על המושג הנקרא בלשון התלמוד: אי אפשר ובלעז אונמעגליך impossibile, וכן מצאנו: ויפלא בעיני אמנון לעשות לה מאומה (שמואל ב' ג'') אשר ענינו שהיה בלתי אפשר לו לקרב אליה. וכן: אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול ובזרועך הנטויה, לא יפלא ממך כל דבר (ירמי' לב) ענינו לפי המשך הדברים אין מעצור ליכלתך וכל אשר תחפוץ תוכל להוציאו אל הפעל. (עס איזט דיר ניכטס אונמעגליך!) וכן בתורה: היפלא מה' דבר (ראשית י"ח) נוכל לפרשו מענין זה, וכן: לא נפלאת היא ממך (דברים ל') ענינו בלתי אפשר לפי המשך הדברים. וכן הפכו שקורין בלעז: מעגליך, possibile ציינתי בפעל קרוב, כי כן מצאנו בתורה: כי קרוב אליך הדבר מאוד (דברים ל') אשר ענינו ג"כ לפי המשך הדברים, אפשר לך לעשותו. ודמיתי לבחור לשונות הנביאים על פני לשונות אפשר, אי אפשר, אשר אינן נובעות ממקור עברי.

והוא הדין ג"כ בהיותו מליצה. ואחשוב, כי גם אצל ההגשמה נוכל להחליט הבדל בין הפשוטה והמליצית דומה להבדל הנזכר אצל השאלה; וכאשר אמרנו אצל השאלה, כי ההבדל נוסד באמצעים העוזרים הנפש לבחור הציור האחד ולהציעו על פני רעהו, ר"ל בשאלה הפשוטה האמצע נוסד בתקון אודות הדבר, ובשאלה המליצית הוא בתקון תאר הדבר; כן נאמר ג"כ אצל ההגשמה, כי תבדל ההגשמה הפשוטה מהמליצית ע"י האמצעים האלה העוזרים הנפש לבחירה, רק שאצל השאלה ענין הבחירה בין הנמשל והמשל, אשר יפורש אח"כ בסבת הבחירה, ובהגשמה הבחירה בין הנמשל והמשל אשר לא יפורש אח"כ בסבת הבחירה, רק תפלו. והנה ע"פ זה אחשוב, כי אצל ההגשמה הפשוטה אמצע הבחירה בתקון אודות הדבר, ר"ל שהמושג המשלי קרוב ונמצא להשגת החושים מהמושג הנמשל, ד"מ באמרנו: פי הארץ, המשל במאמר הזה הוא האדם, והנה ציור האדם קרוב אל החוש ודבוק אליו מציור הארץ, ע"כ בחרו להשתמש בו תחת הנמשל, ונעתק תפלו להסמך אליו, והנה במאמר הזה אמצע העזר לבחירה הוא בתקון אודות המקום וכן: ארבות השמים, נבחר הציור גג למשל בעבור היותו קרוב אל החוש מציור השמים, ורבה דבקותו אליו, וע"כ נעתק מושגו התפל להסמך לנמשל; הנה אמצע הבחירה בתקון אודות המקום; ואולם בהגשמה המליצית האמצע המכוהר בחירת הציור האחד על פני האחר הוא בתקון תכונת הדבר, ר"ל שהענין המשלי לפי תכונתו מתוקן לעורר כח החוש והשכל מהנמשל, ומוליד חפץ בנפש המתבונן, ומפני עוצם ההתפעלות תבחר הציור רב ההחשה על פני מעט ההחשה כמו: שערי שאול, המשל במאמר הזה הוא בית, והנה הציור הזה רבה פעלתו בכחות החוש והשכל, ומעורר חפץ בנפש המתבונן בו, ע"כ בחרו בו והעתיקו מושגו התפל (שערי) להסמך לנמשל שמים, וכן: חבלי המות,

תלבש עצמות המליצה, כמו: והלך לפניך צדקך, (ישעי׳ נ״ח) שהוא ג״כ שאלה מליצית, והכונה כי הצדק (ג״כ ענין ההצלחה) ירוץ לפני הצדיק ויסול לו דרכו. והנה ההבדל הזה איננו שוה להבדל הנזכר למעלה אצל העתקות היחס; כי שם ההבדל לקוח מאיכות ההעתקה, ובשאלה לקוח מטבע המשל, אך לא נשים לב על זאת, כי גם בתכונתה נבדלת משאר ההעתקות, אחרי אשר צריכה המלה תמיד להסמך אל גבול אחר.

הערה. והנה דברנו במין השאלה המליצית אשר דמיונה בשויי ערך הענינים הנמשלים. באמרנו: פרי פה, ערך הדבר אל הפה כערך הפרי אל העץ. ועל כן יחבר החלק הראשון מהערך השני אל החלק השני מהערך הראשון, ובעבור שהשאלה הפשוטה היא ג״כ מתכונה ההיא, עשינו ההבדל הנזכר. ואולם למטה בפ׳ שלישי נזכיר עוד מין אחר לשאלה המליצית אשר דמיונה בהסכמת התוארים, והמשל יסמך בה אל הנמשל, כמו: מטה לחם, שני המושגים האלה בעצמם דומים בבחינת היותם מסעד לאדם, וע״כ נסמכים זה אל זה, והנה במין השאלה הזה נגלה הבדלו מהשאלה הפשוטה, ואין בו מקום לטעות.

ואחרי אשר ראינו, כי ההבדל הנזכר למעלה בין ההגשמה ובין השאלה יש לו מקום ג״כ אצל ההגשמה המליצית, כי גם היא תבדל מהשאלה הבדל עצמי; כי אין בה חליפת המושגים בעבור דמיון, רק העתיק מושג תפל ממושג המשלי אשר נקשר עמו להעמידו לנמשל, למען השלים רעיון ידוע, נשוב ונאמר ג״כ בענין הבדלה מההגשמה הפשוטה, כי גם אצלה לא נוכל לקבל ההבדל הנזכר אצל העתקות היחס, בעבור דברינו אצל השאלה, אשר יש להן גם מקום אצל דרך הדבור הזה, כי לא יכנס בגדר ההעתקה, בלתי אם יסמך אל שם אחר, שהוא משל המושג הראשי, כמו: ארבות השמים, אז לא יחבר ארבות אל מושג שמים, לא יודע בו ענין ההעתקה, רק ישאר על הוראתו העקרית,

והוא

כמו: העת באי יצא הדבר; נפלה התרדמה. המקרים האלה נמצאים תמיד לנגד האדם ונופלים תחת חושיו; ואולם במאמרים המליציים האמצע המוּבהר בחירת המשל נוסד בתקון תואר הפעלה, ר"ל שהפעלה המושלית תוליד חפץ בנפש המתבונן א) ע"י איכותה או צורתה, ואז יש לה תאר היופי (דער שענהייט) ונבחרת תחת הפעלה הנמשלת; ויש אשר התפלא ע"י תארים אחרים קרובים לתאר היופי, כמו הנאוה, ההדר, והשפר, ובכל אלה תושם תחת הנמשלת, ד"מ: ה' יצמיח צדקה ותהלה נגד הגוים (ישעי ס"א); אמת מארץ תצמח (תהלים פ"ה); גשם נדבות תניף אלהים, (שם ס"ח); ותירוש ינובב בתולות (זכרי' ט'). ב) ע"י כמותה, ואז יש לה תאר הגודל (דער גרעססע) הכמות הזאת היא כמות הכח (דיא אינטענזיפע גרעססע), והוא אם לא תעשה הפעלה רק ע"י התאמצות הכח, ויתרון הכח ההוא אשר יתראה בפעלה יוליד חפץ בנפש, וע"כ תבחר תחת הפעלה החלשה. ויש אשר תתפלא ע"י תארים אחרים הקרובים לתאר הגדול בכח, כמו המעורר, הנפלא והנורא והדומיהם ובכלם תושם תחת הפעלה הנמשלת, ד"מ: גלותי את חרפת מצרים (יהושע ה') החרפה נמשלת למשא כבד אשר יכוף האדם ארצה, ע"כ אמר גלותי; תבענה שפתי תהלה, (תהלים קיט) ענינו הוציא תהלה בלי הפוגות כהביע הנחל מים; ונסו יגון ואנחה, וששון ושמחה ישיגו (ישעי' ל"ה), הנה הניסה וההשגה יבקשו יתר התאמצות הכח מההליכה, ע"כ יחשבו המלות האלה לגבול המליצה, וכן: ישועתה כלפיד יבער (ישעי' ס"ב); וכן: את אימתי אשלח לפניך (שמות כ"ג), ידמה האימה לגבר עריץ יבוס באפו את כל הקמים נגדו, ע"כ אמר אשלח, וכן: צדק לפניו יהלך (תהלים פ"ה), ידמה הצדק (ענין ההצלחה) לגבר ירוץ אורח ולא יחת מפני כל, ע"כ: יהלך (טריטטע פֿאָרוועֿרטס) ולפעמים מלת הפעלה בעצמה אין בה צורה מליצית, רק ע"י התחברה עם חלק דבור אחר

תלבש

חפץ בנפש המתבונן, והוא הנקרא היפה (דאס שענע) ד"מ: צמח דוד, בן פורת יוסף, המשלים האלה ירבו לעורר כחות המדמה והשכל מהנמשלים, וע"כ שמום שאלות תמורתם, או מגודל הכמות (דער קוואנטיטעט) אשר לענין אחד על פני רעהו; כי כל ענינים רבי הכמות ירבו לפעול בחוש והשכל ומעוררים ערבות בנפש מענינים מעטי הכמות. והכמות ההיא תהי' בשני פנים. א) בבחינת הפשטות, כמו: דלתי פניו מי פתח (איוב מ"א), ציור ענין הדלת רב הפשטות וגם רב עלילה לעורר הכחות ההושיים מציור הפה, וכן בני אשפה, תחת החצים, ציור ענין הבנים רב הפשטות מציור החצים. ב) בבחינת הראות הכח אשר יגבר בו ענין אחד מרעהו, כמו: עלה ארי' מסבכו (ירמי' ד'); וכלער ממגור יעבור (ישעי' י"ט) שהם משלים לאיש החזק בעבור עוצם הכח אשר להם, והתאר הזה נקרא הגודל (דיא גרעסע) והוא מתקרב לתאר הנקרא הנשגב (דאס ערהאבענע) שהוא מציין הענין אשר יתרומם ע"י גדלו על החוש המוגבל להשיגו, אך מעורר כח התבונה לחברו לאין סוף, ולהשקיף בבעל תכלית את בלתי בעל תכלית, וע"י זאת מוליד חפץ בנפש ונבחר ג"כ למשל, כמו: הר הגדול, לפני זרבבל למישור, (זכרי' ד') אשר טעמו ענין משטין. ובכלל הנזכרים גם שימת העצם תחת המקרה, והוא ע"פ דמיונם בתולדתם או בפעלתם כמו: ניב שפתים תחת הדברים, כי שניהם יוצאים מענין אחר, או: אש יצאה מחשבון, להבה מקרית סיחון, שטעמו המלחמה בעבור פעלת ההשחתה אשר לשניהם, וכן: ימטר על רשעים פחים, שטעמו העונש בעבור הכליון אשר יסבבו. ובלתי ספק ירבה לפעול העצם בנפש המליץ מהמקרה, ע"כ הושאלו זה תחת זה, והועלו הלשונות האלה אל תור מליצת השאלה.

וע"פ הדרך הזה יתבאר ג"כ הבדל השאלה הפשוטה מהמליצית אצל הפעלים. במאמרים הפשוטים האמצע המזהר בחירת המשל נוסף בתקון או דגת הפעלה, כמו:

תמיד הצעת המושג הנרצה, ואין בהן רמיזה אל מושג אחר. ולא נעלם ממני, כי כל שאלה מליצית יש לנו לבארה ע״י מלת הגדה פשוטה, ובזה יהיה לנו רמז, כי הדבור האחר מליצי, ד״מ המאמר: ניב שפתים יש לנו לבארו ע״י מלת דבר, ע״כ נוכל לדמות, כי המאמר הזה מליצה. ואולם זה לא ימלא תאותנו לדעת ההבדל העצמי בין השאלה הפשוטה והמליצית; כי אחרי אשר ראינו, כי הסבה הגורמת לשניהם מתחלפת: בשאלה הפשוטה הסבה הגורמת היא לחץ הנפש לציין הציורים, ובמליצית היא התפעלות המליץ המתעוררת ע״י ציור חושי, ראוי גם שיבדלו המסובבים בעצמותם. ע״כ נטה בענין השאלה מההבדל הנזכר, ונסול לנו דרך אחר לדעת ההבדל האמתי בין שני דרכי השאלות.

מלבד הכרת הדמיון בין שני המושגים יש בשני דרכי השאלות האלה אמצעים אשר יעזרו הכח המדמה, ויטו הנפש לבחור הציור האחד על פני רעהו; ובאמצעים ההם לפי דעתי נוסד ההבדל. כי בשאלה הפשוטה האמצע נוסד בתקון אודות הדבר (אין דעם פֿארטהייֿלע דעס אוונטטאנדעס איינער זאכֿע), ר״ל המושג המשלי קרוב ונמצא להשגת החושים מהמושג הנמשל, ד״מ באמרנו: רגל ההר, תמורת תחתית ההר, ציור הרגל קרוב אל החוש ונמצא אליו מציור תחתית ההר, ע״כ בחרו להשתמש בו תחת הנמשל, הנה אמצע העזר לבחירת המשל בתקון אודות המקום; ואולם במליצות האמצע המוהר בחירת הציור הדומה נוסד בתקון תאר הדבר (אין דעם פֿארטהייֿלע דער אייגענטאמפט איינער זאכֿע) ר״ל שהענין המשלי לפי תארו מעורר פעלה חזקה בכח החוש והשכל מהנמשל, ומוליד ע״י זאת חפץ רב בנפש המתבונן, ומפני עוצם התפעלות הנפש תבחר הענין רב ההחשה על פני הענין מעט ההחשה, והתאר המוחש ההוא נולד או מיתרון האיכות (דער קוואליטעט), כי יתפלא הענין המשלי ע״י צורתו על פני הענין הנמשל, וירבה לפעול בכחות המדמה והשכל אשר בו יעורר

הפץ

ארץ, אשר הוראתו הראשונה היבשה, והשנית המדינה, והשלישית הכדור אשר אנחנו יושבים עליו, ציון המושגים האלה במלה אחת נעשה ע״י היחס הפנימי שביניהם, כי ההוראה הראשונה תתיחס אל השנית כחלק אל הכלל, וכן השנית אל השלישית, וע״כ נעתקה המלה ע״י היחס הזה אל הוראה אחרת; ואולם כאשר נאמר: אל תבואני רגל גאוה, ת׳ אנשי גאוה, או: ירגזון יריעות ארץ מדין, ת׳ אהלי, הנה אין כונתנו לשנות ההוראה במלת רגל או יריעה, כי אם בהציע הציור החלקי רב החשה נרמוז אל הציור הכללי, וכן הוא אצל העתקת היחס החיצון; רגל יורה האבר אשר עומד עליו החי, והועתק אל הוראת הפסיעה: הלא שמעתם קול רגלי אדני, הנה יש במלה ההיא שנוי ההוראה; ואולם כאשר נאמר: ישלח דברו וימסם, ת׳ קרני השמש, אין כונתנו במלת דברו לשנות ההוראה, כי אם ע״י הצעת הסבה נרמוז אל הפעלה. הנה ראינו, כי העתקות היחס לדבור הפשוט תשגינה ההוראות, בעבור אשר מקור כל ההעתקות הפשוטות כלחץ בני אדם הקדמונים לסמן ציוריהם; ואולם העתקות היחס לדבור השירי והמליצי אינן כוללות, כי אם רמיזה אל מושג אחר, בעבור אשר יסוד ההעתקות האלה בהערה חזקה אשר לכח המדמה וההתפעלות.

אפס ההבדל הזה בין ההעתקות הפשוטות והמליצות לא יתכן רק בהעתקות היחס; ואולם בשאלות אשר יסודן בדמיון הענינים, לא יתכן להפריש כן; כי הן לא תשגינה הוראותיהן כאשר תבואנה לבדן, רק בהסמכן אל מושג אחר, כמו: שפת הים, רגל ההר; וגם בהיותן מליציות אינן רומזות אל מושג אחר, בלעדי אם הן נסמכות אל גבול אחר, שהוא הנמשל או המתיחס אליו כמו שנזכיר עוד, ועמו ישלימו מושג אחד. והטעם, כי בבואן לבדן לא יודע לנו בכל אופן, כי הם משלים לענין ידוע, כי כבר יוכלו להתדמות לענין אחד המין ענינים אחרים, וכלם יקחו ממנו משל, וא״כ יש בשאלות

תמיד

בבחינת היותן יסוד לבנין הלשון, ולא דברו בהם רק בהערות, כי גם את ההבדל העצמי אשר בין ההעתקות האלה לא בארו, ולא אמרו, כי אם כאשר החלו האנשים לדבר צחות, העלו בבחירתם ההעתקות אל מדרגת המליצות.

והחכם פעליץ כתב (בספרו פּיִאֶזאָפּיע דער דייטשען שפראַכֿע חלק ראשון .86 .§) כי המליצות וההעתקות כלנה ראויות להיותן נחשבות בשוה לדבור השירי (פאָעזיע) ולדבור המליצי (בערעדזאַמקייט) ולדבור הפשוט (פּראָזאַ), והתאונן על בעלי העיון, כי בדבריהם על המליצות וההעתקות יחשבון רק אל הדבור השירי והמליצי, וימנעון כלן מהדבור הפשוט. הנה דבר בהעתקות כאשר הנה מליצות, ולכן העיר, כי ראוי להשים זכרם גם אצל הדבור הפשוט, כי גם בדבור הזה ימצאון לשונות מליציות: ואמת הדבר כי ההעתקות — כי עליהן דברתי — כאשר הן מושלות בדבור השירי כן נמצאות גם בתוך הדבור הפשוט; כי גם בתוך הגדותיהן הרגילות לפעמים יפיקו בני האדם התפעלויות חזקות, ואז ילחצו לסמנן במליצות הראויות לדבור השירי, ובבחינה הזאת ראוי להזכיר צרכן גם לענין הדבור הפשוט, ולא לענין הדבור השירי והמליצי לבדו. ואולם בכל זאת אחשוב, כי ראוי ונכון לנו להבדיל בין ההעתקות אשר מושבן הגבול השירי והמליצי, ורק לפעמים עוברות אל גבול ההצעה הפשוטה, ובין ההעתקות אשר היו ליסוד הדבור הפשוט; שתיהן נבדלות במהותן, ואין להחליפן אלה באלה. ואך איננו שוה ההבדל בכל מיניהן, רק מתחלף לפי שנות הסגלה המיוחדת אשר לאיזה מהן, ואציע ראשונה את ההבדל בין הדרך הפשוט והמליצי אצל העתקות היחס.

העתקות היחס לדבור הפשוט הן העברות המלות מהוראתן העקרית אל אחרת בעבור יחס פנימי או חיצון, והנה נמצא במלות שנוי מוחלט בהוראה, ד"מ:

ארץ

ההעתקות · והחכם היונויס חשב ביניהן מליצת אללע· גאריע; ואולם לא הטיב אשר עשה אותה מין מיוחד להעתקות, כאלו היתה בעצמותה נבדלת ממליצת מעטאפער, ובאמת אינן נבדלות אשה מרעותה, כי אם בבחינת ההקף, כי מליצת מעטאפער תכוב על ציור אחד, ומליצת אללעגאריע תגבול הקף הציורים המתחברים·

עוד ראיתי להעיר בענין מקום ההעתקה, כי בכל דברי חכמי המליצה שמו להם ליסוד, כי רק בשאלה מקום ההעתקה גם בפעלים, ואולם העתקות יחס חיצון ופנימי רק בשמות תבחורנה לשבת ולא בפעלים· ודברי אדעלונג (בתוך ספרו איבער דען דייטשען שטיל חלק ראשון .§. 98): „יתרון לה (לשאלה) על פני ההעתקות הקודמות, כי תשים שבתה גם בפעלים; והמה לפי טבעם רק על שמות הדברים והתארים יתפשטו“· ואנכי לא כן אדמה, כי כל חלקי הדבור המורים מושגים שלמים בפני עצמם, (בלתי מלות היחס וההבור והקריאה) יהיו דברים או תארים או פעולות, ראויים להעתקות היחס; וכאשר נאמר, כי שתי פעולות דומות זאת אל זאת, כן נאמר ג״כ שתי פעולות מתיחסות זאת אל זאת יחס פנימי או חיצון, והנה נראה למטה, איך נלחצו החכמים האלה בדרכי עקלתון לבאר הסתעף הוראות מלות הפעלה כלן ע״י השאלות, והמתבונן היטב על שתי הפעולות לא ימצא בהן כל דמיון, ואמנם לפי מחשבתי יפורש המשך הוראות המלות בלי כל לחץ, וגם ההגשמה (כאשר היא מליצה) תתראה בפעלים·

ואחרי אשר בררתי מושג ההעתקות למיניהן וגם מקומן, אשים פני אל המליצות הנולדות ע״י שמוש ההעתקות האלה, ואחוה דעי ביתר באור בענין ההבדל שבין ההעתקות הפשוטות, אשר היו יסוד לכל בנין הלשון ובין ההעתקות המליציות, כי לא ראיתי אדם מתעורר להודיע ההבדל אשר בין שני המושגים האלה, וכלם רק אל ההעתקות כאשר הנה מליצות שמו את לבן, ונקל להם מהיותם מחרישים דבריהם בהעתקות

בבחינת

המקרים התפלים לציור ההוא. ובאמת דרך אחד לשניהם; כי בכלם ימשיל המושג הראשי לעצם רב החשה, ויעתיק חלקיו התפלים לו להצמידם לנמשל, ונוכל לקרוא ההעתקה הזאת בשם הגשמה. (פערזיננליכונג, סעניפיקאליאן), ויהי׳ ענינה: כל מושג תפל הנעתק ממושגי המשלי אשר נקשר עמו להצמד לנמשל בעבור דמיונו למשל; וכאשר יהי׳ המשל עצם משכיל, יקרא ביחוד הנשמה (פערסאניפיקאציאן), וערך ההנשמה אל ההגשמה כערך המין אל הסוג. ויתבאר מדברינו, כי לא תבדל ההגשמה מהשאלה בבחינת החקף (כדעת אדעלונג), כי אם בבחינת עצמותה, ובעבור אשר ראינו, כי נבדלת ההעתקה הזאת במושגה משלשת מיני ההעתקות האחרים כי באלה השנוי נמצא בהוראת המלות בעצמן; רגל יורה האבר אשר יעמוד עליו החי, והועתק להוראת תחתית ההר; ואולם אצל ההגשמה המלה הנעתקת לא תשנה הוראתה בעצמה, רק נעתקת מיחסה הרגיל אל יחס אחר בעבור אשר נמשל המושג הראשי לעצם אחר; ע״כ לא נוכל לחברה אליהן ולחשבה למין רביעי, כי אם נחשבת לדרך אחר מההעתקות, ואין שני לה במין. אכן כמקרה ההעתקות האחרות, כן מקרה ההעתקה הזאת, כי גם אצלה מצאנו לפעמים שאיננה העברת הציון מיחס אחד אל יחס אחר, כי אם שמוש מושג אחד תחת מושג אחר מעט העלילה בפני עצמו, ואיננה נולדת בהתבוננות השכל על חבור הציורים, כי אם בהתחזק הכח המדמה ע״פ תוספת ההתפעלות, ע״כ תיחד גם ההגשמה בתוך ההעתקות המליציות.

הערה. ומלבד זה לא ידעתי, מדוע לא חשב החכם ארעלונג מליצת פערכאניפיקאציאן בדרכה השני ומליצת אללעגאריע בין ההעתקות; כי לפי דבריו המליצות האלה אינן נבדלות אשה מרעותה, כי אם בבחינת הליף הציור הראשי, וממליצת מעטאפער שתיהן אינן נבדלות, כי אם בבחינת המשך, כי המליצה הזאת לא תסיב כי אם על ציור אחד, והאחרות תפשית טיר הציורים הנקשרים, וא״כ אינן כי אם מין השאלה, ונחשבות בסוג ההעתקות.

לרעיון המפורש; במאמר: ושמעו לקול האות, ירצה נטית העם אחר האות, שהיא דומה לשמיעה לקול; ואולם אם נתבונן על המלות היהודות, נמצא בעליל, שאין במלות הנעתקות חליפת המושגים, וע״כ הן רחוקות מהשאלה.

והנה במשלים הנזכרים המושג המשלי עצם חי ומשכיל; ואולם יש אשר אין מצמידין על ידם ציורים הראוים לבעלי חיים, כי אם שאר מושגים גשמיים רבי החשה, כמו: נפתחו ארבות השמים; דלתי השמים פתח; קוי שמים; לאחוז בכנפות ארץ; שערי שאול; המאמרים האלה נבדלים בעצמותם מהשאלה אשר יסודה בדמיון המושג הנשאל; כי אין במלות ארבות, דלתי, כנפי ושערי נסתרים ציורים נמשלים, רק למען הודיענו כונת רבוי הגשם, ידמה השמים לגג אשר יש לו ארבות, ויאמר: נפתחו ארבות השמים; למען הודיענו כונת השבע הגדול, ידמה המושג הנזכר לבית אוצר, ויצמיד לו דלתים נפתחות; למען הראות אותנו כונת סור הרשעים מעל הארץ בצאת השמש אחרי הרבותם לעשות רשע מכוסים במסכת חשכת ליל, ידמה הארץ הזאת לבגד אשר יאחזוה בכנפיה לנער ממנו האבק, ויאמר: לאחוז בכנפות הארץ, וכן השאר׳ והנה נזכרו כלם בעבור התיחסם אל משל המושג הראשי.

על כן אמרתי, כי לא הסבות הנזכרות לבדן הולידו כל ההעתקות; כי לפעמים גם בלעדי הסבות האלה התעורר האדם, מגודל לחץ הנפש ותשוקתה להודיע ציוריה לאחרים ועוני הלשון לסמן ציוריה, לדבר על עצם מה בלתי מוחש או מעט ההחשה, כאלו היה עצם גופל תחת החושים או רב ההחשה, וע״כ ימשילהו לעצם אחר מוחש, ויצמיד לנמשל מקרי המשל ופעלותיו, ואין למושג התפל זכר, כי אם בעבור קשרו עם המשל. ולפעמים יהי׳ הציור המשלי בעל חיים, ואז יצמיד לנמשל המקרים הראויים לבעלי חיים, ולפעמים יהי׳ נעדר החיים, אך רב החשה מהנמשל, ואז ייחס לו

דמי אחיך צועקים; יד הלשון; מן האדמה אשר פצתה את פיה, כי אין במלות קול, יד ופה העתקה בעבור היחסים הנזכרים או הדמיון. ודעת חכמי המליצה, כי כל אלה לשאלות תחשבנה, כנראה מתוך באורם על מליצת ההנשמה, שהיא לפי דעת הקדמונים: נתינת אומר ודברים בפי עצם רחוק וגו׳, והנה לפי הבאור הזה הלשונות הנזכרות אשר אינן מציינות נתינת אומר ודברים בפי עצם רחוק אינן בכלל ההנשמה, כי אם לשאלות תחשבנה, אחרי אשר בשאר מיני המליצות בבריר אין להם מקום; ולפי דעת האחרונים נבדלת מהשאלה הפרטית ע״י ההמשך, וגם לפ״ז הלשונות הנזכרות לשאלות תחשבנה, ואינן בכלל ההנשמה בדרך הפרטי, אחרי אשר הן סובבות על ציורים יחידים, ואינן כוללות הקף רב. וסבת חשבם הלשונות האלה לשאלות על כרחך, בעבור אשר ראו במאמר אשר נמצאת בה ההעתקה דמיון, כמו: ושמעו לקול האות, האות נמשל לאדם שיש לו קול.

ואולם לפי דעתי רב ההבדל בין הלשונות האלה ובין השאלה; כי השאלה היא חליפת הציורים בעבור דמיון מבואר אשר ביניהם, ד״מ: לשון הים, נחלפו ציורי האבר ההיא, שהוא כלי המבטא וחלק הים הנמשך דרך צר בתוך היבשה בעבור הדמיון המוחש אשר ביניהם; ואולם במאמר: ושמעו לקול האות, אין במלת קול, שהיא מקום ההעתקה ומעוררת את חושנו, ציור נסתר אשר נאמר עליו שהוא נחלף בציור המפורש בעבור יחס או דמיון, רק בעבור חפצו להודיע כונת נטות העם אחריו בעשותו האות לעיניהם וחסרון הלשון לסמן ציוריו, ידמה המושג הראשי אות לאדם ויצמיד לו הקול, וכן: מן האדמה אשר פצתה את פיה, אין במלת פה, שהיא מקום ההעתקה חליף בעצם אחר, כי אם המושג הראשי ארץ נמשל לאדם, ונזכר הפה בעבור קשרו עם משל המושג הראשי. ואמת, אם נתבונן על הכונה במאמר, נמצא שהוא רומז על רעיון דומה

לרעיון

נעורים· בדרך השלישי תציין כל נתינת אומר ודברים כפי גופים רחוקים או ישיני עפר, (יעויין בדברי אדע= לונג בספרו איבער דען דייטשען שטיל חלק ראשון (§. 134 — 139.

הערה· דברים נפלאים ראיתי בדברי החכם היינזיוס בספרו טייטש חלק שלישי §. 96. כי בבאורו על ההנשמה בהוראתה הרחבה שהיא כוללת גם השאלה הביא למשלים: העת מכלה הכל, האביב בא, הבית נפל· והמשל האחרון איננו נכון, כי נפל יאמר גם בעצם וראשונה על עצמים נעדרי החיים, ובדברי החכם אדעלונג אשר לקיחים משם דבריו נזכר: הבית חפץ לפול, דאס הויס וויל איינפאל= לען, כי ההפץ יאמר בעצם וראשנה רק בבעל הושים· ובבאורו על ההנשמה בדרכה השני והפרטי אמר, כי אז תגבול המליצה הזאת כל מאמר אשר יתן עצם נעדר החיים פועל ועושה, כאלו היה דבר יש בו רוח חיים, והוא ע"י הזכיר אותו פועל או שימע או מדבר· והנה על הזכירו פיעל הביא למשל מאמר ציצערא: החקים הם יתנו לנו ההרב להכות רשע, ולא ידעתי מה הבדל בין המאמר: החקים הם יתנו לנו החרב, ובין המאמר: העת מכלה הכל, ובשניהם נצמיד לדבר נעדר החיים פעלה כאילו היה בו רוח חיים, ולא כן דברי אדעלונג הנזכרים בפנים·

והנה אין ספק, כי צדקו דבריהם בענין תולדת ההעתקות כפי מה שהן סמני הציורים שהיא הסרוך הלשון· וכאשר התבוננו בני האדם בכח שכלם ומצאו כי מתיחס המושג הנרצה אל מושג אחר מסומן ע"י מלה או מתדמה לו דמיון מה, שאלו המלה ההיא להלבישה המושג החדש· ואולם באמרם, כי כבות ההעתקות שלש, ורק הם הם הדרכים אשר מצאו בעלי הלשון להעביר על ידם המלות ממושגיהן אל הצעת ציורים אחרים מעטי החשה, אחרי אשר הניחו המלות לציין הענינים החושיים, אדמה, כי לא צדקו דבריהם: כי יש לשונות נעתקות אשר אינן נכללות בתוך שלש ההעתקות הנזכרות, כמו: ושמע לקול האות: קול

דמי

ולעורר די התפעלות בנפש, ד"מ: גפן ממצרים תסיע ותגרש גוים ותטעה וגו' (תהלים פ') שהוא ממשיל האומה הישראלית לגפן, ומצמיד לה כל המקרים הנמצאים במושג ההוא, והה נ ש מ ה (פערסאָניפֿיקאַציאָן) שהיא לפי דעת הקדמונים: נתינת אומר ודברים כפי גוף רחוק או ישן עפר או כפי שאר עצם נעדר החוש כמו ארצות, ימים, נהרות, עצים והדומים, ד"מ: גם ברושים שמחו לך, ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכורת עלינו, שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך עורר לך רפאים כל עתודי ארץ הקים מכסאותם כל מלכי גוים כלם יענו ויאמרו אליך: גם אתה חלית כמונו אלינו נמשלת? והאחרונים (*) ירחיבו גדר המליצה הזאת באמרם, כי תצוייר בשלשה דרכים; בדרך הראשון תופשת כל העשייות הנחשבות לבעלי חיים כאשר תצמדנה לנשללי החיים, וזאת היא הוראתה הרחבה; ואז כוללת גם השאלות הנוגעות בדברים נעדרי החוש, כמו: האביב בא, העבים נסים, העת מכלה הכל. בדרך השני כוללת רק המאמרים אשר יצמדו על ידם לעצם נשלל החושים עשייות ופעלות בדרך ההמשך, וזאת היא הוראתה הנגדרת, ואם אין לה הקף רב נחשבת לשאלה הפרטית; אך בהיות לה המשך חשיב בשם הנ ש מ ה תקרא. וע"י ההמשך הזה נבדלת מהשאלה הפרטית (אַנטאַפֿער)· ובאשר הוקשה לחכם אדעלונג, כי אז דומה לשאלה הכוללת הנקראת (אַללעגאָריע) אשר גם היא תתאר מושג עם כל ציוריו התפלים, הבדיל ביניהן, כי המליצה הזאת תכון לתת מוחש טור הציורים, או אמת כוללת, ר"ל מושג ראשי עם כל ציוריו התפלים; ואולם ההנשמה תתן עצם נשלל החיים מוחש, להעיר על ידו בשמו הפרטי הכח המדמה, ד"מ כאשר יזכיר חדש האביב בשמו הפרטי, ויתארהו בכל העינים הנמצאים באיש נעורים.

(*) אדעלונג והיינזיוס וגם האמע בתוך ספרו הנקרא „גרונדרועטצע דער קריטיק" חשבו להנשמה כל הצמדת הפעלות והעשיות לעצם נשלל החיים.

הציורים מעטי החשה אשר התיחסו אל הציורים רבי החשה או התדמו להם דמיון מה, וגם להגשים על ידם הציורים המפשטים· ואולם כאשר קמו בעלי צחות, החלו להלביש רעיוניהם מעטה תפארת, למען עורר איש את כח דמיון רעהו ולהלהיב התפעלותו, ולמען הטות לב שומעיהם אל כל אשר יחפוצון, וישתמשו בציונים ההם כפי בחירתם, ויעלום למדרגת המליצות. והנה נהפך מלאכת העוני והחסרון אל מלאכת הבחירה והרצון ·

כפי ההצעה הזאת יחשבו שלש סבות להעתקות, והן :

א) יחס פנימי שבין הציורים כחלק והכלל, ד"מ (*): אמללה נבלה תבל,(ישעי' כ"ד)תמורת ארצות ידועות, כי מושג כל התבל יתיחס אל ארצות ידועות ככלל אל החלק; ולהפך: ירגזון יריעות ארץ מדין (חבקוק ג') ת' אהלי, ונקראת להם ההעתקה הזאת סינעקדאכע ·

ב) יחס חיצון שבין הציורים כסבה ופעלתה, ד"מ: ישלח דברו וימסם (תהלים קמ"ז) ת' קרני השמש, כי דבר ה' יתיחס אל קרני השמש כסבה אל פעלתה; ולהפך: ויז נצחם על בגדי (ישעי' ס"ג) ת' דמם· וההעתקה הזאת נקראת להם מעטאנימיע ·

ג) הדמיון אשר בין שני הציורים, ד"מ: פרי הפה, שהוא כנוי אל הדברים, בעבור דמיונם אל הפרי, כי שניהם נולדים מענין אחד· וההעתקה הזאת נקראת להם מעטאפער, ולעברים נודעת בשם השאלה ·

משלשת הסבות האלה נולדו שלשת מיני העתקות שעלו ע"י בחירת האדם למדרגת המליצות· ויש מוסיף עוד שתים; והן השאלה הכוללת (אללעגאריע), אם יורחב הציור המשלי עם כל מושגיו התפלים תאריו ומעמדיו ופעולותיו, למען הביא חזק בכח המדמה ולעורר

(*) המשלים אשר יביאו החכמים האלה בספריהם החלפתי במשלים רגילים לעברים ולקחים מספרי הקודש ·

אחרת, ואיננה מציינת מושג בלתי אמצע, כי אם בדרך אמצע, והציון הזה יודע ג"כ ע"י מושג הרמיזה · היוצא ג"כ מדברי, שהמליצה איננה סוג לכל ההעתקות, כי רק למליצות; כי ההעתקות הפשוטות אשר תולדתן בחסרון הלשון אינן בכלל המליצית, וכמו כן מושג ההעתקה היא סוג למליצות ידועות, ר"ל הנולדות מתוכן;

הערה ב'· קצתם חשבו גם ההתול (איראָניע) להעתקות בעבור היות בהצעתו הפך הכונה; ואולם הטיב אשר חשב החכם ארעלונג להסירו מכללן· כי כונת ההעתקה לפי דעת החכם הזה להשים תחת רעיון ידוע רעיון אחר קריב, למען תתו רב החשה, והנה אין בהתול רעיון קרוב (פֿערוואנדטער בעגריף) כי אם מתנגד (ענטגעגענגעזעטצטער), וגם אין כונתו לחלוק לרעיון החשה יתרה וליפותו ע"י זאת, כי אם להתהכם או ללעוג; ע"כ רחוק בעצמותו משאר ההעתקות, ואין מקומו רק במליצית אחרות· ונכונים דבריו גם לפי גדרי אשר גדרתי במושג ההעתקה; כי לסוג הראשון לא יחשב, בעבור אשר אין במאמר ההתול כונת שנוי השמוש בציון, ובסוג השני איננו נכלל, בעבור אשר אין תולדתו במדרגה יתרה לכח המדמה, (לפי דעתי בתולדת ההעתקות המליציות אשר אציענה למטה ביתר באור).

ולמען ברר עוד אמתות ההבדל הנזכר בהעתקות נשים לבנו ראשונה אל מקורן בנפש, שהיא מציינת הענינים בטרם תתן להם ציונים, ואל סבותיהן המתחלפות, שהם אמצעי העזר להויתן והמונים הנולדים על ידן בבחינת שני הסוגים· ונראה דעת חכמי המליצה בענינים האלה, ואח"כ נציע דעתנו, ועם זה יתבאר לנו ג"כ הבדל המושגים האלה בשלמות·

בענין תולדת ההעתקות אמרו, כי יסודן בעוני הלשון; כי כל ידיעה אנושית מקורה בענינים חושיים, וגם שפת האדם שהיא ציון הציורים וההתפעליות החלה להיות בענינים נופלים תחת החושים, ואחרי אשר הוסיפו בני האדם להשכיל ולהעשיר את מושגיהם, וגם מקרים ויחסים שונים העלו ברעיוניהם, נלחצו לציין ציוריהם, וישאלו הציונים החושיים להלבישם

לקבל גדרו בבחינת היעוד המקורי להעתקית, ואז איננו שמי לבדו, כי גם לפי הענין והמושג, שהוא כפי היעוד המקורי השתנית המלה מהוראתה העקרית אל הוראה אחרת (*) · ואשר יקשה עליו הוא, כי אם כונתי לגדור לנו גדר עניני, הנה הגדר הזה צר, כי לא יאות רק לקצת ההעתקות ולא לכלן · אפס גם על אדעלונג יקשה, כי גם גדרו צר, כי הוא נכון להעתקות המליציות ולא להעתקות הפשוטית, אשר כונתן השתנות השמוש בבחינת הדבור או הציון · וראוי ונכון לבאר גדר ההעתקה בענין אשר יתפש שני הסוגים · ע"כ אחשוב · כי טוב מכלם גדרנו, שהיא דרך הלשון אשר משתמשין על ידו בדבור או במושג לרמוז ציור אחר הקרוב אל הוראת הדבור או אל המושג · ונכללים בדברים האלה כל מיני ההעתקות; כי באמרנו אשר משתמשין על ידו בדבור (דעם אויסדרוקקעס), נכללות גם ההעתקות הסובבות על ציורים פרטים גם הסובבות על היקף הציורים המתחברים; ובאמרנו: אשר משתמשין על ידו בדבור או במושג, נרמזות גם אשר מגמתן שמוש הדבור לרמיזת ציור אחר גם אשר ענינן חליפת המושגים; ובאמרנו אשר משתמשין על ידו בדבור או במושג לרמוז ציור אחר, נכללת גם ההגשמה, אשר נדבר עליה למטה, כי אין על ידה שנוי ההוראה במלה, רק רמיזות כונה

(*) באמרי: שהוא בבחינת היעוד המקורי השתנות המלה מהוראתה העקרית אל הוראה אחרת, כונתי על רוב העתקות הסוג הראשון ולא על כלן; כי יש העתקה אשר אין בה רק השתנות היחס בעבור רמיזות כונה אחרת, כמו ההגשמה אשר אבארה למטה · ובעבור אשר טען אדעלונג נגד קווינטיליאנוס שהגדר הזה איננו מספיק בבחינת העצמות, כי איננו מודיע אותנו את מושג ההעתקות להשים רעיון מוחש תחת בלתי מוחש, לכן אמרנו להצדיקו נגד טענת החכם הזה, כי גדרו מספיק בבחינת רוב העתקות הסוג הראשון, אשר אין בהם שימת רעיון מוחש תחת בלתי מוחש, ויש בהן השתנות הוראה, אבן באמת גם בהעתקות הסוג הראשון אין בכלן השתנות המלה מהוראה אל הוראה · והנה בהעתקות המליציות רבן אין בהן השתנית הוראה רק קצתן (כמו השאלה); ובהעתקות הפשוטית רבן יש בהן השתנות הוראה, רק קצתן אין בהן השתנות הוראה, כי אם השתנות היחס (כמו ההגשמה) וא"כ גדר קווינטיליאנוס גם בבחינת הסוג הראשון איננו מספיק ·

היא השתנות המלה או הדבור מהוראה העקרית אל
הוראה אחרת בטעם · Verbi vel sermonis a propria
signification in aliam cum virtute mutatio ואולם הוא
כתב עליו, כי הגדר הזה נכון לפי הוראת המלה, אך
איננו מספיק בבחינת הענין, אשר הוא נתינת רעיון אחד
מוחש ע"י השים תחתיו רעיון אחר קרוב; ולא כן לפי
באורו, כי על פיו יפורש כל שמוש ההעתקות · עוד
חוציא מגדרו התולדות האלה א) מליצה (פיגור)
היא הסוג, והעתקה (טראפע) המין · ב) ההעתקה יתר
שאת לה בהחשה ממשל דמיוני (גלייכניסס) כי בזה
יחברו שני המושגים הדומים בדרך נושא ונשוא (*),
ובעבור שהמליץ מגלה בפרוש את כונתו למצוא בהם
דמיונות, הדמיון איננו מתמיה אותנו אצלו כמו בהעתקות
אשר רק הרעיון הקרוב והמוחש יוצע בהן תחת הרעיון
האחר, ובעבור אשר ממנו ובמחשבתו ימצא בהן הקורא
את הדמיון, הנה ירבה בזה החדוש ותענוג המציאה ·
ג) הגדר השמי (כמאטעריעל · דעפיניציאן) הרגיל עד הנה
ואשר שם עצמות ההעתקה בהשתנות ההוראה הביא כל
חכמי המליצה הקדמונים והאחרונים לחשוב ההעתקות
אל המליצות הנקראות מליצות המלות (וואָרטפיגורען) ·
ואולם מדבריו יודע, כי לא נכון הוא, כי עצמות ההעתקה
מונחת ברעיון המוחש ולא בהוראת המלות לבדה · וגם
כי נבין במליצות המלות המליצות הנוגעות מלות
יחידות, אף גם זאת החלוק הזה איננו נכון, כי יש
העתקה אשר תגבול מלות רבות כמו השאלה · —
ואולם לפי דברינו אשר רמזנו בפנים, כי תתחלק
ההעתקה לשני סוגים, וכי שניהם יבדלו הבדל עצמי,
כי העתקות הסוג הראשון ענינן השתנות השמוש בבחינת
הדבור, והעתקות הסוג השני ענינן שימת רעיון רב
עלילה תחת רעיון אחר מעט עלילה, הנה אם נתבונן
את ההעתקות בבחינה השנית באשר הן מליצות, טענת
החכם הזה נגד קווינטיליאנוס צודקת, כי הגדר אשר גדר
איננו עניני או דברי (רעאל); ולא זה בלבד, כי גם
שמי (כמאטעריעל) איננו, כי ברוב המליצות לא מצאנו
השתנות המלה מהוראה אל הוראה · ואולם אם נתבונן
את ההעתקות בבחינה הראשונה לא צדק; כי נוכל

(*) ד"מ: כאיל תערוג על אפיקי מים, כן נפשי תערוג אליך אלהים ·

השתנות השמוש בציון מפני חסרון הלשון; אך בכל זאת אין בהן תוספת עלילה בכח ההתפעלות, כי אם נעתיק ד"מ מלת שפה אל הוראת הדבור, הנה מושג אבר הדביר הוא המושג הנחלף, ומושג הדבור הוא המושג ההעתקתי, וכונתנו במושג ההעתקתי לשנות שמוש הציון; אך אין במושג הזה תוספת עלילה בכח ההתפעלות מהמושג הנחלף· ואולם בהעתקות הסוג השני עקר ההעתקה במושג, (מיט בעגריפפע) כי נחלף מושג מעט עלילה במושג רב עלילה בעבור קרבה שביניהם; ע"כ אין במלה הכוללת המושג ההעתקתי כונת השתנות השמוש בציון; אך יש במושג הזה תוספת עלילה בכח ההתפעלות מהמושג הנחלף, ד"מ אם נאמר: ישלח דברו וימסם ת' קרני השמש, הנה מושג קרני השמש הוא המושג הנחלף, ומושג דבר ה' הוא המושג ההעתקתי, ואין במלת דברו כונת השתנות שמוש הציון, כי המלה הזאת בהוראתה עומדת, רק ירמז במושגה על מושג אחר (קרני השמש) בעבור החבור שביניהם; אך יש במושג ההעתקתי תוספת עלילה בכח ההתפעלות מהמושג הנחלף· העתקות הסוג הראשון יסודן בלחץ הנפש לסמן ציוריה הנולד מחסרון הלשון לדבר בה· ובעשיית השכל להתבונן על קרבת הציורים, ונקראן העתקות הדבור או הפשוטות; והעתקות הסוג השני מקורן בעוצם ההתפעלות והכח המדמה ותשוקת הנפש להפליג דבר, ונקראן העתקות מליציות·

הערה א'· החכם אדעלונג כתב בספרו איבער דען דייטשען שטיל חלק ראשון. §. 81 בגדר ההעתקה, שהיא מליצה אשר יושם על ידה תחת רעיון אחד רעיון אחר קרוב, למען תתו רב החשה, איינע פיגור, כאך וועלכער אאן אנשטאטט איינער אידעע איינע אנדרע פערוואנדטע זעטצט, יענע דאדורך אנשוילכער צו מאכען· ד"מ: דער פריהלינג דעס לעבענס (אביב ימי החיים) תחת נעורים· עוד הזכיר שמלת טראפע מקורה יוני, והוראתה הפוך ומסבה, כי משתמשין על ידה בהוראת חמלה הנעתקת להורות בה מושג אחר והופכין אותה, וע"כ באר קווינטיליאנוס, כי

היא

פרק ראשון

מושג ההעתקות ומחלקותן·

העתקה, טראָפּע (Tropus) היא דרך הלשון אשר משתמשין על ידו בדבור או במושג לרמוז ציור אחר הקרוב אל הוראת הדבור או אל המושג (איינע מאָדי= פיקאַציאָן דער שפּראַכע, איטטעלסט דערען מאַן זיך איי= נעס אויסדרוקקעס אָדער איינעס בעגריפפעס בעדיענט, דאַאיט איינע אַנדרע, איט דער בעדייטונג דעס ערשטערן אָדער איט דעם לעטצטערן פערוואַנדטע פאָרשטעללונג אַנלוי= גען)· — ותתחלק ההעתקה ע"פ הבאור הזה לשני סוגים; הסוג הראשון יכלול ההעתקות אשר ענינם שמוש הדבור לרמוז ציור אחר הקרוב אל הוראתו הראשונה, ד"מ ש מ י ם שהונח להוראת הגלגל האוירי המקיף את כדור הארץ, והועתק ג"כ אל הוראת המרחב הכביר אשר נמצאים בו הגלגלים, בעבור החבור אשר בינם· וכן ש פ ה עקר הוראת המלה הזאת האבר הסוגר חלל הפה, והועתקה גם אל הוראת הדבור בעבור החבור אשר בינו ובין השפה· והסוג השני יתפוש ההעתקות אשר ענינם שמוש מושג רב עלילה תחת מעט עלילה הקרוב אליו (וועלכע בעשטעהען אין דעם געברויכע איינעס ווירקזאַמערן בעגריפפעס שטאַטט איינעס אינדער ווירקזאַמען, איט דעמ= זעלבען פערוואַנדטען) ד"מ: י ש ל ח ד ב ר ו ו י מ ס ם, תמורת: ק ר נ י ה ש מ ש· כונת המאמר כי בדבר ה' לבדו ימס הקרח, ותפס הסבה לרמוז בה אל המסובב· בהעתקות הסוג הראשון עקר ההעתקה בציון, (אין דער בעצייכנונג) ע"כ יש בכלן כונת

השתנות

הנושאים. והחקים האלה הם חקי המוסר, והטוב הזה נחשב אל שלמות המוסר (זיטטליכֿע פֿאָללקאָממענהייט). הכח הזה מקביל אל כח התבונה העיוני, כי ידרוש אל עשיית הטוב ע"פ עקרים.

נכתב בפעסטה א' ניסן שנת ה' תקצ"א.

יהודה וואהרמאן.

ערב, מבלי ציירו תכלית מה, רק יתאמץ להשלים תשוקתו ·

ב) כח התשוקה השכלי או הגבוה (דאס אינטעללעקטועללע אדער העהערע בעגעהרונגספֿערמעגען) שהוא הכח לדרוש אל ענין או להרחיקנו בדרך אמצע, או כאשר תדרוש הנפש אחר ענין או תרחיקנו בעבור היותו מצויר מושג תכליתי, שהוא הערב או הבלתי ערב, ובעבור זאת תבחר האמצע, גם כי לפעמים יוכל להיות בלתי ערב בעצמו, רק בעבור אשר יושג על ידו הערב (כמו מרקחת מרה להשיב הבריאות) או תרחיקנו. גם כי לפעמים יוכל להיות ערב בעצמו, רק בעבור אשר יגיע על ידו הבלתי ערב (כמו רעל מתוק)· והנה תבחר המועיל, שהוא אמצע הערב, או תרחיק המזיק בעבור התכלית הנולדת ממנם · המועיל הזה נקרא טוב מצטרף (רעלאטיפֿעס גוט), כי הוא רק טוב בבחינת היצר המבקש תולדותיו, גם הוא משתנה לפי שנוי טבעי הנושאים או לפי שנוי העתים בנושא אחד, ואיננו טוב בעצמו · והטוב הזה נחשב אל ההצלחה (גליק־זעליגקייט), שהוא מעמד האדם אשר בו ישלים כל מאויו ונטיותיו · והנה התשוקה הזאת נקשרת עם פעלת השכל, ונקראת ג״כ הרצון (דער ווילע).

ג) כח התשוקה התבונתי או העליון (דאס ראציאנאללע אדער העכסטע בעגעהרונגספֿערמעגען), והוא כאשר תדרוש הנפש אל ענין שאין לו התלות בפעלת היצר, כי איננו ערב להשלים בעצמו תשוקת היצר, וגם איננו מצויר מושג תכליתי אשר יושג ע״י המועיל שהוא אמצע הערב, רק בעבור היותו טוב בעצמו ומסכים עם החקים אשר תשים קדם מפעליה · והנה הטוב הזה הוא טוב מוחלט (אבסאלוטעס גוט) כי איננו מבוקש בעבור התולדות הערבות, כי אם בעבור היותו מסכים עם החקים אשר תצייר הנפש, גם הוא מקבל אל כל

הנושאים,

פֿערבינדונג דעס בעגריפֿפֿעס איט איינעם גענענשטאנדע, פֿאָן דעססען דאזיין וויר איבערלייגט זינד); כי ע"י קבלת המוחש נדע בברור מציאות הענין, וע"י קשורו עם המושג, שהוא ציון הענין נוכל להגבילו ולהבדילו מענינים אחרים ·

ג) כח התבונה (פֿערנונפֿט) הוא הכח להבין דבר מתוך דבר; אם התולדה מתוך העקר או העקר מתוך התולדה · והוקם עָל האדם ע"י הכח הזה, כי יוכל ברוחו להתנשא ממותנה אל התנאי עד התנאי האחרון ולדעתו בברור גמור · ע"כ יקרא הכח הזה כח הציורים עליון (העכסטעס פֿארשטעללונגס-פֿעראעגען) ויכֻנה ג"כ הכח לדרוש אחרי המוחלט, בעבור מגמתו לבקש את הבלתי מותנה · תוצאת הפעלה הזאת תקרא ג"כ הכרה; כי ע"י ההקש נדע בברור מציאות הענין, ובבחינת היותו מצטרף אל הענין האחר אשר על ידו נדע מציאותו, ודעתנו כי טבעו שונה מטבע הענין ההוא, נוכל ג"כ להגבילו ולהבדילו מזולתו ·

כח התשוקה או כח הנפש המעשי הוא כח הנפש לדרוש אל דבר ולבקשו או להיות ע"י ציוריה סבה למציאות עניני הציורים האלה בפעל · ויתבן ג"כ בשלש מדרגות ·

א) כח התשוקה התושי או השפל (דאס זיננליכֿע אדער ניעדערע בעגעהרונגס-פֿערמעגען) שהוא הכח לדרוש אל ענין בלעדי אמצע, והוא כאשר תבקש הנפש או תרחיק ענין המעורר בעצמו התפעלות ערבה או בלתי ערבה, ועם זה ג"כ התפעלות העונג או הצער · ויקרא ג"כ היצר (דער טריעב) · והנה היצר הזה פועל בעורון, כי הוא מבקש הערב וממאס הבלתי

ערב,

ב) השכל או כח המחשבה (דער פֿערשטאַנד אָדער דאַס דענקפֿערמעגען) הוא הכח לצייר בדרך אמצע (מיטטעלבאַר פֿאָרשטעללען) שהוא ע"י קשור הציורים המתחלפים לאחדות, וע"י זאת יצא לנו המושג או המושכל (בעגריף), וע"כ ציורי השכל נקראים מושגים או מושכלים. וענין הפעלה הזאת שתעבור הנפש הציורים הנתונים לפניה, שהם ציוני הענינים (דיא מערקמאַהלע דער געגענשטענדע); או הם ציוני ענינים רבים, והיא תפשיט מהם הכוללים ותחברם לאחדות, או הם ציוני ענין אחד, והיא תקבץ החשובים בהם להגביל הענין הזה מאחרים ותחברם ג"כ לאחדות, האחדות הזאת נקראת בשני האופנים מושג או מושכל שהוא ציור אמצעי (מיטטעלבאַרע פֿאָרשטעללונג), כי הוא מצטרף אל הענינים ע"י אמצעים שהם הציורים (ציוני הענינים), אשר נבנה מתוכם, ד"מ אם נשקיף על ראובן, שמעון ולוי ונשמיט הציונים הפרטים אשר נבדלים בהם איש מרעהו (גדול קטן, עשיר) ונקבץ הציונים הכוללים אשר יסכימו בהם כלם (חיות ושכל), הנה בנינו מושג האדם; או אם נשקיף על אדם אחד ונפשיט ממנו הציונים החשובים להגבילו מזולתו ונקבצם לאחדות, הנה בנינו מושג מאדם ידוע. והמושג בהוראתו הראשונה רב שמושו בחכמת הדבר (לאָגיק), ד"מ כאשר נבדיל בין הקף המושג ותכנו. והנה פעלת החוש ציור הענינים, ופעלת השכל חבור המקרים המצוירים בהם לאחדות. ונקרא הכח הזה ג"כ כח הציורים גבוה (העהערעס פֿאָרשטעללונגספֿערמעגען) ובבחינת היותו מגביל יחס הציורים איש אל רעהו, להיותם אחדות הידיעה, נקרא כח השופט (אורטהיילסקראַפֿט) ד"מ: האדם הוא חי משכיל, או האדם הזה הוא חכם; השכל שופט, כי מושג האדם יקרוהו ציורי חחיות והשכל, או האדם הזה יקרהו ציור החכמה. מחבור החוש והשכל תצא ההכרה (דיא ערקענטניסס) אשר תולד ע"י קשור המושג עם הענין אשר נדע בברור מציאותו (דורך דיא

ואז יקרא החוש בהבנתו הפרטית (דער זין אין ענגערער בעדייטונג) או יציין הכח לעורר הציורים שהיו כבר בנפש, ואז יקרא הכח המדמה (דיא איינבילדונגסקראפט).

החוש בהבנתו הפרטית יתכן ג״כ בשני פנים, או יהיו הענינים המצויירים חוץ לנפש, ואז יקרא החוש החיצון (דער אייססערע זין) או יהיו הענינים האלה בתוך הנפש כמו מעמדיה ושנויה, ואז יקרא החוש הפנימי (דער איננערע זין) הכח הזה לצייר מעמדי הנפש יקרא ג״כ כח ההתפעלות (געפיהלפערמאגען), והמעמדים האלה בבחינת חיותם מקבלים בידיעה נקראים התפעלויות (געפיהלע), והם משני מינים התפעלויות העונג (געפיהלע דער לוסט), והתפעלויות הצער (געפיהלע דער אונלוסט).

הכח המדמה יתכן גם הוא בשני פנים. או ציירה הנפש את הענינים כפי מה שהם, ואחר העלמם משיבתם לידיעה, ונקרא הכח המדמה המשיב (דיא רעפראדוק=טיפע איינבילדונגסקראפט), או לא ציירה הענינים בכללם רק חלקיהם, והיא תרכיב ענינים זרים ותחברם לאחד, ונקרא הכח המדמה הממציא (דיא פראדוקטיפע איינ=בילדונגסקראפט), ובבחינת היותה מכרת הציורים אשר נשכחו ממנה, נקרא הכח הזוכר (דיא ערינגע=רונגסקראפט) המחייב גם העמדת הציורים בנפש אשר נקרא זכרון (געדעכטניסס). הכח הזה יש לו דמיון אל החוש בהבנתו הפרטית בבחינת היותו מצייר הענינים בלתי אמצע, ונבדל ממנו בבחינת היותו מציין רק הכח לעורר ציורים עברים. הכחות האלה נכללים ג״כ בשם כח הציורים השפל (דאס ניע=דערע פארשטעללונגספערמאגען) בעבור אשר נמצאים ג״כ אצל ברואים אחרים שפלי המדרגה.

ללמוד החכמות כסדר הראוי ביגיעת הלב ולהעמיק לאשוריהן, לכן נועצתי להציע בקוצר מלין מושגי כחות הנפש כפי דעת החכמים האחרונים, והחפץ לאלף לבו בעניניםהנכבדיםהאלהבשלמות הבאור,יוכל לדרשם מעל דברי החכם קרוג בפלוסופיא היסודית אשר לו, אשר משם לקוחים רוב דברי, ולא נטיתי ממנו׳ רק במקומות מעטים, כאשר נראו דבריו בעיני בלתי ברורים או אינם מסכימים עם ידיעות אחרות הבנויות על המושגים האלה, ואשר נטו בהן גם חכמים אחרים:

כאשר נתבונן על כל עשיות הנפש, נמצא כי שני מינים הנה; העשיה האחת פנימית, וענינה צייר הדברים והכרתם, ולא נסבב בהם שנוי ע״י זאת, כי הציורים וההכרות נשארים בנפש; והעשייה השנית חיצונה, וענינה הדרישה אל הדברים ותשוקתם, וע״י זאת נסבב בהם שנוי. ע״כ נצמיד לנפש שני כחות ראשיים, שהם כח הציור וההכרה (פֿארשטעללונגס־ אונד ערקעננט־ ניספֿערמעגען) וכח התשוקה (בעגעהרונגס־פֿערמעגען). הכח הראשון נקרא ג״כ כח הנפש העיוני (דאס טהעאָ־ רעטישע זעעלענפֿערמעגען), והכח השני הוא כח הנפש המעשי (דאס פראקטישע זעעלענפֿערמעגען). ושניהם יצוירו ע״פ שלש מדרגות.

כח הציורים וההכרה או כח הנפש העיוני כולל:

א) החוש בהבנתו הרחבה (דען זין אין וויטע־ רער בעדייטונג) שהוא הכח לצייר הענינים בלתי אמצע (דאס פֿערמעגען דיא אביעקטע אונמיטטעלבאר פֿארצו־ שטעללען), והציורים הבלתי אמצעיים נקראים מוחשים (אנשויאונגען).

החוש בהבנתו הרחבה יתחלק לשני חלקים, או הוא הכח לקבל ציורים בלתי אמצעיים מענינים נוכחים,

ואז

את לבי אשר יסודן בחסרון המלות והיו לבנין הלשון, כי גם על ההעתקות המליציות אשר אין בהן כונת השתנות השמוש בציון, כי אם הודעת המושג רב עלילה בהתפעלות הנפש והכח המדמה תחת מעט עלילה, ומקורן בעוצם העשייה בכחות החושיים; וכאשר נוסף על הנפש אש ההתפעלות הנלוה אל אנשים נבחרים אשר יתקנו כחות נפשותיהם ע"י ידיעות מפוארות והתבוננותם בענינים הסובבים אותם, יתחזק גם כחם המדמה, והציורים אשר מלאו נפשותיהם יתעוררו עם כל המושגים הנקשרים עמם, וכאשר הציורים הנוספים על הראשונים מרבים העשייה בכחות החושיים תגיע לנפש שפעת העונג, כי העונג ירבה ברבות עשיית הכחות אשר לנפש, ואז יערב לה לתפוש אותם אשר רבה על ידם הערבות ולהציעם תחת הציורים הראשונים והנה גם בהעתקות האלה מצאתי הרבה אשר לא ישר בעיני גם בבחינת מושגן בכלל אשר הורונו חכמי המליצה עד עתה, גם בבחינת באורים אחרים וחלוקות הנוגעות בהן. ואך דברי רק בענין המליצות הסובבות על ההעתקות, כי כונתי להצמידן להעתקות המין הראשון, למען העיר על השתנות מושגיהן, וגם לאחד שתי המערכות ולהציע בזה חבור שלם בבחינת ההעתקות. וכתבתי דברי בשפת עבר בעבור המשלים אשר לקחתי מהשפה הזאת, כי נקל במלות העבריות ממלות שאר הלשונות להראות בהן הסתעפן מהשרש והעברת המלה מהוראתה הראשונה אל הוראה אחרת גם רחש לבי דברים בענין הוראת המלות הנוגעות בהבנת מאמרים סתומים בספרי הקדש.

ובעבור אשר בהמשך מחשבותי בבחני הבדל מושגי העתקות הדבור והעתקות המליציות אזכיר דברים בענין כחות הנפש, ואדמה בלבי, כי ימצאו בקוראים אשר זרים יהיו להם דברי, אף כי באלה אשר דרך חנוכם ומלאכת מחיתם אשר פנו אליה ברבות ימיהם לא נתנום

ללמוד

הקדמה׳

כל משכיל השוקד על שערי החכמה יכיר רב ערך המחקר הזה אשר שמתי עליו את לבי, והוא ידיעת הדרכים אשר שמרו מיסדי הלשון בהעתיקם המלות מציורים אל ציורים ותהלוכות בעלי המליצה בהחליפם המושגים זה בזה. ולא מצאתי אדם מעריך מחשבותיו בבחינת הענין הראשון, ר״ל העתקות הדבור, רק בהקדמותיהם להצעת המליצות ההעתקיות הזכירום בהערות דרך העברה, כאלו היה הצורך בהן רק להבנת המליצות, ובאמת רב בהן הצורך לבנין כל לשון; כי מצער מספר המושגים אשר צוינו בראשונה ע״י המלות, רק אח״כ הועתקו המלות האלה ע״י סבות שונות מהוראה אל הוראה לציין ציורים מתחלפים. ומשנה ערך לענין הזה לְ חכמת הלשון הכוללת (Grammatica universalis) שהיא מורה אותנו הדרכים הכוללים אשר שמרו מיסדי כל לשון ולשון כאשר הניחו המלות לציין בהם ציורי הנפש, כי כלם חלקו המלות למספר סוגים ידועים הנכונים למספר המושגים המצוינים על ידם, גם בקשו לחוּר אל המלות סמנים המורים על יחסים ויעודים שונים. והנה גם בהעתקות אשר שמנו נגד פנינו נמצא בהן הסכמה אשר שמרו כל מניחי הלשון בהעתיקם המלות מהוראה אל הוראה והשענם בזה על כללים ידועים. ואמנם לא על העתקות הדבור לבדן שמתי

את

מַעֲרֶכֶת הַהַעְתָּקוֹת

מאת

יהודה וואהרמאן

מבית לוי

****

(Marechet Hahatacot).

SYSTEM DER TROPEN

אפען, 1852

געדרוקט אין דער קעז. אונג. אוניפערזיטעטס בוכדרוקעריי.

OFEN, gedruckt in der kön. ung. Univers.-Buchdruckerei.

על חכמת ההגיון והמליצה